

Programul OSCE de monitorizare a proceselor
de judecată în Republica Moldova

Raport Final

PROGRAMUL OSCE DE MONITORIZARE A PROCESELOR DE JUDECATĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

RAPORT FINAL
(aprilie 2006 - noiembrie 2008)

Realizat de
Misiunea OSCE în Moldova

© OSCE/BIDDO 2009

Toate drepturile rezervate. Conținutul acestei publicații poate fi utilizat în mod liber și multiplicat în scopuri educaționale și non-comerciale, cu condiția că orice reproducere de acest fel să fie însoțită de recunoașterea OSCE/BIDDO în calitate de sursă.

Misiunea OSCE în Moldova
Str. Mitropolit Dosoftei 108,
MD-2012, Chișinău
Republica Moldova
Tel.: +373 22 223 495
Fax: +373 22 223 496
E-mail: moldova@osce.org
Website: www.osce.org/moldova

ISBN 978-9975-9676-7-9
CZU 347.9:341.176
P 94

PREFAȚĂ

Acesta este cel de-al treilea raport din cadrul Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată din Moldova, care este și final. Din moment ce nu este posibil să le aducem mulțumiri adecvate tuturor colegilor și partenerilor noștri, atât din cadrul Misiunii OSCE, cât și din afara ei, pentru contribuția lor, dorim, cel puțin, să-i menționăm pe cei fără de care realizarea raportului final nu ar fi fost posibilă.

Mai întâi de toate, nu am fi obținut informațiile necesare pentru a întocmi rapoartele fără munca excelentă a monitorilor naționali ai proceselor de judecată. Sîntem deosebit de recunoscători pentru perseverența lor în prezentarea chestionarelor, ce conțin observații detaliate și complete privind procesele de judecată, care stau la baza tuturor analizelor, constatărilor și recomandărilor noastre.

Dorim să le aducem mulțumiri, pentru dăruire și muncă asiduă, Coordonatorilor Naționali: Laurențiu Hadîrcă, unul dintre coautorii primului și celui de-al doilea rapoarte analitice, care a activat în cadrul Misiunii OSCE în Moldova pînă în octombrie 2007, și Ghenadie Barbă, succesorul său, care a activat în Misiune pînă în ianuarie 2009. Merită apreciere și Liliana Calancea, Asistentul Superior al Programului, care, pe lîngă asistența oferită echipei de monitorizare în coordonarea zilnică a Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată, a introdus și actualizat în Baza de date privind monitorizarea proceselor de judecată mii de chestionare ce conțineau informațiile colectate și a compilat și organizat rezultatele în diagrame și scheme, care au fost incluse în toate cele trei rapoarte.

Ne exprimăm aprecierea și față de Nadejda Hriptievschi, coautorul celui de-al doilea Raport Analitic și autorul acestui Raport Final. Ea a contribuit cu experiența sa în calitate de monitor național al proceselor de judecată în cadrul Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată și devotamentul său nelimitat față de întregul proces de îmbunătățire a sistemului judiciar din Republica Moldova este înalt apreciat. Sîntem foarte recunoscători lui Henrikas Mickevicius, care a contribuit cu experiența sa vastă internațională la prezentarea concluziilor și recomandărilor în Raportul Final, în baza constatărilor compilate în cele trei rapoarte.

Sîntem deosebit de recunoscători lui Igor Dolea, doctor în drept, director al Institutului de Reforme Penale, care a oferit îndrumarea necesară și asistență în organizarea cursurilor de instruire pentru noii monitori și care a revizuit și comentat toate cele trei rapoarte. Apreciem deosebit de mult sprijinul acordat de Ion Oboroceanu, directorul Centrului de Drept Căușeni, la implementarea Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată în regiunea de sud-est a Moldovei.

Colaborarea strînsă cu autoritățile locale a fost crucială pentru implementarea cu succes a Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată. Apreciem enorm suportul și atenția acordată de către Consiliul Superior al Magistraturii și Procuratura Generală.

Programul de Monitorizare a Proceselor de Judecată a beneficiat foarte mult de experiența și susținerea colaboratorilor din cadrul Departamentului pentru Drepturile Omului și cel al Supremației Legii ale Biroului OSCE pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului și din cadrul ABA Inițiativa pentru Supremația Legii în Moldova.

Contribuțiile financiare generoase acordate de Finlanda, Statele Unite, Germania, Franța și Marea Britanie au făcut posibilă implementarea Programul de Monitorizare a Proceselor de Judecată și sperăm foarte mult că acest interes va continua să contribuie la dezvoltarea sistemului judiciar în Moldova, astfel încât acesta să corespundă standardelor internaționale relevante și angajamentelor OSCE.

*În numele Misiunii OSCE în Moldova,
Rita Tamm, Manager al Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată*

SUMAR EXECUTIV	7
<hr/>	
I. INTRODUCERE	11
<hr/>	
1.1. Angajamentele și obligațiile naționale și internaționale privind dreptul la un proces echitabil	11
1.2. Importanța monitorizării proceselor de judecată	12
1.3. Evoluțiile legislative privind sistemul judiciar în perioada implementării Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată	13
1.4. Scopurile și obiectivele Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată	15
1.5. Procedura și cadrul temporal	16
1.6. Metodologia	17
1.7. Raportarea	20
1.8. Precizare metodologică	24
II. CONDIȚIILE INSTITUȚIONALE ȘI PRESTAȚIA PROFESIONALĂ A PARTICIPANȚILOR LA PROCES	25
<hr/>	
2.1. Introducere și prezentare generală privind organizarea sistemului judiciar	25
2.2. Sediile și condițiile instanțelor de judecată	27
2.3. Deficiențele organizaționale	30
2.4. Prestația profesională a participanților la proces (judecători, procurori și avocați ai apărării)	36
2.5. Calitatea personalului auxiliar al instanțelor de judecată (grefieri și interpreți).....	44
III. PROCESUL ECHITABIL ȘI DREPTURILE CORESPUNZĂTOARE ALE INCULPATULUI	49
<hr/>	
3.1. Dreptul la judecarea în mod public a cauzei	50
3.2. Dreptul de a fi judecat de o instanță independentă și imparțială	53
3.3. Dreptul la judecarea în mod echitabil a cauzei	56
3.4. Dreptul la judecarea cauzei într-un termen rezonabil	59
3.5. Dreptul la prezumția de nevinovăție	61
3.6. Dreptul la asistență juridică și dreptul de a dispune de timpul și înlesnirile necesare.....	63
3.7. Dreptul la interpret	70

IV. PROCESUL ECHITABIL ȘI DREPTURILE CORESPUNZĂTOARE ALE VICTIMELOR ȘI MARTORILOR	73
4.1. Dreptul la securitate fizică	74
4.2. Dreptul de a fi tratat cu respect	75
4.3. Dreptul la inviolabilitatea vieții private	76
4.4. Dreptul la servicii adecvate de interpretare	77
4.5. Dreptul la asistență juridică	78
4.6. Dreptul la examinarea cauzei într-un termen rezonabil	78
V. CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI	79
ANEXĂ:	89
Model de chestionar	89

Observații generale privind Programul de Monitorizare a Proceselor de Judecată în Republica Moldova:

Programul de Monitorizare a Proceselor de Judecată a fost elaborat de Misiunea OSCE în Moldova în parteneriat cu Biroul OSCE pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului (OSCE/BIDDO). Monitorizarea a început la 19 aprilie 2006 în următoarele instanțe de judecată din municipiul Chișinău: judecătoriile de sector Botanica, Buiucani, Centru, Ciocana și Rîșcani, Curtea de Apel Chișinău și Curtea Supremă de Justiție. Din septembrie 2007, Programul de Monitorizare a Proceselor de Judecată s-a extins în regiunea de sud-est a țării, unde au fost monitorizate următoarele instanțe de judecată: judecătoriile raionale Anenii Noi, Căușeni și Ștefan Vodă, și Curtea de Apel Bender. Monitorizarea instanțelor de judecată a luat sfârșit la 30 noiembrie 2008.

Programul de Monitorizare a Proceselor de Judecată a avut drept scop evaluarea respectării standardelor internaționale ale unui proces echitabil și a drepturilor subiective corespunzătoare ale inculpatului, victimei și martorului, precum și analiza funcționării de facto a instanțelor de judecată în general, în măsura în care aceasta a fost posibil de observat în procesul de monitorizare a ședințelor de judecată.

Analiza realizată în Raportul Final include un sumar al constatărilor ce se referă la întreaga perioadă de monitorizare. Constatările din primele două rapoarte intermediare sînt comparate cu situația actuală. De asemenea, au fost atestate diferențele existente între instanțele de judecată din Chișinău și cele din regiunea de sud-est a Moldovei. Mai mult, acest Raport Final oferă comunității juridice din Moldova, comunității donatorilor și altor persoane interesate o serie de recomandări privind soluționarea problemelor identificate.

Constatări privind condițiile instituționale:

În mare parte, incintele instanțelor sînt inadecvate. Condițiile în sălile de ședință sînt, în mare măsură, rele. Instanțele nu sînt dotate cu echipament tehnic suficient. Încălzirea rămîne a fi o problemă pe timp de iarnă. Nici una din instanțele monitorizate nu are o intrare separată sau săli de așteptare speciale, destinate victimelor și martorilor. Condițiile cele mai elementare, precum WC-urile și lavoarele, în general, nu sînt accesibile publicului sau sînt foarte neîngrijite.

Instanțele de judecată sînt marcate de serioase deficiențe organizaționale, inclusiv de întârzieri și amînări cu caracter ascendent; 61% din ședințe au fost amînate în instanțele din Chișinău și 85% în regiunea de sud-est a Moldovei. Lipsa de punctualitate este o practică acceptată.

Curțile de Apel dispun de incinte și condiții mai bune decît judecătoriile de sector, însă sălile și coridoarele sînt în continuare supraaglomerate și atmosfera predominantă este una haotică. Practica programării mai multor procese de judecată în aceeași zi, la aceeași oră, a continuat în Curțile de Apel și în Curtea Supremă de Justiție.

Constatări referitoare la prestația profesională a participanților la proces:

Participanții la proces de toate categoriile și în toate instanțele de judecată au manifestat lipsă de concentrare și de atenție față de procesul de judecată. Judecătorii rareori făceau observații participanților pentru comportament de genul utilizării telefonului mobil sau pentru faptul că își permiteau să facă glume și comentarii nepotrivite. Procurorii și avocații apărării au continuat să intre în birourile judecătorilor înainte de începerea ședinței de judecată. Participanții au folosit expresii nepotrivite. Pe lângă efectul exercitat asupra fiecărui caz aparte, atmosfera respectivă afectează negativ perceperea sistemului judiciar de către public și părți.

Deseori, judecătorii, care în general dau dovadă de o bună înțelegere a legislației, nu acordă suficientă atenție și timp explicării drepturilor părților. Ședințele au fost mai puțin formale atunci când se desfășurau în birourile judecătorilor sau când erau prezidate de un singur judecător în sala de judecată. Procurorii au venit nepregătiți la câteva procese. Au fost atestate cazuri în care procurorii nu au asigurat prezentarea la proces a martorilor, nu au adus probele în instanță și le-au pus întrebări nepotrivite părților. Monitorii au atestat o îmbunătățire ușoară la capitolul punctualitate din partea procurorilor în cea de-a doua perioadă de monitorizare în instanțele din Chișinău.

În unele cazuri, prestația avocaților apărării a fost nesatisfăcătoare. Deși o asemenea prestație a fost remarcată mai ales în cazul clienților care beneficiau de asistență juridică garantată de stat (din oficiu conform reglementărilor de până la 1 iulie 2008), monitorii au atestat și situații în care avocații privați erau nepregătiți pentru proces și studiau dosarul cauzei în instanța de judecată. În cazuri izolate, avocații apărării au avut un comportament absolut inacceptabil față de clienții săi.

Prestația grefierilor s-a îmbunătățit puțin în cea de-a doua perioadă de monitorizare în ceea ce privește întocmirea proceselor verbale și atitudinea față de participanții la proces. Totuși, monitorii au constatat multe cazuri în care grefierii întocmeau procesul verbal în mod intermitent sau îl întocmeau foarte lent, întrerupându-i pe participanții la proces și rugându-i să-și repete declarațiile.

Calitatea traducerii este proastă. De regulă, în procesele de judecată monitorizate, interpreții nu traduceau toate discuțiile din cadrul ședinței, ci făceau doar un rezumat al întrebărilor și răspunsurilor date de persoana în cauză.

Constatări privind drepturile inculpatului în cadrul unui proces echitabil:

Dreptul la judecarea în mod public a cauzei este, în general, respectat. Numărul mic al sălilor de ședință și preferințele multor judecători și grefieri constituie principalele cauze ale numărului mare de ședințe desfășurate în birourile judecătorilor, ceea ce restrânge dreptul publicului de a asista la ședințele de judecată. Lipsa pe panourile de informare din instanțe a informației complete și exacte cu privire la examinarea cauzei reprezintă un impediment. Monitorii au remarcat o creștere a procentajului listelor de ședință afișate public în instanțele din Chișinău și o situație mai bună în acest sens în instanțele de judecată din sud-estul țării.

Dreptul de a fi judecat de o instanță independentă și imparțială a fost afectat de angajarea frecventă a judecătorilor în comunicări neoficiale cu părțile, care au continuat în pofida deciziei Consiliului Superior al Magistraturii de a interzice expres asemenea comunicări, fapt care generează îndoieli privitoare la imparțialitatea judecătorilor. Curțile de Apel și Curtea Supremă de Justiție deliberează asupra mai multor cauze simultan, fapt ce trezește întrebări privind faptul dacă deciziile luate pentru fiecare caz în parte nu sînt influențate de emoții sau impresii ce derivă din alte cauze.

Dreptul la judecarea în mod echitabil a cauzei: Dreptul de a fi prezent la propriul proces pare să fie bine respectat. Monitorii au atestat cîteva încălcări evidente ale principiului egalității armelor și principiului contradictorialității, cum ar fi: întreruperea avocaților apărării de către judecători și tendința multor judecători de a se angaja activ în audierea părților, preluînd în unele cazuri rolul procurorului. În Curtea de Apel Chișinău monitorii au remarcat o problemă specifică, și anume faptul că judecătorii nu acordă atenție întrebărilor sau pledoariei avocatului apărării decît în cazul în care acesta este un avocat renumit. Judecătorii par să confere mai puțină importanță continuității reprezentării inculpatului de către avocatul apărării, în comparație cu importanța reprezentării statului de același procuror pe întreaga durată a procesului.

Dreptul la judecarea cauzei într-un termen rezonabil este afectat negativ de întîrzieri și amînări, care au un caracter ascendent. Judecătorii fac eforturi vizibile pentru a asigura examinarea cauzei într-un termen rezonabil, dar acest fapt deseori are loc în detrimentul altor drepturi.

Dreptul la prezumția de nevinovăție a fost încălcat în cazurile în care judecătorii au manifestat o lipsă de interes față de declarațiile părților. În cazuri izolate, monitorii au remarcat că procurorul a folosit termenul „criminal” atunci cînd se adresa inculpatului. Mai este utilizată practica ținerii inculpaților în cătușe sau în cuști de metal în timpul procesului.

Dreptul la asistență juridică și dreptul de a dispune de timpul și înlesnirile necesare au fost respectate în ceea ce privește prezența sau desemnarea unui avocat al apărării. Au fost remarcate situații în care avocatul apărării fie era nepregătit, fie era pasiv. În cîteva cazuri, avocații apărării nu cunoșteau circumstanțele elementare ale cauzei. Atunci cînd reprezentau clienții care beneficiau de asistență juridică din oficiu/garantată de stat, avocații apărării aveau tendința de a fi mai pasivi și manifestau mai puțin interes decît atunci cînd erau contractați de client. Instanțele de judecată din Chișinău au continuat practica dubioasă de desemnare a avocaților din oficiu cu puțin timp înainte de începerea ședinței de judecată. Această practică a avut un caracter descendent către finele Programului, cînd Legea cu privire la asistența juridică garantată de stat a intrat în vigoare. În regiunea de sud-est a țării, o asemenea practică nu a fost atestată.

Dreptul la interpret este afectat negativ de lipsa cronică a interpreților, în special a interpreților de alte limbi decît rusa. Calitatea traducerii este inadecvată, inclusiv din cauza lipsei unei instruirii în domeniul limbajului juridic și a unei remunerări corespunzătoare. Au fost atestate multe cazuri în care judecătorul își asuma rolul interpretului și grefierului, suplimentar la cel de judecător (îi traducea și dicta grefierului ce să scrie în procesul verbal al ședinței de judecată). S-a menținut practica dubioasă de desfășurare a ședinței în două limbi alternativ – limba de stat și limba rusă – fără a se asigura traducerea.

Constatări privind drepturile victimelor și martorilor în cadrul unui proces echitabil:

Dreptul la securitate fizică este afectat negativ de lipsa condițiilor adecvate în instanțe și a atenției corespunzătoare din partea procurorilor și judecătorilor în vederea asigurării drepturilor victimelor și martorilor. Monitorii au remarcat situații în care inculpatul amenința victima în mod direct, mai ales în cazurile de trafic de ființe umane și violență domestică, iar judecătorul și procurorul nu întreprindeau nici o acțiune în legătură cu aceasta.

Dreptul de a fi tratat cu respect a fost afectat atunci când victimele și martorii erau supuși unui tratament lipsit de tact. Judecătorii deseori omiteau să le amintească victimelor și martorilor că ei au dreptul să-și citească declarațiile înainte de a le semna.

Dreptul la inviolabilitatea vieții private, în general, este respectat de către judecători, care, de regulă, decid să țină ședințe închise, pentru a proteja interesele victimei, în cazurile de trafic de ființe umane, de violență în familie și de infracțiuni sexuale. Monitorii au remarcat, totuși, că asemenea decizii erau deseori luate de judecători în mod unilateral, fără a se consulta cu victima. Judecătorii și alți participanți la proces au continuat să pună întrebări nepotrivite și irelevante despre viața intimă a victimei.

Dreptul la servicii adecvate de interpretare: Aplicarea acestui drept este mai problematică pentru victime și martori decât pentru inculpați. Monitorii au remarcat multe cazuri în care judecătorii nici nu au căutat un interpret, deși victima sau martorul avea nevoie de el în mod evident.

Dreptul la asistență juridică: Victimele și martorii au dreptul la asistență juridică. Totuși, monitorii au constatat că puține victime au fost asistate de un avocat, de cele mai multe ori reprezentarea juridică fiind asigurată de un ONG; monitorii nu au atestat nici un caz în care martorii să fie reprezentați legal.

Dreptul la examinarea cauzei într-un termen rezonabil: Victimele și martorii, de regulă, dădeau dovadă de punctualitate la primele ședințe ale procesului de judecată, însă ulterior își pierdeau interesul din cauza numeroaselor întârzieri și amînări.

I. INTRODUCERE

1.1. Angajamentele și obligațiile naționale și internaționale privind dreptul la un proces echitabil

Procesul echitabil reprezintă un principiu fundamental al tuturor societăților democratice. Din perspectiva drepturilor omului, dreptul la un proces echitabil poate fi conceput ca un drept al tuturor celor acuzați de comiterea unei infracțiuni la respectarea unor anumite proceduri atunci când statul îi trage la răspundere. Dreptul la un proces echitabil este un instrument de protecție a unor alte drepturi, inclusiv a drepturilor civile și a drepturilor omului, întrucât servește drept garanție a remedierii judiciare, prin intermediul instanțelor de judecată, pentru orice persoană ale cărei drepturi au fost încălcate. Dintr-o perspectivă socială mai largă, dreptul la un proces echitabil este un mijloc de tragere la răspundere a infractorilor, dar și de evitare a condamnărilor eronate ale persoanelor nevinovate. La un nivel teoretic și mai abstract, conceptul de proces echitabil, ca element esențial al principiului supremației legii, este legat de principiul separării puterilor, întrucât îi impune puterii judecătorești obligația de a-și exercita atribuțiile în mod independent, fără imixțiuni din partea ramurilor executive și legislative ale puterii de stat. Astfel, dreptul la un proces echitabil este un element central al conceptului de supremație a legii și al protecției drepturilor omului în general.

În conformitate cu standardele Națiunilor Unite¹ și ale Consiliului Europei², precum și cu angajamentele politice asumate în cadrul OSCE³ și ale Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est, fiecare are dreptul la un proces echitabil, atât în cauzele civile, cât și în cele penale. Articolul 6 al Convenției Europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (Convenția Europeană), care garantează dreptul la un proces echitabil, s-a bucurat de o interpretare amplă din partea Curții Europene a Drepturilor Omului (Curtea Europeană) și a fost una din normele Convenției cu cea mai dinamică evoluție.

În dreptul moldovenesc, prevederi care garantează dreptul persoanei la un proces echitabil pot fi găsite în Constituție,⁴ Codul de procedură penală⁵ și în alte legi organice.⁶ În cazul existenței neconcordanței între legea procesuală penală națională și tratatele internaționale privind drepturile omului, la care Republica Moldova este parte, prevalează normele dreptului internațional.⁷ Convenția Europeană, în particular, funcționează ca parte integrantă

1 Art. 14 al Pactului Internațional privind drepturile civile și politice (PIDCP), Rezoluția A.G. 2200A (XXI) din 16 decembrie 1966, în vigoare din 23 martie 1976, la care Moldova este parte din 26 aprilie 1993.

2 Art. 6 al Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (Convenția Europeană), în vigoare din 3 septembrie 1953, la care Moldova este parte din 12 septembrie 1997.

3 Paragraful 13.9 al Documentului Final al Reuniunii de la Viena (1989). Pentru o listă detaliată a angajamentelor OSCE referitoare la dreptul la un proces echitabil, a se vedea http://www.osce.org/documents/odhr/2005/01/4109_en.pdf.

4 Articolele 20, 21, 26, 117, 118 și 119 ale Constituției Republicii Moldova, adoptate la 29 iulie 2004.

5 Titlul I, Capitolul II și Partea specială din Codul de procedură penală, adoptat prin Legea nr. 122-XV din 14 martie 2003, în vigoare din 12 iunie 2003, cu modificările ulterioare.

6 Legea privind organizarea judecătorească nr. 514-XIII din 6 iulie 1995, în vigoare din 19 octombrie 1995, cu modificările ulterioare; Legea cu privire la statutul judecătorului, nr. 544-XIII, adoptată la 20 iulie 1995, în vigoare din 16 octombrie 1995, cu modificările ulterioare.

7 A se vedea art. 4 alin.(1) și (2) din Constituție; a se vedea, de asemenea, art. 8 al Constituției (Respectarea dreptului internațional și a tratatelor internaționale); Hotărârea Curții Constituționale nr. 55 (14 octombrie

a sistemului juridic național și urmează a se aplica direct. Jurisprudența Curții Europene este obligatorie pentru Moldova și are prioritate asupra prevederilor legale naționale incompatibile.⁸ De asemenea, Codul penal, Codul de procedură penală, Codul civil și Codul de procedură civilă enunță supremația dreptului internațional.⁹

1.2. Importanța monitorizării proceselor de judecată

Ca stat participant la OSCE din 1992, Republica Moldova a acceptat, ca măsură de sporire a încrederii, prezența observatorilor la procesele desfășurate în instanțele de judecată naționale. Moldova recunoaște astfel că monitorizarea proceselor contribuie la asigurarea unei bune funcționări a sistemului judiciar și la protecția eficientă a drepturilor omului. După cum se menționează în Documentul OSCE de la Copenhaga:

Statele participante, dorind să asigure o mai mare transparență la implementarea angajamentelor asumate prin Documentul Final de la Viena în ceea ce privește dimensiunea umană a CSCE [în prezent OSCE], *decid să accepte, ca măsură de sporire a încrederii, prezența observatorilor delegați de Statele participante și a reprezentanților organizațiilor neguvernamentale, și a altor persoane interesate în cadrul proceselor desfășurate în instanțele de judecată după cum prevede legislația națională și dreptul internațional; este evident că procesele pot fi desfășurate în ședință închisă numai în circumstanțele stabilite de lege și în conformitate cu obligațiile de drept internațional și cu angajamentele internaționale.*¹⁰

Pornind de la experiența OSCE/BIDDO în alte state, s-a ajuns la concluzia că rețelele de monitorizare naționale a proceselor de judecată contribuie la cunoașterea de către societatea civilă a procedurilor judiciare și a funcționării justiției, și sporesc credibilitatea sistemului judiciar în ochii cetățenilor. După cum se citează deseori: „Justiția nu trebuie numai înfăptuită, ci trebuie să fie și percepută de justițiabili ca fiind înfăptuită”.¹¹ Acest principiu al „justiției deschise” stă la baza monitorizării proceselor de judecată, pentru că justiția presupune soluții echitabile, realizate prin proceduri echitabile. Un observator bun este un observator cu o gândire imparțială, care acționează în mod rezonabil. Pentru ca un sistem de administrare a justiției într-adevăr să funcționeze corect și pentru ca publicul să creadă că acesta funcționează corect, este necesar să fie desemnat, instruit și susținut un grup național de astfel de observatori imparțiali.

1999) privind interpretarea unor prevederi ale art. 4 din Constituția Republicii Moldova, alineatele 6, 8, 11 și nr. 6 (s-a stabilit că normele unanim recunoscute și principiile dreptului internațional sînt obligatorii pentru Moldova, în măsura în care a consimțit aceste obligații; precum și că tratatele internaționale sînt parte integrantă a cadrului juridic național și prevalează asupra dreptului național în cazul unor contradicții). A se vedea, de asemenea, art. 2 și 7, Cod de procedură penală.

8 A se vedea Hotărîrea Curții Supreme de Justiție nr. 17 (19 iunie 2000) „Privind aplicarea în practica judiciară de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale”, alin.(2) și (3) (prevede că CEDO este parte integrantă a sistemului juridic internațional, este de aplicabilitate directă și prevalează asupra dreptului național în caz de contradicție). Un exemplu de prevedere incompatibilă cu CEDO a fost art. 191 al Codului de procedură penală, înainte de a fi rectificat la 21 decembrie 2006. El contravine art. 5(3) al CEDO prin excluderea dreptului oricărui inculpat învinuit de săvîrșirea unei infracțiuni care se pedepsește cu o sentință de condamnare mai mare de 10 ani de posibilitatea eliberării sub control judiciar. A se vedea, *Boicenco v. Moldova*, decizia din 11 iulie 2006, par. 134-137.

9 Art. 1(3) Cod penal; art. 2 Cod de procedură penală; art. 7 Cod civil; art. 2(3) Cod de procedură civilă.

10 Documentul OSCE de la Copenhaga (1990), par. 12 (evidențierea ne aparține).

11 *Delcourt v. Belgia*, decizia din 17 ianuarie 1970, paragraful 31.

Programe similare de monitorizare a proceselor de judecată anterior au fost organizate și implementate de către OSCE/BIDDO și prezențele OSCE în teren, precum Albania, Azerbaidjan, Bosnia și Herțegovina, Croația, Kazahstan, Kosovo, Macedonia, Serbia și Muntenegru. Fiecare din aceste programe avea particularitățile sale distincte, dictate de obiective concrete planificate și de cadrul local. Cu toate acestea scopul general al fiecărui Program de Monitorizare a Proceselor de Judecată a fost același: de a spori respectarea angajamentelor în materia drepturilor omului, în general, și a dreptului la un proces echitabil, în particular; de a spori transparența sistemului judiciar și încrederea populației în acest sistem.

1.3. Evoluțiile legislative privind sistemul judiciar în perioada implementării Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată

Această secțiune a raportului trece în revistă principalele realizări în domeniul sistemului judiciar moldovenesc, relevante pentru asigurarea dreptului la un proces echitabil, care au avut loc în perioada de implementare a Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată. Sistemul judiciar moldovenesc este încă în proces de reformare, începutul acestui proces fiind pus în 1994, odată cu adoptarea Constituției și a Concepției reformei judiciare și de drept în Republica Moldova.¹² Reforma judiciară reprezintă o parte importantă a Planului de acțiuni UE-Moldova, a monitorizării realizate de Consiliul Europei¹³ și a Strategiei naționale de dezvoltare pentru anii 2008-2011.¹⁴ Măsurile legislative și practice, la care s-a făcut o scurtă referire, sînt parte a efortului curent de reformare a sistemului judiciar moldovenesc.

Sub aspect legislativ, Parlamentul a adoptat o serie de legi noi, menite să lichideze lacunele în funcționarea sistemului judiciar. Unele dintre acestea sînt însoțite de măsuri practice. Adoptarea Legii privind statutul și organizarea activității grefierilor din instanțele judecătorești,¹⁵ includerea grefierilor în categoria beneficiarilor activității instructive a Institutului Național al Justiției¹⁶ și adoptarea Deciziei Consiliului Superior al Magistraturii privind atestarea grefierilor urmează să îmbunătățească statutul social și performanțele grefierilor. Adoptarea Legii cu privire la asistența juridică garantată de stat¹⁷ urmează să îmbunătățească calitatea asistenței juridice, care a fost criticată intens într-o serie de rapoarte și evaluări, ce au determinat adoptarea ei. Pentru elaborarea și implementarea politicilor de asistență juridică garantată de stat și pentru monitorizarea calității acesteia, a fost creat Consiliul Național pentru asistență juridică garantată de stat. Aceste activități vor fi realizate în colaborare cu Baroul Avocaților din Moldova. Chiar dacă i s-au încredințat atribuții importante și necesare, Consiliul Național pentru asistență juridică garantată de stat nu are un aparat administrativ permanent. Aceasta ar putea împiedica funcționarea lui eficientă. Legea privind autorizarea și plata interpreților și traducătorilor antrenați de Consiliul Superior al Magistraturii, de Ministerul Justiției, de organele procuraturii, organele

12 Concepția reformei judiciare și de drept în Republica Moldova, aprobată prin Hotărîrea Parlamentului nr. 152 din 21 iunie 1994.

13 A se vedea ultimul Raport de Monitorizare al APCE privind onorarea de către Moldova a obligațiilor și angajamentelor, Doc. 11374 din 14 septembrie 2007.

14 Strategia națională de dezvoltare pe anii 2008-2011, aprobată prin Legea nr. 295 din 21 decembrie 2007.

15 Legea privind statutul și organizarea activității grefierilor din instanțele judecătorești nr. 59 din 15 martie 2007, în vigoare din 1 ianuarie 2008.

16 În conformitate cu Legea privind Institutul Național al Justiției nr. 152 din 08 iunie 2006, în vigoare din 28 iunie 2006.

17 Legea cu privire la asistența juridică garantată de stat nr. 198 din 26 iulie 2007, în vigoare din 1 iulie 2008.

de urmărire penală, instanțele judecătorești, de notari, avocați și de executori judecătorești¹⁸ urmează să îmbunătățească calitatea serviciilor traducătorilor și interpreților și să sporească disponibilitatea lor. Deși legea reprezintă un pas important, ea nu prevede instruirea traducătorilor și interpreților judiciari și nici fonduri bugetare pentru noile tarife. Aceste chestiuni urmează a fi soluționate prin acte normative adoptate de Guvern.

Au fost operate câteva modificări în Legea privind organizarea judecătorească, Legea cu privire la statutul judecătorului și Legea cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii. Pentru moment, nu a fost făcută o evaluare a impactului acestor noi legi și modificări. O astfel de evaluare nu se încadrează în scopurile prezentului raport, modificările introduse în legile în cauză fiind menționate doar în scopuri informative.

Pentru asigurarea și/sau crearea condițiilor pentru implementarea dreptului la un proces echitabil, de către Consiliul Superior al Magistraturii au fost luate o serie de decizii și măsuri importante. Consiliul a adoptat decizii ce vizează distribuția aleatorie a cauzelor în cadrul instanțelor de judecată¹⁹ și accesul în birourile judecătorilor al participanților la proces și al reprezentanților acestora.²⁰ Consiliul, de asemenea, a adoptat Codul de etică al judecătorului²¹ și Regulamentul privind modul de publicare a hotărârilor judecătorești pe pagina web.²² Pagina web a Curții Supreme de Justiție (www.csj.md) și cea a Consiliului Superior al Magistraturii (www.csm.md) au fost îmbunătățite și a fost lansată pagina web a Curților de Apel (<http://ca.justice.md>).

În Moldova, instanțele judecătorești dispun de poliție judecătorească. Aceasta urmează să fie pusă în serviciul lor de Ministerul Justiției. Necesarul de personal al poliției judecătorești, mijloacele pentru întreținerea ei și regulamentul de serviciu se aprobă de Guvern, la propunerea Ministerului Justiției și Consiliului Superior al Magistraturii. Funcțiile principale ale poliției judecătorești sînt: (i) paza sediilor, a altor bunuri ale instanțelor de judecată, asigurarea securității judecătorilor și a celorlalți participanți la proces, asigurarea ordinii publice în sediul instanțelor judecătorești și în timpul ședințelor de judecată; (ii) aducerea forțată în instanța judecătorească a persoanelor care se eschivează să se prezinte benevol; (iii) controlul persoanelor la intrarea și la ieșirea din sediul instanței, inclusiv controlul corporal.²³ Deși poliția judecătorească urma să fie transferată sub autoritatea Ministerului Justiției încă în iulie 2006, acest transfer a fost amînat pînă la „crearea condițiilor corespunzătoare, dar nu mai tîrziu de 1 ianuarie 2010”.²⁴

În 2009, pentru prima dată, bugetul sistemului judecătorec a fost adoptat conform procedurilor stipulate în art. 121 al Constituției și art. 22 al Legii privind organizarea judecătorească. Bugetul a fost aprobat de Parlament, la propunerea Consiliului Superior al

18 Legea privind autorizarea și plata interpreților și traducătorilor antrenați de Consiliul Superior al Magistraturii, de Ministerul Justiției, de organele procuraturii, organele de urmărire penală, instanțele judecătorești, de notari, avocați și de executori judecătorești nr. 264 din 11 decembrie 2008, în vigoare din 20 septembrie 2009.

19 Decizia Consiliului Superior al Magistraturii nr. 68/3 din 01 martie 2007.

20 Decizia Consiliului Superior al Magistraturii nr. 351/12 din 15 noiembrie 2007.

21 Decizia Consiliului Superior al Magistraturii nr. 366/15 din 29 noiembrie 2007, în vigoare din 1 ianuarie 2008.

22 Decizia Consiliului Superior al Magistraturii nr. 472/21 din 18 decembrie 2008.

23 A se vedea pentru detalii art. 50 al Legii privind organizarea judecătorească.

24 Legea cu privire la modificarea art. 6 din Legea nr. 247-XVI din 21 iulie 2006 pentru modificarea și completarea unor acte legislative nr. 169 din 19 iulie 2007, în vigoare din 3 august 2007.

Magistraturii. Conform procedurilor anterioare, Ministerul Finanțelor stabilea valorile-limită, iar Ministerul Justiției era direct implicat în elaborarea bugetului. Deși noua procedură prezintă un pas important pentru consolidarea independenței financiare a sistemului judiciar, lipsa de cadre la Consiliul Superior al Magistraturii și suprapunerile de funcții dintre acest organ și Departamentul de administrare judecătorească din cadrul Ministerului Justiției deocamdată lasă loc pentru îmbunătățiri și adaptări ulterioare.

Institutul Național al Justiției (INJ) a fost creat în scopul reformării procesului de instruire a funcționarilor din sfera justiției. Beneficiarii ai INJ sînt judecătorii, procurorii, grefierii, executorii judecătorești, candidații la aceste funcții și alte persoane angajate în sistemul judiciar.²⁵ În 2008, la cererea INJ și în parteneriat cu acesta, PNUD Moldova a inițiat proiectul „Consolidarea capacității instituționale a Institutului Național al Justiției”. Obiectivele proiectului sînt:

- consolidarea managementului administrativ și financiar al INJ;
- dezvoltarea unei elaborări sistematice a curiculei, a unor module de instruire eficientă și a publicațiilor;
- dezvoltarea capacităților de comunicare pentru a asigura eficiența comunicării interne și externe în cadrul INJ.

În cadrul acestui proiect, INJ a realizat curricula pentru instruirea inițială a judecătorilor și procurorilor, și a elaborat și publicat materialele de instruire corespunzătoare. INJ a elaborat planul de instruire inițială a grefierilor și un ghid practic pentru grefieri.

1.4. Scopurile și obiectivele Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată

Scopul general al Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată, după cum a fost formulat în Documentul inițial al Programului din 17 iulie 2005, constă în sporirea conformării Republicii Moldova cu angajamentele sale în cadrul OSCE și cu alte standarde internaționale privind dreptul la un proces echitabil, consolidarea statului de drept și promovarea respectului pentru drepturile omului. În particular, scopul Programului rezidă în monitorizarea și răspîndirea informației privind conformarea cu standardele unui proces echitabil, în crearea capacității societății civile de a monitoriza și de a prezenta informații precise despre procesele de judecată și în sporirea gradului de conștientizare a oficialităților naționale și internaționale relevante cu privire la dreptul la un proces echitabil și la încălcările acestuia. O atenție specială se acordă drepturilor victimelor și martorilor în cadrul proceselor de judecată. La baza Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată stă concepția general acceptată, conform căreia monitorizarea organizată și sistematică a instanțelor de judecată uniformizează procesul de observare și acumulare a informației și oferă instrumente ample de examinare a sistemului judiciar, înregistrînd cu imparțialitate atît punctele forte, cît și deficiențele sale. Informația obținută prin observarea proceselor de judecată va oferi Misiunii OSCE, OSCE/BIDDO și altor organizații interesate posibilitatea de a conlucra cu autoritățile naționale în vederea îmbunătățirii sistemului judiciar, ceea ce va contribui la sporirea echității și protecției drepturilor omului în Moldova. Scopul final al unei astfel de abordări a monitorizării proceselor este de a asigura un sistem judiciar imparțial și obiectiv, de a asigura protecția drepturilor omului, atît ale inculpaților, cît și ale persoanelor vătămate, prin conformarea deplină cu standardele internaționale ale unui proces echitabil și de a educa publicul și societatea civilă în ce privește buna funcționare a sistemului judiciar.

²⁵ Articolele 2 și 20 ale Legii privind Institutul Național al Justiției și Statutul acestuia, aprobat de Consiliul Institutului Național al Justiției la 6 iunie 2007.

Obiectivele generale ale Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată sînt divizate în trei categorii: 1) monitorizarea aplicării standardelor procedurale internaționale ale unui proces echitabil; 2) promovarea respectării drepturilor omului și principiilor supremației legii; 3) consolidarea capacității societății civile locale în sfera monitorizării și raportării. Obiectivele specifice ale implementării Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată în Moldova sînt următoarele:

- obținerea informației sistematice și imparțiale privind procesele penale, din perspectiva respectării standardelor internaționale ale unui proces echitabil;
- monitorizarea utilizării limbilor și a asistenței interpreților în cadrul proceselor de judecată;
- monitorizarea procedurilor judiciare, a conduitei și practicilor tuturor participanților la procesele de judecată care afectează securitatea victimelor și a martorilor și răspunderea inculpatului, accentul fiind pus pe respectarea standardelor drepturilor omului;
- stabilirea exactă a sferelor și modelelor de nerespectare a standardelor internaționale ale unui proces echitabil și asistarea autorităților naționale la sporirea conformării cu aceste standarde;
- mărirea gradului de conștientizare a oficialităților relevante și a populației în general cu privire la dreptul la un proces echitabil și încălcările acestuia;
- asigurarea participanților la proces relevanți și a autorităților naționale cu informații și analize ale încălcărilor principiului unui proces echitabil, pentru a fi folosite ca instrument de încurajare a structurilor relevante să introducă în lege și în practică modificările corespunzătoare și necesare;
- consolidarea capacității societății civile locale de a monitoriza procesele într-un mod profesionist și în conformitate cu standardele internaționale și de a raporta cu exactitate observațiile sale organismelor naționale și internaționale relevante.

1.5. Procedura și cadrul temporal

Programul de Monitorizare a Proceselor de Judecată a fost elaborat de Misiunea OSCE în Moldova în parteneriat cu OSCE/BIDDO. Conceptul Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată a fost elaborat la 17 iulie 2005, iar Programul a fost lansat la 21 martie 2006. Monitorizarea a început la 19 aprilie 2006 în următoarele instanțe de judecată din municipiul Chișinău: judecătoriile de sector Botanica, Buiucani, Centru, Ciocana și Rîșcani, Curtea de Apel Chișinău și Curtea Supremă de Justiție. Toate aceste instanțe de judecată au fost monitorizate de la începutul și pînă la sfîrșitul Programului care s-a finalizat la 30 noiembrie 2008. Din septembrie 2007 și pînă la finalizarea Programului, monitorizarea a fost extinsă în regiunea de sud-est a țării, unde s-au monitorizat următoarele instanțe de judecată: judecătoriile raionale Anenii Noi, Căușeni și Ștefan Vodă, precum și Curtea de Apel Bender.

Pentru a asigura implementarea cu succes a Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată, Misiunea OSCE în Moldova a încheiat memorandumuri de înțelegere cu Consiliul Superior al Magistraturii și Procuratura Generală. Aceste organe au fost parteneri importanți la implementarea Programului. Misiunea OSCE a semnat un acord de cooperare și cu Centrul de Drept Căușeni, care a fost partenerul de implementare al Programului în regiunea de sud-est a țării.

În scurt timp după lansarea Programului, Consiliul Superior al Magistraturii le-a expediat o notă informativă tuturor instanțelor de judecată din municipiul Chișinău, informându-le despre lansarea Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată și îndemnându-le să coopereze cu monitorii proceselor de judecată. În efortul de a asigura o cooperare, personalul Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată s-a întâlnit cu președinții tuturor judecătoriilor de sector din Chișinău și ai Curții de Apel Chișinău, pentru a discuta toate aspectele practice ale implementării Programului. Fiecărui președinte de instanță i s-a înmănat o listă a infracțiunilor ce urmau a fi monitorizate, o listă a monitorilor care urmau să asiste la ședințe și o broșură cu descrierea Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată. În fiecare instanță, a fost desemnată o persoană de contact, care urma să pregătească periodic lista cauzelor fixate pentru examinare și să asigure personalul Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată cu această listă. Monitorii asistau la ședințele de judecată conform listei prezentate. În Chișinău au activat 20 de monitori supravegheați de Coordonatorul național și Asistentul superior ai Programului. În regiunea de sud-est, anumiți monitori au fost atribuiți la anumite instanțe. În total, șase monitori au monitorizat instanțele din regiunea de sud-est, câte doi în fiecare instanță. Cei desemnați pentru Judecătoria Căușeni au monitorizat și Curtea de Apel Bender, întrucât sediul acesteia se află în orașul Căușeni.

1.6. Metodologia

Programul de Monitorizare a Proceselor de Judecată s-a concentrat asupra următoarelor categorii de cauze penale: traficul de ființe umane, traficul de armament și muniții, violența în familie, infracțiunile contra justiției, corupția și alte infracțiuni comise de persoane cu funcție de răspundere.

Tabelul 1: Categoriile de cauze penale monitorizate

Categoriile de infracțiuni monitorizate și articolele corespunzătoare din Codul penal al Republicii Moldova	
Traficul de persoane, proxenetismul:	Art. 165. Traficul de ființe umane Art. 206. Traficul de copii Art. 207. Scoaterea ilegală a copiilor din țară Art. 220. Proxenetismul
Traficul de armament și muniții:	Art. 248 alin.(3). Contrabanda cu armament, dispozitive explozive și muniții
Violența în familie:	Art. 145. Omorul intenționat Art. 150. Determinarea la sinucidere Art. 151. Vătămarea intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății Art. 152. Vătămarea intenționată medie a integrității corporale sau a sănătății Art. 153. Vătămarea ușoară a integrității corporale sau a sănătății Art. 154. Maltratarea intenționată sau alte acte de violență Art. 155. Amenințarea cu omor ori cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății Art. 156. Vătămarea gravă ori medie a integrității corporale sau a sănătății în stare de afect Art. 157. Vătămarea gravă ori medie a integrității corporale sau a sănătății cauzată din imprudență

<p>Infracțiuni contra justiției:</p>	<p>Art. 303. Amestecul în înfăptuirea justiției și în urmărirea penală Art. 306. Tragerea cu bună-știință la răspundere penală a unei persoane nevinovate Art. 307. Pronunțarea unei sentințe, decizii, încheieri sau hotărâri contrare legii Art. 308. Reținerea sau arestarea ilegală Art. 309. Constrângerea de a face declarații Art. 309/1. Tortura Art. 310. Falsificarea probelor Art. 312. Declarația mincinoasă, concluzia falsă sau traducerea incorectă Art. 313. Refuzul sau eschivarea martorului ori a părții vătămate de a face declarații Art. 314. Constrângerea de a face declarații mincinoase, concluzii false sau traduceri incorecte ori de a se eschiva de la aceste obligații Art. 315. Divulgarea datelor urmăririi penale Art. 316. Divulgarea datelor privind măsurile de securitate aplicate față de judecător și participanții la procesul penal Art. 318. Înlesnirea evadării Art. 320. Neexecutarea intenționată a hotărârii instanței de judecată Art. 323. Favorizarea infracțiunii</p>
<p>Corupția și alte infracțiuni comise de persoane cu funcție de răspundere:</p>	<p>Art. 243. Spălarea banilor Art. 324. Corupere pasivă Art. 325. Coruperea activă Art. 326. Traficul de influență Art. 327. Abuzul de putere sau abuzul de serviciu Art. 328. Excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu Art. 329. Neglijența în serviciu Art. 330. Primirea de către un funcționar a recompensei ilicite Art. 330/1. Încălcarea regulilor privind declararea veniturilor și a proprietății de către demnitarii de stat, judecători, procurori, funcționarii publici și unele persoane cu funcție de conducere Art. 331. Refuzul de a îndeplini legea Art. 332. Falsul în acte publice Art. 333. Luarea de mită Art. 334. Darea de mită Art. 335. Abuzul de serviciu Art. 336. Depășirea atribuțiilor de serviciu</p>

Monitorizarea s-a desfășurat, avînd ca referință standardele internațional recunoscute ale unui proces echitabil. O atenție specială a fost acordată drepturilor inculpaților, martorilor și ale părților vătămate. Prin Programul de Monitorizare a Proceselor de Judecată s-a urmărit evaluarea respectării acestor standarde și drepturi, precum și studierea funcționării efective a instanțelor de judecată, în măsura în care acest lucru este evident în cadrul desfășurării ședințelor de judecată. Pe scurt, analiza juridică efectuată pe parcursul Programului de monitorizare a fost concentrată asupra conceptului de proces echitabil, precum și asupra variatelor cerințe procesuale și drepturi personale inerente acestui concept.

În Chișinău, monitorizarea proceselor a fost realizată de echipe formate din doi monitori, care au fost selectați și instruiți de Misiunea OSCE în Moldova. În regiunea de sud-est, monitorii au fost selectați de Misiunea OSCE în Moldova și de partenerul local de implementare.²⁶ Toți monitorii sînt licențiați în drept, majoritatea dintre ei deținînd diplome de master și licențe

²⁶ Centrul de Drept Căușeni a fost partenerul local de implementare a Programului de monitorizare în regiunea de sud-est a țării.

de avocat. Monitorii au urmat un curs special de instruire privind standardele internaționale ale unui proces echitabil, ținut de experți internaționali și locali. Monitorilor li s-a pus la dispoziție *Manualul OSCE privind observarea proceselor de judecată pentru Republica Moldova*, elaborat special pentru acest Program de către Misiunea OSCE în Moldova în parteneriat cu Institutul de Reforme Penale și Asociația Avocaților Americani (ABA) Inițiativa pentru Supremația Legii. Manualul conține relatări privind standardele juridice aplicabile în context local și internațional, precum și chestionare pentru monitori, care să le servească drept călăuză la evaluarea proceselor de judecată.

Rolul monitorilor consta în urmărirea atentă și neutră a tot ce se întâmpla în cursul și în legătură cu procesele de judecată și în prezentarea rapoartelor corecte și detaliate asupra proceselor pe care le-au monitorizat. Acest Program de Monitorizare a Proceselor de Judecată s-a concentrat asupra standardelor procesuale, și nu asupra fondului fiecărei cauze în parte. Prin urmare, rolul monitorilor nu consta în evaluarea probelor sau în concentrarea atenției asupra vinovăției sau nevinovăției inculpatului, ci, mai ales, în aprecierea respectării regulilor procesuale, a drepturilor inculpatului, martorului și ale victimei și a procedurii judiciare în general. Toată informația acumulată de monitori a fost tratată cu confidențialitate. Unul din principiile de realizare a Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată a fost respectul pentru independența procesului judiciar. Monitorii au fost instruiți să nu intervină în nici un caz și să nu încerce să influențeze procesul în nici un mod, și să aibă grijă să nu se identifice cu partea apărării sau cu cea a acuzării.

Reacția participanților profesioniști la prezența monitorilor a fost evidentă. În Primul Raport al Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată au fost descrise provocările cu care s-au confruntat monitorii la începutul Programului, atunci când încercau să obțină acces la ședințele de judecată. Inițial, judecătorii și grefierii din instanțele din Chișinău păreau foarte iritați de prezența monitorilor, făcând remarce inadecvate și omițând să-i informeze despre ședințele programate. Deseori judecătorii declarau ședințele de judecată închise pentru public, pentru a evita prezența monitorilor la ședință. Avocații și procurorii păreau a fi mai deschiși, deși s-au înregistrat unele excepții, când ei i-au cerut judecătorului să declare ședința închisă fără vreun motiv clar. Odată cu trecerea timpului, după publicarea Primului Raport și a celui de-al Doilea Raport ale Programului, participanții profesioniști s-au obișnuit cu Programul de Monitorizare a Proceselor de Judecată și au devenit mai toleranți față de prezența monitorilor. De către toți monitorii a fost remarcat accesul mai liber la ședințele de judecată în instanțele din Chișinău pe parcursul perioadei a doua de monitorizare. În regiunea de sud-est, accesul s-a îmbunătățit rapid. În primele două-trei luni ale monitorizării, în regiunea de sud-est, monitorii au înregistrat dificultăți în obținerea accesului la ședințele de judecată. Ulterior însă, accesul monitorilor s-a îmbunătățit considerabil. Într-un caz, procurorul i-a solicitat judecătorului să declare ședința închisă, dar judecătorul i-a explicat scopul monitorizării proceselor de judecată, citînd memorandumul de cooperare și respingînd cererea de declarare a ședinței de judecată închisă.

Programul de Monitorizare a Proceselor de Judecată s-a concentrat mai degrabă asupra monitorizării ședințelor de judecată decît asupra urmării unor cauze individuale de la început și pînă la sfîrșit. Prin „ședință de judecată” înțelegem orice acțiune procesuală referitoare la o cauză individuală, inclusiv ședințele de judecare a fondului cauzei în primă instanță, ședințele în apel, examinarea cererilor de recurs și amînările. O cauză penală presupune, de obicei, multiple ședințe de judecată. Monitorii au întocmit rapoarte detaliate cu privire la fiecare

ședință la care au asistat, folosind un formular de raportare detaliat sau chestionar, elaborat pentru acumularea datelor statistice și a descrierilor faptice. Chestionarul a fost modificat pe parcursul Programului, fiind ajustat la aspectele practice constatate sau clarificate în perioada implementării. Chestionarul conține o serie de întrebări, în baza cărora informația statistică a fost acumulată și analizată în scopurile Programului și constatărilor calitative.

Personalul Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată a introdus fiecare chestionar într-o bază de date, creată special pentru acest Program. Scopul bazei de date a constat în realizarea unei analize cantitative a observațiilor acumulate. Chestionarele îndeplinite de monitori au fost colectate și depozitate de Misiunea OSCE în Moldova. În afară de chestionarele de monitorizare a proceselor, monitorii au întocmit rapoarte (inițial lunare, iar ulterior, trimestriale), în care au descris principalele lor constatări. Aceste constatări substanțiale au fost folosite și la întocmirea rapoartelor analitice descrise mai jos.

1.7. Raportarea

Rapoartele analitice ale Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată au fost întocmite de experți locali și internaționali, în baza constatărilor monitorilor. Autorii au analizat chestionarele îndeplinite de monitori și rapoartele lor lunare/trimestriale. Proiectele rapoartelor au fost revăzute de personalul Misiunii OSCE în Moldova și al OSCE/BIDDO. Ulterior, proiectele rapoartelor au fost expediate Consiliului Superior al Magistraturii și Procuraturii Generale, pentru comentarii și revizuire. Comentariile și observațiile acestora au fost luate în considerare la finalizarea fiecărui raport.

Înainte de publicarea prezentului *Raport Final: Programul de Monitorizare a Proceselor de Judecată în Republica Moldova* (în continuare denumit Raport Final), rezumatul și analiza principalelor observații din cadrul Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată au fost publicate în două rapoarte intermediare: *Raportul analitic semestrial: Constatări preliminare ale monitorizării ședințelor de judecată în Republica Moldova* (în continuare denumit Primul Raport al Programului MPJ) și *Raportul analitic: Respectarea standardelor unui proces echitabil și a drepturilor corespunzătoare ale părților în cadrul proceselor judiciare* (în continuare denumit al Doilea Raport al Programului MPJ).

Primul Raport al Programului MPJ s-a axat asupra analizei participanților la proces. Raportul a folosit informația și datele colectate în urma monitorizării a peste 800 de ședințe de judecată în instanțele din Chișinău (adică cinci judecătoria de sector, Curtea de Apel Chișinău și Curtea Supremă de Justiție) în cele șase luni de implementare a Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată. Primul Raport al Programului MPJ a descris experiența asistării la procesele de judecată, incluzând descrierea sediilor și condițiilor instanțelor de judecată, accesului public la ședințele de judecată, întârzierilor și amînărilor, securității și ordinii publice. De asemenea, el a vizat prestația principalilor participanți la proces, inclusiv a judecătorilor, procurorilor, avocaților apărării, grefierilor, interpreților, a victimelor și martorilor.

Al Doilea Raport al Programului MPJ a prezentat o analiză privind respectarea și/sau încălcarea standardelor relevante ale unui proces echitabil și a drepturilor corespunzătoare ale participanților în cadrul proceselor de judecată. Raportul a inclus principalele constatări ale Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată din primul an complet de realizare

în instanțele de judecată din Chișinău, în perioada aprilie 2006 - mai 2007.²⁷ El a fost întocmit în baza observării a 2.395 de ședințe în 596 de cauze penale. Analiza juridică a fost efectuată, în mare parte, din perspectiva Convenției Europene, date fiind atât calitatea, cât și anvergura jurisprudenței Curții Europene referitoare la dreptul la un proces echitabil și relevanța sa directă pentru Republica Moldova. Al Doilea Raport al Programului MPJ a constatat din două capitole principale: primul se referea la drepturile și standardele unui proces echitabil, după cum acestea sînt garantate de articolul 6 al Convenției Europene, accentul fiind pus pe drepturile inculpatului, iar cel de-al doilea viza drepturile victimelor și ale martorilor și standardele relevante de tratament al acestora în instanța de judecată. Unele drepturi și standarde ale unui proces echitabil nu au fost analizate în al Doilea Raport al Programului MPJ, din cauza sferei de acoperire limitate a Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată. Dreptul la un proces echitabil nu se referă doar la procedura judiciară, mai degrabă acesta implică garanții aplicabile atât înainte de începerea procesului în instanță²⁸, cât și după finalizarea acestuia, la etapa de executare.²⁹ Sfera de acoperire a Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată este, totuși, limitată strict la etapa procesului de judecată și, prin urmare, analiza pe care o conține al Doilea Raport al Programului MPJ a fost și ea restrînsă la drepturile și standardele unui proces echitabil care pot fi monitorizate în cadrul proceselor de judecată. Astfel, situația în care unele drepturi și standarde nu au fost comentate nu se datorează neglijenței sau omisiunilor, ci faptului că Programul de Monitorizare a Proceselor de Judecată nu a observat direct aceste aspecte.

Analiza inclusă în Raportul Final conține un rezumat al constatărilor obținute de-a lungul întregii perioade de monitorizare în instanțele de judecată din Chișinău, și anume din aprilie 2006 pînă în noiembrie 2008 și de asemenea, un rezumat al constatărilor realizate în urma monitorizării efectuate în instanțele din regiunea de sud-est în perioada septembrie 2007–noiembrie 2008. Acest Raport Final relevă faptul dacă, pe parcursul implementării Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată, au intervenit careva schimbări, fie ele pozitive sau negative. Această evaluare a putut fi realizată numai pentru instanțele de judecată din Chișinău, unde monitorizarea a fost mai îndelungată și constatările primelor două rapoarte intermediare au putut fi comparate cu observațiile din cadrul monitorizării ulterioare. Perioada aprilie 2006 - mai 2007 este desemnată prin termenul „prima perioadă monitorizată”. Perioada iunie 2007 - noiembrie 2008 este desemnată ca „a doua perioadă monitorizată”. Pe lângă raportarea constatărilor obținute în perioadele monitorizate indicate, scopul Raportului Final este de a oferi comunității juridice din Moldova, comunității donatorilor și altor persoane interesate o serie de recomandări privind abordarea problemelor identificate.

Constatările Raportului Final se întemeiază pe observațiile realizate în cadrul a 7.402 ședințe (7.037 în Chișinău și 365 în regiunea de sud-est) privind 1.755 de cauze penale (1.655 în Chișinău și 100 în regiunea de sud-est). Datele pe instanțe și perioade sînt expuse în tabelele 2–5.

27 Al Doilea Raport al Programului MPJ a inclus ședințele monitorizate pe parcursul a 14 luni, pentru că, *de facto*, monitorizarea tuturor instanțelor de judecată din municipiul Chișinău a început în aprilie 2006 și a inclus ședințele monitorizate pînă la sfîrșitul lunii mai 2007.

28 A se vedea *Imbrioscia v. Elveția*, Hotărîrea Curții Europene, 24 noiembrie 1993, paragraful 36.

29 A se vedea *Hornsby v. Grecia*, Hotărîrea Curții Europene, 19 martie 1997, paragraful 40.

Tabelul 2: Numărul de ședințe monitorizate în instanțele judecătorești din Chișinău

Instanțele judecătorești din Chișinău	Numărul de ședințe monitorizate în instanțele judecătorești din Chișinău pe perioade		
	prima perioadă monitorizată: aprilie 2006 – mai 2007	a doua perioadă monitorizată: iunie 2007 – noiembrie 2008	perioada completă de monitorizare: aprilie 2006 – noiembrie 2008
Curtea Supremă de Justiție	88	180	268
Curtea de Apel Chișinău	338	912	1.250
Judecătoria Centru	646	1.070	1.716
Judecătoria Ciocana	198	474	672
Judecătoria Rîșcani	444	780	1.224
Judecătoria Botanica	305	481	786
Judecătoria Buiucani	376	745	1.121
Numărul total de ședințe monitorizate	2.395	4.642	7.037

Tabelul 3: Numărul de ședințe monitorizate în instanțele judecătorești din regiunea de sud-est a Moldovei (septembrie 2007 – noiembrie 2008)

Instanțele judecătorești din regiunea de sud-est	Numărul de ședințe monitorizate
Curtea de Apel Bender	48
Judecătoria Anenii Noi	189
Judecătoria Căușeni	98
Judecătoria Ștefan Vodă	30
Numărul total de ședințe monitorizate	365

Tabelul 4: Numărul de ședințe monitorizate lunar

Anul	Numărul de ședințe monitorizate lunar în cadrul Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată											
	ianuarie	februarie	martie	aprilie	mai	iunie	iulie	august	septembrie	octombrie	noiembrie	decembrie
2006	-	-	-	20	107	151	114	21	153	222	262	261
2007	133	224	235	202	290	268	114	34	139	323	407	418
2008	197	366	414	384	357	417	193	69	240	361	306	-

Tabelul 5: Rata medie a cauzelor penale monitorizate pe categorii de infracțiuni (Chișinău și regiunea de sud-est)

Categorii de infracțiuni	Chișinău			Regiunea de sud-est
	prima perioadă monitorizată: aprilie 2006 – mai 2007	a doua perioadă monitorizată: iunie 2007 – noiembrie 2008	perioada completă de monitorizare: aprilie 2006 – noiembrie 2008	perioada completă de monitorizare: septembrie 2007 – noiembrie 2008
Traficul de persoane, proxenetismul și traficul de armament și muniții	28%	23%	25%	22%
Violența în familie ³⁰	9%	19%	16%	26%
Infracțiuni contra justiției	3%	8%	6%	12%
Corupția și alte infracțiuni comise de persoane cu funcție de răspundere	60%	50%	53%	40%
Numărul total de ședințe monitorizate	2.395	4.642	7.037	365

Trebuie de precizat că, deși datele obținute în cadrul monitorizării au fost analizate cu referire la toate ședințele monitorizate, unele date au fost calculate, utilizând un număr limitat de ședințe. Acest lucru se datorează faptului că, chestionarul folosit la completarea bazei de date a fost actualizat cu noi întrebări odată ce erau identificate probleme noi. Chestionarele care fuseseră deja introduse în baza de date și care nu conțineau o anumită întrebare inclusă ulterior nu au fost luate în considerare la calcularea numărului de ședințe referitoare la întrebarea respectivă.

Programul de Monitorizare a Proceselor de Judecată a fost implementat într-o perioadă de reformare extensivă a sistemului judiciar moldovenesc. Încă există critici care susțin că, în pofida multor realizări, probleme mai persistă.³¹ Un obiectiv al acestui Raport Final este

30 Cu referire la cazurile de violență în familie, multe dintre ele erau indicate ca atare pe panouri, dar ulterior s-au dovedit a fi din alte categorii. Acest indicator nu este, prin urmare, exact.

31 A se vedea în această privință observațiile Comisiei Europene, conform cărora reforma judiciară este un domeniu în care Moldova încă mai rămâne în urmă, remarcându-se că „este nevoie de reformarea în continuare a sistemului judiciar, în particular pentru a asigura independența acestuia. [...] [Deși a fost observat un anumit progres,] reformarea continuă a sistemului judiciar rămâne a fi o prioritate” (Raportul ENP al Comisiei Europene asupra progreselor înregistrate în Moldova {COM (2006) 726 final}, paginile 3 și 4 - http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1506-2_en.pdf). Fortificarea sistemului judiciar mai este încă unul dintre cele mai înalte obiective ale politicii Moldovei pentru anii 2007-2013 (Agenda Politicii Europene de Vecinătate și Parteneriat, Republica Moldova, Raportul strategiei de țară 2007-2013, paginile 4 și 33, http://www.delmda.ec.europa.eu/eu_and_moldova/pdf/enpi_csp_moldova_en.pdf). De asemenea, aprecierea dată de Freedom House, conform căreia „Reforma sistemului judiciar a eșuat deocamdată la soluționarea unei serii de probleme practice, cum sînt: supraîncărcarea instanțelor, lipsa de spațiu și personal calificat, salarii joase, resurse financiare insuficiente alocate de la bugetul de stat, calitatea proastă a hotărîrilor judecătorești, neexecutarea acestora, independența afectată a sistemului judiciar (pagina 5), starea grea a sistemului judiciar, lipsa de încredere a populației, numărul insuficient de judecători și personal auxiliar (paginile 19 și 20)” (Raportul lui Freedom House, *Națiuni în Tranziție 2007 – Moldova*), http://www.freedomhouse.hu/images/fdh_galleries/NIT2007/nt-moldova-proof-ii.pdf). A se vedea și îngrijorările Comitetului ONU contra Torturii și de Comitetul ONU pentru Drepturile Omului

de a informa ulterior autoritățile naționale, comunitatea internațională, societatea civilă și publicul în general despre funcționarea efectivă a sistemului judiciar. Scopul este de a ajuta aceste instituții să-și exercite activitatea în vederea soluționării problemelor identificate. Pe termen lung, informația acumulată trebuie să contribuie la o mai bună înfăptuire a justiției și la o mai bună respectare a standardelor unui proces echitabil și a drepturilor omului în Republica Moldova.

1.8. Precizare metodologică

Majoritatea datelor colectate de monitorii proceselor de judecată – de exemplu, dacă purtau sau nu judecătorii mantii sau cu câte minute mai târziu a început ședința – urmează să fie supuse unei analize cantitative. Alte date – cât de bine judecătorii cunoșteau legislația aplicabilă într-un caz sau altul, sau modul în care judecătorii sau alți angajați ai instanței de judecată au tratat victimele sau inculpații – nu urmează să fie supuse unei astfel de analize. Acest fapt impune restricții asupra constatărilor: cele mai relevante date colectate pe parcursul Programului au fost cele care nu pot fi supuse unei analize cantitative. Nimeni nu va pretinde în mod serios că ținuta vestimentară corespunzătoare unui judecător este la fel de importantă ca și cunoașterea de către judecător a legislației; nimeni nu va pretinde că o întârziere de câteva minute în desfășurarea unei ședințe are o semnificație egală cu eforturile depuse sau nu de către judecător pentru a fi imparțial și dezinteresat.

Cu toate acestea, datele, ce pot fi supuse analizei cantitative, colectate de monitori merită să fie prezentate. Avem încredere în faptul că cititorul va înțelege că subiectele reflectate pe larg în tabele și analize numerice nu sînt prioritare sau nu sînt de o importanță mai mare față de subiectele centrale care nu pot fi analizate statistic.

legate de „...alegațiile referitoare la deficiențele sistemului de justiție penală, cauzate în parte de lipsa de independență a sistemului judiciar și a procuraturii. Comitetul contra Torturii a îndemnat Moldova să ia măsuri eficiente pentru a asigura deplina independență a sistemului judiciar (și a procuraturii), în conformitate cu Principiile de bază ale ONU privind independența sistemului judiciar”. (Raportul UE privind strategia de țară 2004-2006/Programul Național Indicativ 2005-2006/Moldova, pagina 15, http://ec.europa.eu/comm/external_relations/moldova/csp/csp04_06_nip05_06.pdf). Indicatorii Reformei în Justiție pentru Moldova, întocmiți de Asociația Avocaților Americani (ABA), Inițiativa pentru Supremația Legii, compară 30 de factori referitori la justiție din a. 2002 pînă în a. 2006, remarcabil fiind faptul că doar la puțin mai mult de jumătate dintre aceștia li s-a dat o apreciere neutră, în timp ce 12 factori au primit cotații negative și doar 2 – pozitive (ABA Inițiativa pentru Supremația Legii, Indicatorii Reformei în Justiție pentru Moldova, 2007, Volumul II, la http://www.abanet.org/rol/publications/moldova_judicial_reform_index_01_2007_en.pdf).

II. CONDIȚIILE INSTITUȚIONALE ȘI PRESTAȚIA PROFESIONALĂ A PARTICIPANȚILOR LA PROCES

2.1. Introducere și prezentare generală privind organizarea sistemului judiciar

Funcționarea instanțelor judecătorești este analizată în acest capitol. Inițial se descrie mediul *material* general: sediile și condițiile instanțelor de judecată. Au fost identificate multe încălcări ale drepturilor inculpaților, victimelor și martorilor care nu erau imputabile personal judecătorilor, ci, mai degrabă, deficiențelor de infrastructură. În continuare, este descris mediul *organizațional* remarcat de monitori și este analizată influența imperfecțiunilor organizaționale ale justiției moldovenești asupra experienței persoanelor în instanțele de judecată, percepției justiției și asupra rezultatelor proceselor de judecată. În final, este relatat mediul *uman*: prestația principalilor participanți la procesul de judecată și a personalului auxiliar al instanțelor judecătorești.

În Moldova, procesul penal constă din următoarele trei faze procedurale obligatorii: urmărirea penală, judecarea cauzei în primă instanță și executarea sentinței. Fazele facultative ale procesului penal sînt următoarele: examinarea cauzei în urma exercitării căilor ordinare de atac (apel și recurs) și examinarea cauzei în urma exercitării căilor extraordinare de atac (recursul în anulare și revizuirea procesului penal).

Urmărirea penală se efectuează de către procuror și de către ofițerii de urmărire penală din cadrul Ministerului Afacerilor Interne, Centrului pentru Combaterea Crimelor Economice și Corupției și Serviciului Vamal. Procurorul asigură legalitatea acțiunilor (sau inacțiunilor) organului de urmărire penală. Faza urmăririi penale, cu mici excepții, nu permite o implicare semnificativă din partea avocatului apărării. Această etapă procedurală este foarte importantă, pentru că judecătorul primește dosarul înainte de începerea examinării cauzei. Avocatul apărării obține acces la întregul dosar atunci cînd urmărirea penală este finalizată și are la dispoziție suficient timp pentru a se familiariza cu dosarul, deși procurorul poate stabili niște limite în cazul în care avocatul abuzează de acest drept. La finalizarea urmăririi penale, dosarul este trimis în instanța de judecată.

Instanțele de judecată moldovenești reprezintă un sistem din trei niveluri. Primul nivel sînt judecătoriile, care examinează cauzele în primă instanță, avînd competență jurisdicțională generală. La acest nivel, sînt examinate toate cauzele prevăzute de Partea specială a Codului Penal, cu excepția celor date prin lege în competența altor instanțe,³² precum și demersurile și plîngerile împotriva hotărîrilor și acțiunilor organului de urmărire penală, examinează chestiuni legate de executarea sentinței și alte chestiuni date prin lege în competența sa.³³ Judecătoriile sînt amplasate în fiecare centru al unității administrativ-teritoriale din țară și în fiecare sector din Chișinău.³⁴

32 Spre exemplu, infracțiunile comise de soldați sînt examinate de către judecătoria militară conform art. 37 al Codului de procedură penală; infracțiunile de genocid sau tratamente inumane sînt examinate de Curțile de Apel conform art. 38 al Codului de procedură penală.

33 A se vedea art. 36 al Codului de procedură penală.

34 Republica Moldova are 46 judecătoria, inclusiv 5 judecătoria de sector în municipiul Chișinău, conform Anexelor 1 și 2 ale Legii cu privire la organizarea judecătorească.

Al doilea nivel sînt Curțile de Apel, care examinează în primă instanță cazurile atribuite în competența lor de Codul de procedură penală,³⁵ apelurile împotriva sentințelor pronunțate în primă instanță și recursurile împotriva hotărîrilor judecătorești care nu pot fi atacate cu apel. Curțile de Apel examinează atît fondul, cît și aspectele de drept ale cauzelor. În țară există cinci Curți de Apel.³⁶

La cel de-al treilea nivel se află Curtea Supremă de Justiție, amplasată în Chișinău. Curtea Supremă de Justiție examinează recursurile declarate împotriva hotărîrilor emise în primă instanță sau în apel, recursurile în anulare și poate examina în primă instanță cazurile în care inculpatul este Președintele țării. De regulă, Curtea Supremă de Justiție examinează aspectele de drept ale cauzelor și, doar în cauzele intentate împotriva Președintelui țării, poate examina și fondul cauzei. Pe lîngă examinarea cauzelor individuale, Curtea Supremă de Justiție are în competența sa emiterea hotărîrilor explicative referitoare la chestiuni legate de jurisprudență, întru promovarea aplicării uniforme a legislației penale și de procedură penală. Aceste hotărîri au un rol important în modelarea jurisprudenței.

Pe parcursul Programului, în cadrul ședințelor de judecată desfășurate în judecătorii și în Curțile de Apel au fost examinate atît fondul, cît și aspectele de drept ale cauzelor. În Curtea Supremă de Justiție au fost examinate în exclusivitate aspectele de drept.

Consiliul Superior al Magistraturii (CSM) este responsabil de organizarea și funcționarea sistemului judecătoresc în Moldova, fiind garantul independenței autorității judecătorești.³⁷ CSM constă din 12 membri. El înaintea candidaturile la funcția de judecător, pentru a fi numiți, promovați, transferați sau eliberați din funcție de către Președintele țării sau Parlament, și are obligația de a asigura respectarea de către judecători a eticii și disciplinei. CSM are sarcini importante legate de administrarea justiției, inclusiv adoptarea de instrucțiuni privind modalitatea de distribuire a cauzelor în instanțe, supravegherea organizării și funcționării instanțelor de judecată și propunerea bugetului anual pentru sistemul judiciar. Date fiind atribuțiile sale, CSM are un rol esențial la asigurarea funcționării eficiente a instanțelor de judecată și a unui proces echitabil și respectării altor drepturi în cadrul proceselor judiciare.

Procuratura este o instituție autonomă în cadrul autorității judecătorești. În limitele atribuțiilor și competenței, ea apără interesele generale ale societății, ordinea de drept, drepturile și libertățile cetățenilor, conduce și exercită urmărirea penală, reprezintă învinuirea în instanțele de judecată.³⁸ Procuratura este o instituție unitară, centralizată și ierarhizată, cu subdiviziuni teritoriale și specializate, controlate de Procuratura Generală. Relevante pentru Programul de Monitorizare a Proceselor de Judecată au fost procuraturile teritoriale, care reprezintă acuzarea în procesele examinate în primă instanță, cu excepția cazului cînd această sarcină este atribuită unei procuraturi specializate. În această din urmă categorie intră procuratura anticorupție și procuraturile de nivelul Curții de Apel. Calitatea lucrului și performanțele procurorilor sînt supravegheate de procurorii ierarhic superiori, pînă la Procurorul General. Persoanele fizice pot înainta plîngerii procurorilor ierarhic superiori și ulterior în instanță privind acțiunile sau actele procurorilor.

35 Art. 38 al Codului de procedură penală.

36 Curțile de Apel din Bălți, Bender (Căușeni), Cahul, Chișinău și Comrat (deoarece raportul se referă doar la cauze penale, Curtea de Apel Economică este exclusă).

37 Legea nr. 947 din 19 iulie 1996 cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii, în vigoare din 03 octombrie 1996, cu modificările ulterioare.

38 Art. 1 al Legii nr. 294 din 25 decembrie 2008 cu privire la Procuratură, în vigoare din 17 martie 2009.

Avocații apărării exercită profesia de avocat în baza unei licențe, eliberate de Ministerul Justiției în conformitate cu Legea cu privire la avocatură.³⁹ Avocatul își reprezintă clientul în baza unui contract scris, cu excepția cazului în care clientul este soțul/soția avocatului sau rudă cu acesta pînă la al patrulea grad inclusiv.⁴⁰ În cazul asistenței juridice garantate de stat, avocatul reprezintă clientul în baza unui contract, pe care avocatul îl încheie cu oficiul teritorial al Consiliului Național pentru asistență juridică garantată de stat, și a deciziei acestuia din urmă de desemnare a avocatului.⁴¹ Împuternicirile avocatului se confirmă (i) în cazul reprezentării private prin mandatul eliberat de către biroul de avocați, în care se indică numele și prenumele avocatului, numele și prenumele clientului, numărul și data eliberării licenței pentru exercitarea profesiei de avocat, numărul și data încheierii contractului de asistență juridică și volumul împuternicirilor sau (ii) în cazul asistenței juridice garantate de stat, cu includerea informației despre participarea din oficiu (avocat care acordă asistență juridică garantată de stat).⁴² Calitatea asistenței juridice în fiecare caz poate fi evaluată de Comisia pentru etică și disciplină a Baroului, în situația în care clientul a înaintat o plîngere. Baroul nu dispune de un mecanism general de asigurare a calității.

2.2. Sediile și condițiile instanțelor de judecată

Monitorii au remarcat că, în general, sediile instanțelor de judecată deocamdată sînt inadecvate. Unele judecătoria nu au clădiri separate, ci le împart cu alte instituții publice, cum ar fi oficiul teritorial al Inspectoratului Fiscal sau pretura (subdiviziune locală a organului executiv al administrației publice locale). Folosința clădirilor în comun cu alte instituții de stat afectează în mod negativ demnitatea instanțelor de judecată și percepția independenței lor și duce la apariția situațiilor în care, pe coridoarele instanței și pe terenul adiacent clădirii, se înghesuie persoane care nu au de a face cu procesele de judecată.

Drept urmare a faptului că multe din clădirile ocupate de judecătoriile de sector din Chișinău au fost inițial proiectate pentru alte instituții decît instanțele de judecată, ele sînt, în mare măsură, nepotrivite și inadecvate pentru aceste scopuri. Problema principală o constituie planurile acestor clădiri, cu multe încăperi mici, care pot fi folosite pe post de birouri ale judecătorilor, dar cu foarte puține încăperi suficient de mari pentru a servi drept săli de judecată, în care să fie destul loc pentru participanți și pentru public. Numărul sălilor de judecată variază de la o judecătorie la alta, dar nici una din judecătoria nu are un număr suficient de săli, pentru a garanta desfășurarea tuturor ședințelor în săli de judecată. Raportul judecătorilor la numărul de săli de judecată în judecătoriile din Chișinău este următorul: Botanica 16:3, Buiucani 17:2, Centru 15:1, Ciocana 12:2 și Rîșcani 17:3. Probabil, acest raport explică cel puțin parțial procentul înalt al ședințelor desfășurate în birourile judecătorilor, după cum este arătat în următorul tabel:

39 În practică, numai avocații licențiați reprezintă clienții în cauzele penale, deși, conform art. 67 alin. (1) al Codului de procedură penală, poate avea calitatea de apărător: (1) avocatul, (2) alte persoane abilitate prin lege cu atribuții de apărător și (3) un avocat din străinătate în cazul în care acesta este asistat de un avocat local. Semnificația frazei „alte persoane abilitate prin lege cu atribuții de apărător” nu este clară.

40 A se vedea art. 9 alin. (2) și art. 52 alin. (1) din Legea cu privire la avocatură.

41 A se vedea art. 46 alin. (1) din Legea cu privire la avocatură, precum și art. 69 și 70 ale Codului de procedură penală.

42 A se vedea art. 52 alin. (2) din Legea cu privire la avocatură.

Tabelul 6: Raportul judecătorilor la numărul de săli de judecată în clădirile judecătoriilor de sector din Chișinău și procentajul ședințelor ținute în birourile judecătorilor sau în săli de judecată

	Judecătoriile de sector din Chișinău (perioada completă de monitorizare: aprilie 2006 – noiembrie 2008)				
	Judecătoria Botanica	Judecătoria Buiucani	Judecătoria Centru	Judecătoria Ciocana	Judecătoria Rîșcani
Numărul de judecători (cu excepția judecătorilor de instrucție)	16	17	15	12	17
Numărul de săli de judecată în instanțe	3	2 ⁴³	1	2	3
Ședințe desfășurate în săli de judecată	21%	29%	10%	37%	22%
Ședințe desfășurate în birourile judecătorilor	79%	71%	90%	63%	78%
Numărul de ședințe monitorizate	786	1.121	1.716	672	1.224

Tabelul 7: Raportul judecătorilor la numărul de săli de judecată în clădirile instanțelor de judecată din regiunea de sud-est și procentajul ședințelor ținute în birourile judecătorilor sau în săli de judecată

	Instanțele de judecată din regiunea de sud-est (perioada completă de monitorizare: septembrie 2007 – noiembrie 2008)			
	Curtea de Apel Bender	Judecătoria Anenii Noi	Judecătoria Căușeni	Judecătoria Ștefan Vodă
Numărul de judecători (cu excepția judecătorilor de instrucție)	4	5	6	3
Numărul de săli de judecată în instanțe	1	2	2	2
Ședințe desfășurate în săli de judecată	85%	91%	38%	97%
Ședințe desfășurate în birourile judecătorilor	2%	9%	62%	3%
Numărul de ședințe monitorizate	48	189	98	30

Potrivit tabelelor de mai sus, situația este semnificativ mai bună în regiunea de sud-est, unde în anii 2007-2008 raportul judecătorilor la numărul de săli de judecată era următorul: Anenii Noi 5:2, Căușeni 6:2, Ștefan Vodă 3:2 și Curtea de Apel Bender 4:1. Procentul ședințelor desfășurate în săli de judecată este semnificativ mai mare în judecătoriile raionale Anenii Noi și Ștefan Vodă, fapt ce demonstrează încă o dată că insuficiența sălilor în alte judecătorii

43 În anul 2006, când a fost lansat Programul de Monitorizare a Proceselor de Judecată în judecătoria Buiucani existau 3 săli de judecată. În 2008 această instanță a fost reorganizată, astfel încât una din aceste săli a fost transformată în arhivă. La momentul publicării acestui Raport Final în judecătoria menționată existau doar 2 săli de judecată.

de sector, în special în Chișinău, ar putea fi unul din impedimentele în calea desfășurării proceselor în sălile de judecată, și astfel să permită accesul liber și eficient al publicului la ședințe.

Datele relevă lipsa unei legături semnificative dintre raportul judecătorilor la numărul de săli de judecată și procentul ședințelor desfășurate în sălile de judecată. În Judecătoria Buiucani, cu 17 judecători și 2 săli de judecată, 29% din ședințe au fost desfășurate în săli de judecată; în Judecătoria Rîșcani, cu 17 judecători și 3 săli de judecată, 22% din ședințe au fost desfășurate în sălile de judecată. În Judecătoria Botanica, cu 16 judecători și 3 săli de judecată, 21% din ședințe au fost desfășurate în săli de judecată. În Judecătoria Ciocana, cu 12 judecători și 2 săli de judecată, 37% din ședințe au avut loc în sălile de judecată. În regiunea de sud-est: în Judecătoria Căușeni, cu 6 judecători și 2 săli de judecată, 38% din ședințe au fost desfășurate în săli de judecată. 91% din ședințe au avut loc în sălile de judecată din Judecătoria Anenii Noi, cu 5 judecători și 2 săli de judecată. Aceste date au consolidat afirmațiile monitorilor privind faptul că deseori ședințele de judecată sînt desfășurate în birourile judecătorilor nu datorită unor împrejurări exterioare, precum ar fi insuficiența sălilor de judecată, ci prin preferințele judecătorilor sau ale grefierilor de a desfășura ședințele în birourile judecătorilor.

Pe lângă numărul insuficient de săli de judecată, starea celor existente prezintă și ea o problemă. Multe dintre acestea sînt într-o stare proastă, cu mobilă învechită și șubredă și cu tapet murdar (în unele locuri lipit de perete cu bandă adezivă). Coridoarele sînt într-o stare similară, slab iluminate și pline de praf. Asemenea condiții sînt caracteristice, în particular, pentru instanțele din Chișinău. În perioada implementării Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată, au fost renovate judecătoriile din Chișinău – Buiucani, Centru și Rîșcani, și din regiunea de sud-est – Judecătoria Căușeni și Curtea de Apel Bender. Cu toate acestea, lucrările de reparație erau efectuate în timpul orelor de lucru ale instanțelor de judecată, atunci cînd părțile așteptau pe coridoarele judecătoriilor pline de gălăgie, murdărie și pericol produs în urma lucrărilor de renovare.

Condițiile proaste din instanțele judecătorești au o influență negativă atît asupra judecătorilor, care nu pot asigura solemnitatea ședințelor, cît și asupra participanților. Judecătorii și-au exprimat deseori nemulțumirea față de condițiile instanțelor de judecată, rugîndu-i pe monitori să menționeze în rapoartele lor lipsa sălilor, birourile prost echipate, numărul insuficient de scaune pentru participanți, absența spațiului pentru public, lipsa mînerelor la uși și tavanele sparte. În contrast cu starea deteriorată în general, birourile unora dintre judecători se evidențiază prin mobilierul confortabil. În pofda existenței acestor cazuri izolate, atmosfera generală în instanțele de judecată din Chișinău este departe de a inspira solemnitate și demnitate.

În regiunea de sud-est, condițiile judecătoriilor de sector și a Curții de Apel Bender par să fie mai bune, deși monitorii au remarcat că nu toate sălile de judecată corespund tuturor cerințelor legii, de exemplu nu în toate sălile de ședință este expus drapelul național sau stema.

Monitorii au remarcat că instanțele monitorizate nu erau dotate cu echipament tehnic suficient. Nu toate instanțele dispun de cel mai de bază echipament video și audio necesar la examinarea probelor video sau audio. Această problemă a fost menționată în Primul Raport al Programului MPJ și a persistat pe parcursul monitorizării.

Într-un caz, judecătorul a fost nevoit să amâne ședința, atunci când procurorul a avut nevoie să-și prezinte probele, care erau în format video.

Încălzirea este o problemă. Monitorii au remarcat că pe timp de iarnă temperatura în birourile judecătorilor era mai mult sau mai puțin acceptabilă (fiind folosite calorifere electrice), dar în sălile de judecată și pe coridoarele instanțelor temperatura era destul de joasă. Acest fapt era deseori invocat ca motiv pentru desfășurarea ședințelor în birourile judecătorilor mai degrabă decât în sală.

Condițiile în instanțele de judecată sînt rele și necesită investiții. Nici una din instanțele monitorizate nu are o intrare separată sau săli de așteptare speciale în incintă, destinate victimelor și martorilor. Astfel, victimele și martorii trebuie să folosească aceeași intrare și să aștepte pe aceleași coridoare împreună cu prietenii și rudele inculpaților. Acest fapt poate fi traumatizant pentru victime și martori, mai ales în cazurile de trafic și de violență domestică. Avînd în vedere frecvența întîrzierilor și amînărilor de ședințe, aceste perioade neplăcute de așteptare pot dura mult și repetat.

În general în instanțele de judecată, condițiile elementare, cum ar fi WC-urile și lavoarele, nu sînt accesibile pentru public sau sînt foarte neîngrijite și dubioase din punct de vedere igienic.

2.3. Deficiențele organizaționale

Monitorii au relevat deficiențe, care împiedică buna funcționare a instanțelor. Una dintre acestea este problema întîrzierilor și amînărilor.

Datele acumulate pe parcursul Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată arată că întîrzierile sînt mai degrabă o regulă decât o excepție. Deși noi nu încercăm să prezentăm întîrzierile de mai puțin de 30 sau 60 minute drept încălcări semnificative *per se*, s-a constatat că acestea au un efect cu caracter ascendent ce duce la amînări ale ședințelor, fapt ce are, totuși, un efect semnificativ asupra desfășurării ședințelor de judecată.

Tabelul 8: Întîrzieri la începerea ședinței de judecată în instanțele judecătorești din Chișinău
(↑ – evoluții pozitive; ↓ – evoluții negative)

Instanțele de judecată din Chișinău	Perioadele monitorizate		Durata întîrzierii (în % din toate ședințele monitorizate pe instanță)				
	I perioadă monitorizată: aprilie 2006 – mai 2007 a II-a perioadă monitorizată: iunie 2007 – noiembrie 2008		la timp	0-15 min.	15-30 min.	30-60 min.	mai mult de o oră
	I perioadă monitorizată	a II-a perioadă monitorizată					
Curtea Supremă de Justiție	I perioadă monitorizată	40%	49%	6%	3%	2%	
	a II-a perioadă monitorizată	46%	18%	15% ↓	9% ↓	12% ↓	
Curtea de Apel Chișinău	I perioadă monitorizată	53%	26%	3%	3%	15%	
	a II-a perioadă monitorizată	49%	13% ↑	12% ↓	7% ↓	19% ↓	
Judecătoria Centru	I perioadă monitorizată	25%	40%	25%	8%	2%	
	a II-a perioadă monitorizată	43% ↑	34%	16% ↑	6%	1% ↑	
Judecătoria Ciocana	I perioadă monitorizată	38%	27%	22%	11%	2%	
	a II-a perioadă monitorizată	42%	43% ↓	12% ↑	3% ↑	0% ↑	

Judecătoria Rîșcani	I perioadă monitorizată	36%	36%	20%	6%	2%
	a II-a perioadă monitorizată	49% ↑	34%	13% ↑	3% ↑	1% ↑
Judecătoria Botanica	I perioadă monitorizată	36%	35%	18%	9%	2%
	a II-a perioadă monitorizată	46% ↑	33%	15%	5% ↑	1% ↑
Judecătoria Buiucani	I perioadă monitorizată	25%	37%	24%	12%	2%
	a II-a perioadă monitorizată	56% ↑	26% ↑	13% ↑	4% ↑	1% ↑

După cum este arătat în tabelul de mai sus, toate judecătoriile de sector din Chișinău și Curtea Supremă de Justiție au înregistrat îmbunătățiri la capitolul începerii la timp a ședințelor de judecată. În toate judecătoriile de sector din Chișinău, s-a redus semnificativ numărul de ședințe care au început cu întârzieri de mai mult de o oră. Judecătoria Buiucani este unica instanță de judecată în care ședințele au început la timp în peste 50% din ședințele monitorizate. Cu toate acestea, monitorizarea a relevat și unele cazuri de înrăutățire a situației în cea de-a doua perioadă de monitorizare, de exemplu, o creștere substanțială a procentului de ședințe începute cu o întârziere de mai mult de o oră în Curtea Supremă de Justiție (de la 2% la 12%) și o creștere a procentului de ședințe începute cu o întârziere de mai mult de o oră în Curtea de Apel Chișinău (de la 15% la 19%).

În regiunea de sud-est, situația este foarte similară. Judecătoria Ștefan-Vodă pare să fie cea mai disciplinată instanță, deși 17% din ședințele monitorizate au început cu o întârziere de 30-60 de minute. Judecătoria Căușeni și Curtea de Apel Bender au înregistrat un procent semnificativ de înalt de ședințe începute cu o întârziere de mai mult de o oră.

Tabelul 9: Întârzieri la începerea ședinței de judecată în regiunea de sud-est

Instanțele de judecată din regiunea de sud-est	Durata întârzierii				
	la timp	0–15 min.	15–30 min.	30–60 min.	mai mult de o oră
Judecătoria Anenii Noi	36%	32%	27%	3%	2%
Judecătoria Căușeni	50%	9%	14%	14%	13%
Judecătoria Ștefan Vodă	67%	10%	3%	17%	3%
Curtea de Apel Bender	55%	13%	20%	5%	7%

Pe parcursul întregii perioade monitorizate, în Chișinău și în regiunea de sud-est, s-a constatat următoarea situație la capitolul întârzieri la începerea ședinței de judecată:

Tabelul 10: Întârzieri la începerea ședinței de judecată (procentajul mediu pentru toate instanțele de judecată monitorizate, aprilie 2006 – noiembrie 2008)

	Durata întârzierii				
	la timp	0–15 min.	15–30 min.	30–60 min.	mai mult de o oră
Instanțele de judecată din Chișinău	47%	30%	13%	5%	5%
Instanțele de judecată din regiunea de sud-est	45%	21%	21%	8%	5%
Toate instanțele de judecată monitorizate	47%	28%	14%	6%	5%

Aceste cifre demonstrează că începerea ședinței de judecată la timp nu este o regulă generală în instanțele de judecată moldovenești. Chiar dacă o întârziere de 15 minute este mai mult sau mai puțin acceptabilă, instanțele trebuie să facă tot posibilul pentru a reduce întârzierile de peste 15 minute și, în special, întârzierile de mai mult de o oră. Întârzierile inutile, în special la ședințele de la începutul examinării cauzei, afectează punctualitatea tuturor participanților și ridică dificultăți pentru judecător la respectarea orarului unui caz aparte și al celor ulterioare. Întârzierile de peste 30 de minute sînt deosebit de problematice, deoarece pot duce la amînări ulterioare, de exemplu atunci cînd unul dintre participanți are o altă ședință stabilită imediat după ședința care a început cu întârziere sau cînd agenda participanților nu poate fi ajustată la reprogramările neașteptate ale ședințelor de judecată.

Baza de date a Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată nu a putut oferi date privind motivele întârzierilor pentru întreaga perioadă de monitorizare. De cele mai multe ori, instanța de judecată nu a invocat nici un argument. Potrivit remarcilor făcute de unii monitori, întârzierile au fost cauzate, cel mai frecvent, de procuror sau de avocatul apărării, care au sosit cu întârziere. În cîteva cazuri, a întârziat judecătorul sau completul de judecată. Monitorii au remarcat că, atunci cînd participanții la proces întârziiau, ei nu ofereau nici o explicație și nici judecătorul nu le cerea să-și motiveze întârzierea sau nu le făcea nici o observație. S-a creat impresia că nepunctualitatea este o practică acceptată. O astfel de practică reprezintă și un mesaj eronat pentru participanții la proces neprofesioniști, care duce la reducerea respectului față de instanțele de judecată.

După cum s-a menționat mai sus, întârzierile care constrîng victimele și martorii, în special în cazurile de trafic și de violență domestică, să aștepte pe aceleași coridoare strîmte împreună cu prietenii, rudele, avocații inculpaților (și chiar cu inculpații înșiși, atunci cînd aceștia nu sînt în stare de arest) reprezintă un fapt deosebit de îngrijorător. Este o expunere inutilă, care poate fi evitată, a victimelor și martorilor la potențiale influențe și hărțuire din partea altor participanți. Această situație este jenantă și, deseori, traumatizantă pentru victime și martori și poate afecta înfăptuirea justiției, din moment ce victimele și martorii și-ar putea modifica declarațiile sau chiar ar putea refuza să facă declarații. Pentru a asigura o protecție adecvată a drepturilor victimelor și ale martorilor, dar și o bună înfăptuire a justiției, trebuie depuse eforturi pentru a evita atît întârzierile, cît și expunerea victimelor și martorilor la influențele inculpatului sau ale rudelor, prietenilor și avocaților săi în timpul unor astfel de întârzieri.

Amînările ședințelor de judecată sînt mai îngrijorătoare și problematice. Toate categoriile de participanți la proces s-au plîns monitorilor de amînările frecvente ale ședințelor de judecată. Datele acumulate în instanțele de judecată din Chișinău pe parcursul perioadei de monitorizare arată că 61% din ședințele stabilite au fost amînate: 56% pe parcursul primei perioade monitorizate și 63% pe parcursul celei de a doua. În regiunea de sud-est, 85% din ședințele programate au fost amînate. Aceste cifre reclamă o examinare imediată a cauzelor amînărilor și luarea de măsuri necesare, pentru a reduce semnificativ producerea acestora.

Tabelul de mai jos reflectă cauzele amînărilor:

Tabelul 11: Cauze de amînare

Cauze de amînare	Chişinău			Regiunea de sud-est
	prima perioadă monitorizată: aprilie 2006 – mai 2007	a doua perioadă monitorizată: iunie 2007 – noiembrie 2008	perioada completă de monitorizare: aprilie 2006 – noiembrie 2008	perioada completă de monitorizare: septembrie 2007 – noiembrie 2008
Absența părții vătămate/victimei	8%	8%	8%	9%
Absența martorului	15%	13%	14%	10%
Absența inculpatului	9%	11%	11%	17%
Absența avocatului apărării	12%	14%	13%	10%
Absența procurorului	9%	6%	7%	10%
Necesitatea de a prezenta noi probe	3%	5%	4%	5%
Necesitatea de a modifica și de a agrava acuzațiile aduse inculpatului	1%	1%	1%	1%
Altele	43%	42%	42%	38%
Numărul total de ședințe monitorizate	2.395	4.642	7.037	365

În Tabelul 11 categoria "Altele" include cazurile în care nu s-a oferit nici un motiv pentru amînare sau au fost absenți alți participanți la proces (judecătorul, greferul, interpretul etc.), precum și ședințele care au avut loc, dar au fost amînate în vederea continuării examinării cauzei.

Cel mai mare procentaj de amînări se datorează absenței martorilor. Totuși, proporția semnificativă de amînări din cauza absenței părților reclamă modificarea urgentă a conduitei acestora. În special, sînt problematice cazurile în care procurorii sau avocații apărării nu se prezintă în instanță timp de cîteva ședințe la rînd. Ca participanți profesioniști la proces, procurorii și avocații apărării au un rol esențial și servesc drept exemplu pentru ceilalți participanți. Ei trebuie să aibă o grijă deosebită să se prezinte la timp și să evite amînările. Chiar dacă la începutul procesului victima sau partea vătămată și martorii sînt punctuali, ei pot înceta să se mai prezinte la ședințe, dacă observă că participanții profesioniști la proces au o atitudine neglijentă în ce privește punctualitatea. Judecătorii sînt în drept să aplice sancțiuni conform legii, pentru a opri sau a preveni întîrzierile și amînările nejustificate.⁴⁴ Monitorii au consemnat puține cazuri în care judecătorii au aplicat astfel de sancțiuni.

Uneori, amînările sînt generate de funcționarea inefficientă a poliției judiciare. Monitorii au înregistrat cazuri în care judecătorii au ordonat aducerea silită a martorului, dar poliția judiciară nu a reușit să facă acest lucru pe parcursul cîtorva ședințe la rînd. Au fost înregistrate cazuri în care inculpații aflați în stare de arest nu au fost aduși la ședințele de judecată programate. Această problemă a fost evidențiată încă în Primul Raport al Programului MPJ.

O altă problemă remarcată în perioada de monitorizare este durata lungă a amînărilor. Această problemă apare, în special, vara și toamna devreme. Monitorii au înregistrat mai multe cazuri care au fost amînate pentru cîteva luni, deoarece judecătorii și/sau alți participanți la proces

44 A se vedea articolele 320-324 ale Codului de procedură penală.

își luau concediu. Unul din monitori a remarcat că durata amînărilor pentru persoanele aflate în stare de arest este mai lungă decît durata amînărilor pentru inculpații aflați în libertate (pînă la trei luni față de două sau trei săptămîni). Motivele unei asemenea diferențe nu sînt clare și astfel de întîrzieri vin în contradicție directă cu Codul de procedură penală, care prevede examinarea urgentă a cauzelor în care sînt implicați inculpați arestați. Această problemă necesită cercetări suplimentare.

Cu referire la durata amînărilor, monitorizarea a stabilit următoarele:

Tabelul 12: Durata amînării ședințelor de judecată

Perioada de timp pentru care au fost amînate ședințele de judecată	Chișinău			Regiunea de sud-est
	prima perioadă monitorizată: aprilie 2006 – mai 2007	a doua perioadă monitorizată: iunie 2007 – noiembrie 2008	perioada completă de monitorizare: aprilie 2006 – noiembrie 2008	perioada completă de monitorizare: septembrie 2007 – noiembrie 2008
o zi	8%	9%	9%	5%
pînă la o săptămînă	14%	29%	27%	25%
pînă la o lună	65%	50%	52%	64%
pînă la două luni	9%	8%	9%	5%
mai mult de trei luni	4%	4%	3%	0%

După cum este indicat în tabelul de mai sus, majoritatea ședințelor au fost amînate pentru o lună. În afară de inconveniențele cauzate participanților, astfel de amînări au un impact negativ asupra principiului examinării cauzei într-un termen rezonabil.⁴⁵

Monitorii au relevat cazuri de nerespectare a procedurii de amînare.⁴⁶ În unele cazuri, de exemplu, grefierul sau judecătorul pur și simplu au anunțat numele părților și informația despre ceilalți participanți la proces, și apoi au declarat că ședința se amînă. Acestea au fost efectuate fără convocarea tuturor participanților, fără declararea ședinței deschisă și fără îndeplinirea celorlalte formalități necesare, conform cerințelor legale. Această practică prezintă dificultăți mai ales din cauza că nu asigură informarea tuturor părților și participanților despre amînare și despre data următoarei ședințe. Conform Codului de procedură penală, instanța de judecată nu are obligația să citeze participanții pentru ședințele care urmează după amînări. Logica acestei situații rezidă în faptul că data și ora următoarei ședințe sînt stabilite la ședința curentă și anunțate participanților. Atunci cînd formalitățile nu sînt respectate, există o probabilitate că nu toți participanții vor fi informați în modul corespunzător și, în consecință, nu toți se vor prezenta la următoarea ședință.

Monitorii au înregistrat cazuri cînd judecătorii au amînat ședințe care puteau fi continuate fără nici un impediment. Asemenea cazuri erau, în special, îngrijorătoare în situația în care inculpatul se afla în stare de arest preventiv. Spre exemplu, într-un caz înregistrat în regiunea de sud-est, în care inculpatul era în stare de arest, ședința a avut loc într-o zi de vineri. Începînd cu o întîrziere de o oră, ședința a durat 35 de minute, după care judecătorul a amînat pronunțarea sentinței pentru luni. Pronunțarea sentinței în ziua de luni a întîrziat

45 A se vedea art. 20 al Codului de procedură penală.

46 A se vedea art. 331 al Codului de procedură penală.

cu o jumătate de oră (din cauza unui alt proces, prezidat de acest judecător) și a durat trei minute. Inculpatul a fost condamnat la muncă în folosul comunității și a fost eliberat după ședința de judecată. Decizia judecătorului de a amâna pronunțarea sentinței pentru două zile, în timp ce inculpatul se afla în detenție, trezește mari întrebări.

În cadrul monitorizării în regiunea de sud-est au fost remarcate probleme similare legate de amânarea proceselor. O problemă deosebit de evidentă în această regiune este practica instanțelor de judecată de a programa ședințele pentru ora 8 dimineață. Majoritatea autobuzelor care asigură legătura dintre sate și centrul raional, unde este amplasată instanța de judecată, ajung în centru pe la ora 11 dimineață. Acest fapt poate fi una din cauzele principale ale întârzierii începerii ședințelor. Problema ar putea fi soluționată prin modificarea practicii de programare a ședințelor la o oră atât de matinală și stabilirea începerii lor la o oră mai convenabilă pentru martorii care sosesc din satele din împrejurimi.

Monitorii au remarcat că judecătorii fixează ședințele de judecată pentru aceeași oră la care au loc și ședințele de serviciu ale judecătorilor și personalului instanțelor de judecată, în special, în judecătoriile de sector din Chișinău. Această problemă a fost menționată mai ales în legătură cu ședințele personalului organizate luni dimineața. În asemenea cazuri, participanții la proces se prezintă la ora stabilită și sînt nevoiți să aștepte venirea judecătorului și/sau a grefierului de la aceste ședințe de serviciu. Această problemă poate fi soluționată prin stoparea programării ședințelor de judecată concomitent cu ședințele de serviciu ale personalului instanțelor de judecată sau cu alte angajamente existente.

O altă problemă remarcată de monitori este funcționarea ineficientă și ambianța dezagreabilă din Curțile de Apel și Curtea Supremă de Justiție. Este îngrijorătoare, în particular, situația în Curțile de Apel Chișinău și Bender. Monitorii au relevat deficiențe similare în aceste două instanțe de judecată. În general, sediile și condițiile sînt, aparent, mai bune în Curțile de Apel, de exemplu sălile de judecată sînt mai largi decît în judecătoriile de sector, astfel oferind mai mult spațiu pentru participanți și public. Totuși, sălile de judecată rămîn a fi supraaglomerate, în special coridoarele, iar atmosfera generală fiind caracterizată ca una haotică. Curțile de Apel trebuie să aibă grijă de faptul cum se înfăptuiește justiția, dar și de imaginea actului de justiție, mai ales că apelurile sînt depuse de părțile care nu sînt mulțumite de hotărîrea luată în prima instanță. O problemă semnificativă, remarcată în primele două rapoarte de monitorizare a proceselor, era practica programării tuturor ședințelor pentru aceeași zi, la aceeași oră, 10:00 dimineața, în Curțile de Apel și în Curtea Supremă de Justiție. Monitorii au notat o ușoară schimbare în această privință în Curtea de Apel Chișinău, care a început să programeze ședințele la ore diferite. Cu toate acestea, situația generală și atmosfera din Curtea de Apel Chișinău nu s-au îmbunătățit semnificativ. Deocamdată, sînt citați prea mulți participanți pentru aceeași oră, sînt prea dese cazurile în care persoanele așteaptă ore întregi pentru a face declarații de 10-15 minute și prea multe ședințe sînt amânate. Monitorii au constatat aceeași situație în Curtea de Apel Bender, dar au indicat că aceasta ar avea „o amploare mai redusă”.

Monitorii au relevat practici dubioase la examinarea și deliberarea asupra cauzelor în Curțile de Apel și în Curtea Supremă de Justiție. Ei au remarcat că, în Curtea de Apel Chișinău, de regulă, sînt programate cîte 25-30 de cauze la un complet de judecată, iar în Curtea Supremă de Justiție – cîte 20-25 de cauze. Completele de judecată din Curtea de Apel Chișinău, de obicei, examinează 10-15 cauze, după care iau o pauză de 30-45 de minute pentru deliberare. În mod similar, în Curtea Supremă de Justiție, completele examinează, în mod obișnuit,

5-10 cauze, după care se retrag pentru deliberare. În Curtea de Apel Bender, completele judecă mai puține cauze pe zi, dar oricum examinează câteva cazuri înainte de a se retrage pentru deliberare. O asemenea practică de examinare a mai multor cauze înainte de a lua o pauză pentru deliberare ridică întrebări în ce privește capacitatea judecătorilor de a analiza și de a lua decizii privind fiecare caz aparte, fără a fi influențați de celelalte cazuri. Timpul redus dedicat fiecărui caz în parte trezește îndoieli privind profunzimea cu care judecătorii analizează cauza și iau în considerare declarațiile depuse în ședința de judecată. Monitorii au mai menționat că, din cauza programării mai multor cauze la aceeași oră, deseori avocații nu aveau destul loc la mesele de lucru care le erau destinate, fiind nevoiți să stea în picioare sau să ocupe alte locuri în sală.

Monitorii au remarcat că în Curțile de Apel multe cazuri sînt imposibil de urmărit, întrucît participanții nu pot auzi toate declarațiile. Aceasta se datorează mai multor cauze, cum ar fi: acustica proastă în sălile de judecată, lipsa de ordine, situația în care mai multe persoane vorbesc concomitent, se aud șoapte, iar judecătorul sau participanții nu vorbesc suficient de tare.⁴⁷

Monitorii au remarcat și practica dubioasă din Curtea de Apel Chișinău și din Curtea Supremă de Justiție de desemnare a avocaților care acordă asistență juridică garantată cu puțin timp înainte de ședință. Aceasta afectează grav calitatea apărării. Practica respectivă este descrisă mai detaliat în secțiunea de mai jos, referitoare la dreptul la asistență juridică.

Monitorii au remarcat că, în toate instanțele de judecată monitorizate, solemnitatea proceselor de judecată a fost afectată negativ de comportamentul tuturor categoriilor de participanți. Persoanele în cauză deseori vorbeau la telefonul mobil, citeau sau trimiteau mesaje în timpul ședințelor ori făceau glume sau comentarii nepotrivite. Se pare că este o practică obișnuită, din moment ce monitorii rareori au atestat remarci sau muștrări din partea judecătorilor față de un astfel de comportament al participanților. Pe lângă efectul negativ în fiecare caz aparte, această atmosferă afectează percepția sistemului judiciar de către public și de către participanți. (A se vedea următoarea secțiune pentru detalii suplimentare privind conduita necorespunzătoare a participanților la proces.)

2.4. Prestația profesională a participanților la proces (judecători, procurori și avocați ai apărării)

Participanții principali ai procesului penal moldovenesc sînt: judecătorul, care prezidează ședințele de judecată și asigură îndeplinirea justiției; procurorul, care reprezintă statul; avocatul apărării, care îl reprezintă pe inculpat; greșierul, care realizează înregistrarea oficială a procesului, și interpretul sau traducătorul⁴⁸, care realizează traducerea procesului în cadrul ședințelor de judecată și a documentelor-cheie, în cazul în care părțile nu cunosc limba de stat sau limba în care se desfășoară procesul penal. Acest capitol relatează principalele probleme și tendințe identificate, legate de prestația acestor participanți. Aceștia au responsabilități directe în instanța de judecată și conduita lor influențează comportamentul celorlalți participanți.

47 În Curtea de Apel Bender o problemă specială o constituie faptul că președintele acestei instanțe vorbește foarte încet și este destul de dificil pentru participanți să audă ce spune.

48 Prezentul Raport Final se referă în continuare numai la interpreți. Dat fiind obiectul Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată, monitorii au urmărit numai prestația interpreților, fără a revizui dosarele cauzelor. Din această cauză, monitorii nu au putut să evalueze prestația traducătorilor.

Monitorii au remarcat multe cazuri în care unii participanți nu au avut o conduită profesională. Toate categoriile de participanți la proces au manifestat lipsă de punctualitate, după cum s-a menționat mai sus. Monitorii au atestat o observație comună pentru toți participanții la proces: lipsa unei concentrări și atenții depline asupra ședinței de judecată în desfășurare. Monitorii au remarcat că participanții la proces (judecătorii, procurorii, avocații, grefierii și interpreții) vorbesc între ei în timpul ședințelor. În cele mai multe cazuri, procurorii sau avocații apărării vorbeau în șoaptă sau glumeau cu grefierul, vorbeau la telefonul mobil, scriau sau citeau mesaje, sau se jucau la telefonul mobil; practica cea din urmă a fost mai des observată printre avocații apărării. Judecătorii răspundeau la apeluri sau sunau de pe telefonul fix în timpul ședințelor de judecată. Toate aceste acțiuni denotă lipsa de respect față de procedura judiciară și transmit participanților un mesaj inadecvat. În timp ce multe alte probleme relevate în prezentul Raport Final necesită investiții financiare considerabile, schimbarea comportamentului nu costă nimic. Este îngrijorător faptul că un asemenea comportament este acceptat cu ușurință. Situații de acest gen au fost înregistrate în toate instanțele de judecată din Chișinău și din regiunea de sud-est. Doar în cazuri excepționale, judecătorii au reacționat și au mustrat părțile pentru un asemenea comportament.

i. Judecătorii

Monitorizarea a constatat că mulți judecători și-au exercitat funcția în mod profesionist și nu au limitat fără temei accesul publicului la ședințele de judecată. La deschiderea ședinței de judecată, judecătorii au verificat, de obicei, dacă toate părțile sînt prezente și dacă își cunosc drepturile și obligațiile sale și le înțeleg. Mulți dintre judecători ascultau cu atenție și nu restrîngeau în mod arbitrar susținerile și argumentele părților. Mulți judecători puneau doar întrebări de clarificare și nu se angajau activ în interogarea martorilor sau a inculpatului. Mulți dintre judecători se pare că acționau în mod independent și imparțial, adresîndu-se respectuos participanților și asigurînd desfășurarea ședințelor într-o manieră disciplinată și respectabilă, pe cît era de posibil, luîndu-se în considerație condițiile proaste sau înghesuiala din birourile, unde au avut loc multe dintre ședințele de judecată.

În ceea ce privește prestația judecătorilor în instanțe de judecată concrete, cele mai multe observații ce au trezit îngrijorare s-au referit la judecătorii de sector Rîșcani și Centru din Chișinău pe parcursul primei perioade monitorizate. Este încurajator faptul că ambele judecătorii menționate, precum și alte instanțe, au înregistrat progrese în sfera prestației judecătorilor în cea de-a doua perioadă monitorizată.

Totuși, există multe domenii problematice, descrise în continuare, care nu permit să fie trase concluzii pozitive generale privind prestația judecătorilor și care reclamă o atenție continuă din partea sistemului judiciar.

Unii judecători nu dedică suficientă atenție și timp atribuției sale esențiale de a le explica părților drepturile acestora. Într-un caz, judecătorul a întrebat-o pe inculpată: „Ați înțeles învinuirea?”, la care inculpata a răspuns: „Nu”, clătînd din cap. Judecătorul nu s-a oprit să-i explice acuzațiile, ci a continuat ședința ca și cum ar fi primit un răspuns afirmativ. Într-un alt caz, judecătorul a întrebat partea vătămată: „Aveți pretenții materiale sau morale?”. Partea vătămată a răspuns că nu înțelege ce se are în vedere prin aceasta. Judecătorul a ignorat răspunsul și a continuat ședința. În alt caz, inculpata a fost condamnată la doi ani de privațiune de libertate, cu suspendarea executării pedepsei pe un termen de probă de un an. Inculpata a întrebat ce înseamnă aceasta și judecătorul i-a răspuns doar: „Nu mai sînteți în

stare de arest, plecați acasă”. Nimeni nu i-a explicat inculpatei ce înseamnă termenul „probă” și care sînt obligațiile acesteia în perioada de probă.

Monitorii au evidențiat că unii judecători nu le explică victimelor și martorilor că ei trebuie să-și citească declarațiile consemnate în timpul ședinței înainte de a le semna. Declarația este notată de grefier în timp ce persoana face declarația și ar putea conține unele erori. Articolul 337 din Codul de procedură penală stabilește că declarația scrisă se citește de către grefier (iar dacă persoana care a depus-o cere, i se oferă posibilitatea să o citească) înainte ca partea să o semneze. Totuși, această cerință nu este îndeplinită cu regularitate.

Uneori, judecătorii uită să-i informeze pe interpreți, victime și martori despre faptul că aceștia poartă răspundere penală pentru declarațiile sale. Potrivit prevederilor Codului de procedură penală din Moldova inculpatul nu poartă răspundere penală pentru declarațiile sale (cu excepția prevederilor stipulate în art. 66 alin.(4) al Codului de procedură penală). Totuși, într-un caz, judecătorul l-a avertizat pe inculpat că poartă răspundere penală pentru declarațiile sale.

După cum s-a menționat în alte secțiuni ale prezentului Raport Final, judecătorii deseori fac comentarii nepotrivite, care sugerează fie o prezumare a vinovăției, fie o lipsă de respect față de inculpat, victimă sau martor.

Episod: Într-un caz de trafic de ființe umane, judecătorul a muștrătat-o pe inculpată pentru că aceasta s-a prezentat repetat în instanță fără avocat. Inculpata a răspuns că mama ei deocamdată nu a încheiat un contract cu avocatul. Judecătorul i-a replicat: „Cînd ai plecat în Turcia, nu ai rugat-o pe mama ta să semneze un contract cu avocatul, iar acum, mama este cea care trebuie să meargă la avocatul apărării să vorbească și să plătească”.

În unele cazuri, monitorii au observat că judecătorii nu reacționau în modul corespunzător atunci cînd procurorii sau avocații apărării făceau presiuni asupra martorilor. Judecătorii au continuat să le pună inculpaților și martorilor întrebări care depășeau limita unor întrebări de clarificare, manifestînd astfel o atitudine pătinoasă, sau interveneau prin alte modalități necorespunzătoare în proces, în pofida principiului contradictorialității. În cîteva cazuri, monitorii au menționat că judecătorii interogau martorii, în timp ce procurorii și avocații apărării fie că erau pasivi, fie că nu puneau întrebări în general.

În toate instanțele de judecată, atît în Chișinău, cît și în regiunea de sud-est, monitorii au remarcat cazuri în care judecătorii foloseau expresii nepotrivite și un limbaj incorect. Folosirea alternativă a limbii ruse și a limbii de stat persistă în toate instanțele. Judecătorii au folosit în mod excesiv expresii neoficiale dialectale și jargoane.

Judecătorii au continuat să permită părților să intre în birourile sale înainte de începerea ședinței, fără a le explica celorlalte părți sau altor participanți la proces scopul unor asemenea vizite. În multe cazuri, judecători au continuat să demonstreze o atitudine fie excesiv de prietenoasă, fie adversă față de una din părți. Asemenea atitudini se exprimau prin comentarii nepotrivite, prin critica declarațiilor și calificarea întrebărilor ca fiind irelevante, fără a i se acorda părții posibilitatea să explice relevanța lor. Monitorii au remarcat că aceste atitudini nepotrivite se manifestau, cel mai adesea, la finele zilei de lucru.

În toate instanțele monitorizate, s-a observat că ședințele de judecată erau mai puțin solemne și formale atunci când aveau loc în birourile judecătorilor sau erau conduse de un singur judecător. În asemenea cazuri, judecătorii obișnuiesc să nu-și pună mantia, se poartă mai degajat cu participanții și nu respectă toate cerințele de procedură. Ședința este deseori întreruptă de străini, care intră doar pentru a-l saluta pe judecător sau pentru a-i da să semneze niște documente, ori pur și simplu caută pe cineva sau ceva. Monitorii au remarcat că doar câțiva judecători au întreprins toate măsurile necesare pentru a asigura solemnitatea procesului, chiar și atunci când conduceau ședința în propriul birou, bunăoară, agațînd pe ușă o notă cu rugămintea să nu fie întreruși.

Faptul dacă purtau sau nu judecătorii mantii nu poate afecta, în mod propriu-zis, desfășurarea procesului de judecată, în schimb, prezintă un indicator bun al atmosferei solemne a procesului. Mantia judecătorului îl deosebește pe acesta de restul participanților la proces și conferă mai multă solemnitate procesului. În ceea ce privește purtarea mantii, monitorii au constatat o ușoară îmbunătățire în toate instanțele din Chișinău în cea de-a doua perioadă monitorizată, în comparație cu prima perioadă, cu excepția Judecătoriei Centru, unde a fost înregistrată o ușoară descreștere.

Tablelul 13: Judecători, purtînd mantii în timpul ședințelor de judecată (pe instanțe de judecată)

Instanțele de judecată din Chișinău	Perioadele monitorizate		Judecători, purtînd mantii în timpul ședințelor de judecată	
	I perioadă monitorizată: aprilie 2006 – mai 2007		Da	Nu
	a II-a perioadă monitorizată: iunie 2007 – noiembrie 2008			
Curtea Supremă de Justiție	I perioadă monitorizată		100%	0%
	a II-a perioadă monitorizată		100%	0%
Curtea de Apel Chișinău	I perioadă monitorizată		99%	1%
	a II-a perioadă monitorizată		99%	1%
Judecătoria Centru	I perioadă monitorizată		47%	53%
	a II-a perioadă monitorizată		45%	55%
Judecătoria Ciocana	I perioadă monitorizată		66%	34%
	a II-a perioadă monitorizată		81%	19%
Judecătoria Rîșcani	I perioadă monitorizată		45%	55%
	a II-a perioadă monitorizată		54%	46%
Judecătoria Botanica	I perioadă monitorizată		74%	26%
	a II-a perioadă monitorizată		86%	14%
Judecătoria Buiucani	I perioadă monitorizată		52%	48%
	a II-a perioadă monitorizată		68%	32%
Instanțele de judecată din regiunea de sud-est				
Curtea de Apel Bender	septembrie 2007 – noiembrie 2008		100%	0%
Judecătoria Anenii Noi	septembrie 2007 – noiembrie 2008		97%	3%
Judecătoria Căușeni	septembrie 2007 – noiembrie 2008		76%	24%
Judecătoria Ștefan Vodă	septembrie 2007 – noiembrie 2008		83%	17%

Practica purtării mantii pare să fie mult mai înrădăcinată în regiunea de sud-est, unde judecătorii nu au purtat mantie în doar 7% din ședințele monitorizate. Pentru comparație, în instanțele din Chișinău rata judecătorilor care nu au purtat mantie în ședință a fost de 31% pe parcursul întregii monitorizări.

În unele cazuri, monitorii au atestat că judecătorii îi informau în mod incorect pe inculpați despre legislația privind asistența juridică garantată, uneori, sugerându-le indirect inculpaților să angajeze un anumit avocat, care era prezent în sală.

Episod: Ședința urma să fie una preliminară. Inculpata nu avea bani pentru a contracta un avocat al apărării și, astfel, în ședința de judecată nu era asistată de avocat. Procurorul era grăbit și ședința a fost amînată. Judecătorul i-a zis inculpatei: „Trebuie să vă căutați un avocat al apărării, pentru că sînteți acuzată de o infracțiune gravă și articolul prevede o pedeapsă de zece ani și mai mult”. Inculpata a remarcat că nu are bani pentru un avocat al apărării. Judecătorul a răspuns că inculpata poate încerca să depună o cerere pentru un avocat care acordă asistență juridică grantată de stat, dar a menționat că acesta va fi un lucru dificil, pentru că astfel de avocați sînt desemnați pentru minori, persoane în vîrstă și persoane aflate în stare de arest. [Notă: Interpretarea legii este greșită. Articolul 69 al Codului de procedură penală și Legea privind asistența juridică garantată de stat stipulează o serie de motive pentru a beneficia de asistență juridică garantată de stat, și nu doar cele menționate de judecător.] La ședință era prezent un avocat tînăr, care nu avea legătură cu cazul, și judecătorul i-a sugerat inculpatei că acest avocat tînăr ar putea fi pentru ea un potențial avocat al apărării.

ii. Procurorii

Data fiind sfera de acoperire și mandatul limitat al Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată, monitorii nu au studiat spectrul întreg al activităților și obligațiilor profesionale ale procurorilor, multe dintre care se referă la etapa prejudicială a procesului de judecată. Cu toate acestea, monitorii au putut să noteze unele observații relevante privind prestația procurorilor în instanțele de judecată, în termeni de calificare profesională, de disciplină și de interacțiune cu publicul.

Monitorii au remarcat că procurorii erau, în general, bine pregătiți pentru procesele de judecată și mai disciplinați decît avocații apărării. Majoritatea procurorilor au demonstrat o strategie clară la prezentarea acuzării. Ei au fost, în general, activi pe parcursul ședinței, demonstrînd abilități de interogare și cercetare, și reușind să obțină informații relevante de la martori.

Cu toate acestea, monitorii au înregistrat și cazuri în care procurorii nu erau bine pregătiți. În unele din aceste cazuri, judecătorul a preluat interogarea, punînd întrebări care ar fi trebuit să vină de la procuror. Într-un caz, procurorul a venit nepregătit la proces și avocatul apărării se pregătea să facă un demers, cînd judecătorul i-a sugerat procurorului să înainteze o cerere prin care să solicite citirea declarațiilor martorilor depuse la etapa urmăririi penale, pentru a prezenta divergențele. Într-un alt caz, judecătorul l-a întrebat pe procuror: „De ce este anexat ca corp delict la dosar pistolul inculpatului?”, la care procurorul a răspuns: „Nu eu am condus urmărirea penală și nu cunosc motivul”. Judecătorul i-a răspuns cu voce scăzută: „Dar atunci cînd vii în instanță, trebuie să fii pregătit”. Într-un alt caz, avocatul apărării i-a pus procurorului

o întrebare, la care acesta a refuzat să răspundă, spunînd că el nu a supravegheat și nici nu a condus urmărirea penală. Judecătorul a comentat: „Lăsați-l în pace, nu e dosarul omului”. Aceste exemple dovedesc faptul că problema referitoare la pregătirea procurorilor pentru ședințele de judecată mai persistă. Ele ar putea fi un indice al unei alte probleme sistemice, cum ar fi comunicarea ineficientă sau insuficientă dintre organele de urmărire penală și procurori sau dintre procurorii care conduc sau supraveghează urmărirea penală și cei care se prezintă în instanța de judecată.

Monitorizarea a relevat și faptul că procurorii deseori nu reușesc să asigure prezența martorilor la proces. Această problemă a fost remarcată pe tot parcursul Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată, atît în instanțele din Chișinău, cît și în cele din regiunea de sud-est. Deseori, este necesară încheierea judecătorului privind aducerea silită a martorilor, dar aceasta poate duce la întîrzieri și amînări ulterioare. Monitorii au asistat la cazuri în care procurorii au fost nevoiți să continue procesul în absența martorilor, care în mod repetat nu s-au prezentat în instanță.

Au fost înregistrate cîteva cazuri în care procurorii nu au adus cu ei în instanță corpurile delictelor. Acest lucru s-a întîmplat din diverse motive, dar cel mai des pentru că procurorii uitau să le aducă sau gîndeau că instanța nu va cerceta corpurile delictelor anume la acea ședință. Fapt care provoca amînări ce puteau fi evitate.

Monitorii au remarcat un caz în care partea vătămată lipsea și procurorul i-a cerut judecătorului să amîne ședința, astfel ca el să poată pleca în biroul său să contacteze partea vătămată și să o întrebă de ce nu s-a prezentat. Judecătorul l-a întrebat pe procuror de ce nu contactează partea vătămată din biroul judecătorului, astfel încît ședința să nu fie amînată inutil. Procurorul a răspuns, făcînd aluzie că trebuie să achite personal costul apelului și nu dorește să facă acest lucru. Deși procurorii au dreptul la un telefon de serviciu pentru a fi folosit în scopuri de serviciu, cheltuielile pentru utilizarea lui, par a nu fi acoperite în toate cazurile.

Monitorii au înregistrat cazuri de conduită neadecvată a procurorilor, precum ar fi întîrzierile la ședințele de judecată și omisiunea de a se prezenta participanților atunci cînd îi înlocuiau pe alți procurori. Cel mai frecvent motiv de întîrziere era desfășurarea concomitentă a ședinței de judecată într-o altă cauză. În cîteva cazuri, procurorul fie a recunoscut că a uitat de ședință, fie s-a plîns că nu a fost informat despre ședința de judecată și a cerut să fie sunat din timp pentru ședința următoare.

Potrivit Legii cu privire la Procuratură, procurorii din Moldova au obligația de a purta uniformă atunci cînd prezintă învinuirea în instanța de judecată. Uniforma este de culoare albastră, în stil militar, cu pînă la trei stelute aurite pe epoleți, care indică rangul procurorului. Monitorii au observat că procurorii obișnuiesc să poarte uniformă, mai ales în Curtea Supremă de Justiție și în Curțile de Apel, precum și în cazurile de importanță sporită, în care sînt implicate persoane politice. Pe tot parcursul monitorizării și ca răspuns la cele două rapoarte de monitorizare precedente, procurorii le-au reproșat monitorilor că purtarea uniformei nu ar trebui să servească drept indicator al prestației procurorului. Mulți au evidențiat dificultățile pe care le întîlnesc în legătură cu cerința de a purta uniformă, inclusiv faptul că primesc doar stofa, din care trebuie să-și coase costumul. În plus, ei au menționat că stofa pentru coaserea uniformelor, de obicei, este oferită doar în varianta de iarnă. (A se vedea detalii suplimentare în secțiunea 3.3. a prezentului Raport Final.)

Monitorii au remarcat cazuri cînd procurorii nu reacționau la amenințările inculpatului adresate victimelor, părților vătămate și/sau martorilor. Acordarea unei atenții deosebite protecției victimelor, părților vătămate și martorilor este fundamentală, mai ales în cazurile de violență în familie și de trafic de ființe umane. Monitorii au notat cazuri cînd întrebările puse de procurori păreau a fi nepotrivite. Într-un caz de trafic, de exemplu, procurorul a întrebat-o pe victimă: „Erați plătită bine, 1.000-2.000 de dolari SUA lunar, de ce ați fugit?”.

După cum s-a menționat mai sus, procurorii au continuat să intre în birourile judecătorilor înainte de ședința de judecată, fără a da explicații celorlalți participanți. O asemenea conduită reprezintă o încălcare a deciziei adoptate de Consiliul Superior al Magistraturii.⁴⁹

Monitorii nu au atestat diferențe substanțiale între prestația procurorilor în instanțele de judecată din Chișinău și cea a procurorilor din instanțele din regiunea de sud-est. Unele diferențe au fost înregistrate în prestația procurorilor în fața Curții Supreme de Justiție. Procurorii în aceste cazuri erau, de obicei, mai pasivi și prestația lor se reducea la cîteva fraze standard în favoarea sau împotriva recursului examinat. După aceasta, în mod obișnuit, procurorul lua loc și aștepta începerea următoarei ședințe, unde repeta aceleași fraze standard. Trebuie de menționat că una din cauzele unei astfel de prestații ar putea fi natura procedurii în fața Curții Supreme de Justiție.⁵⁰

iii. Avocații apărării

Monitorii au fost instruiți să acorde o atenție deosebită prestației profesionale a avocaților apărării, aceasta avînd legătură directă cu dreptul inculpatului la apărare⁵¹, cu principiul contradictorialității în procesul de judecată⁵² și cu principiul egalității în drepturi a părților⁵³. Monitorii au relevat diferențe semnificative în prestația avocaților apărării. Mulți dintre avocații apărării au demonstrat o prestație exemplară. Clienților li s-a asigurat o apărare bună și, chiar, publicul prezent la ședințele respective a fost vizibil impresionat. Unii monitori au menționat că avocații renumiți impun mai mult respect decît alți avocați ai apărării și în prezența lor ședințele, de obicei, sînt desfășurate într-o manieră disciplinată și respectabilă. În cazurile în care erau implicați astfel de avocați renumiți, judecătorii și procurorii făceau mai puține comentarii nepotrivite și îi tratau pe clienții acestor avocați ai apărării cu mai mult respect. Această tendință a fost observată pe parcursul întregului Program de monitorizare.

Monitorii au relevat cazuri în care avocații apărării au avut o prestație proastă. În instanțele de judecată din Chișinău, în prima perioadă monitorizată, avocații apărării au fost bine pregătiți în doar 44% din ședințele monitorizate. În 20% din cazuri ei erau prost pregătiți, iar în 36% din cazuri prestația avocaților nu a putut fi apreciată sau ședința nu a avut loc ca atare. În cea de-a doua perioadă monitorizată, rezultatele nu au fost esențial diferite. În 44% din ședințe avocații erau bine pregătiți, în 13% – prost pregătiți și în 43% din cazuri prestația lor nu a putut fi evaluată.

49 A se vedea decizia Consiliului Superior al Magistraturii nr. 351/14 din 15 noiembrie 2007.

50 De exemplu, procedura de revizuire a sentinței în urma unei modificări în legislație. În asemenea cazuri, procurorul nu are multe de menționat, întrucît procedura este foarte simplă și directă.

51 Garantat de art. 26 al Constituției, art. 17 al Codului de procedură penală și art. 6(3)(c) al CEDO.

52 Prevăzut de art. 24 al Codului de procedură penală, art. 10(3) din Legea cu privire la organizarea judecătorească și art. 6(3) al CEDO.

53 Prevăzut de art. 24(2) al Codului de procedură penală și art. 6(3) al CEDO.

În instanțele din regiunea de sud-est, monitorii au atestat rezultate similare, prestația avocaților apărării fiind puțin mai bună decât cea a avocaților din instanțele din Chișinău. Avocații apărării au fost bine pregătiți în 47% din ședințele monitorizate, prost pregătiți în 12% din cazuri și prestația nu a putut fi evaluată în 41% din ședințele de judecată.

Monitorii au remarcat prestația proastă a avocaților care acordă asistență juridică grantată de stat. Acești avocați, deseori, erau prezenți doar formal și nu manifestau nici o inițiativă de apărare a intereselor inculpatului. Secțiunea privind dreptul la asistență juridică din prezentul Raport Final studiază această problemă în mod detaliat. Monitorii au notat cazuri în care avocații angajați prin contract erau în mod evident nepregătiți pentru proces și citeau dosarul cauzei chiar în instanță. Au fost înregistrate chiar și cazuri în care inculpații erau mult mai activi în exercitarea apărării sale decât avocații lor angajați prin contract, înaintînd demersuri și făcînd obiecții, în timp ce avocații săi nu făceau nimic.

Monitorii au remarcat și alte deficiențe, mai puțin semnificative, în conduita avocaților, care afectează nivelul de apărare a clienților și atmosfera generală în cadrul proceselor de judecată. Au existat situații, în care avocații nu și-au prezentat licența sau mandatul, la cererea judecătorului. Asemenea cazuri au fost înregistrate pe parcursul întregii perioade monitorizate, atît în instanțele din Chișinău, cît și în cele din regiunea de sud-est. Spre frustrarea judecătorilor și a celorlalți participanți, avocații apărării întîrziu foarte des la ședințele de judecată. În cîteva cazuri, avocații apărării s-au comportat într-un mod inacceptabil, demonstrînd o lipsă de respect față de clienții săi și afectînd procesul de judecată, în general. În cazuri excepționale, avocații apărării s-au prezentat în instanță în stare de ebrietate. În unul din cazuri, clientul l-a rugat pe avocat să vorbească mai încet și să se poarte mai serios. În alt caz, în timpul ședinței, avocatul care s-a prezentat în stare de ebrietate, nu-și putea aminti nimic din cele întîmplate la ședința anterioară.

Secțiunea de mai jos descrie practica din Curtea Supremă de Justiție și Curtea de Apel Chișinău, care permite desemnarea avocatului care acordă asistență juridică garantată de stat pe loc, în cadrul ședinței de judecată în care avocatul privat sau cel care acordă asistență juridică garantată nu s-a prezentat. Avocații desemnați astfel, de regulă, au la dispoziție doar 10 minute pentru a se pregăti și, prin urmare, se prezintă nepregătiți în fața instanței. Acest fapt duce, de obicei, la o apărare foarte slabă a inculpatului. Deși monitorii au remarcat mai puține cazuri de astfel de desemnări-fulger pe parcursul celei de-a doua perioade monitorizate, această practică mai are loc și trebuie depuse eforturi pentru a o elimina.

În general, chiar de la începutul realizării Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată, avocații apărării au salutat acest Program și au cooperat cu monitorii proceselor de judecată. Avocații apărării păreau mai deschiși față de prezența publicului și demonstau mai puțină antipatie față de monitorizarea exterioară pe parcursul întregii perioade monitorizate, atît în instanțele din Chișinău, cît și în cele din regiunea de sud-est. În primele șase luni ale Programului, avocații apărării și clienții lor se simțeau evident mai ușurați în prezența monitorilor la proces și foloseau această ocazie pentru a se plînge acestora de modul în care este aplicată legea, de comportamentul neadecvat al procurorilor și de încălcările procesuale. Unii avocați ai apărării au întrebă dacă monitorii pot să se prezinte și la alte procese, la care, din afirmațiile lor, interveneau multe încălcări procesuale, din cauza intereselor unor oficialități de rang înalt legate de aceste procese. De asemenea, avocații apărării au afirmat că ei și clienții lor ar fi fost supuși repercursiunilor negative din partea judecătorilor, dacă ar raporta personal despre abuzurile la care au asistat. Totuși, la o etapă ulterioară a Programului, monitorii au remarcat cazuri în care avocații apărării, care inițial

erau cooperanți cu monitorii, au încetat brusc să comunice cu ei sau chiar au devenit ostili față de aceștia. Deși această schimbare a dus la apariția unor întrebări referitoare la motive, nu au fost remarcate careva fapte ce ar putea oferi răspunsuri.

2.5. Calitatea personalului auxiliar al instanțelor de judecată (grefieri și interpreți)

i. Grefierii

Grefierii sînt funcționarii publici responsabili de întocmirea procesului verbal al ședinței de judecată.⁵⁴ Ei au obligația de a înregistra complet și corect acțiunile și hotărîrile instanței de judecată, toate cererile, demersurile, obiecțiile, declarațiile și explicațiile tuturor persoanelor participante la ședința de judecată, precum și alte circumstanțe care vor fi incluse sau, după caz, anexate la procesul verbal.⁵⁵ Exactitatea procesului verbal al ședinței de judecată depinde în întregime de diligența grefierului. Un proces verbal al ședinței de judecată întocmit cu exactitate este crucial pentru exercitarea eficientă a dreptului la contestare. Grefierul are un rol important la modelarea opiniei publice privind funcționarea sistemului judiciar și înfăptuirea justiției. Grefierii sînt, de regulă, primele persoane oficiale ale instanței cu care contactează publicul atunci cînd vine în instanța de judecată. Monitorii au fost instruiți să acorde atenție gradului de diligență cu care grefierii întocmesc procesul verbal și conduitei acestora în raport cu părțile și alți participanți la proces.

Monitorii au acordat atenție obligațiilor profesionale ale grefierilor. Impresia generală a fost că grefierii întocmesc procesul verbal cu atenția cuvenită, îmbunătățirea, simțindu-se în cea de-a doua perioadă monitorizată. Pe parcursul primei perioade de monitorizare în instanțele din Chișinău, grefierii întocmeau procesul verbal în mod selectiv sau nu îl întocmeau deloc în 15% din ședințele monitorizate. În cea de-a doua perioadă monitorizată, acest fenomen a fost observat în doar 6% din ședințe. În regiunea de sud-est, situația a fost similară. Grefierii au întocmit procesul verbal în mod selectiv sau nu l-au întocmit deloc în 6% din ședințele monitorizate. Cele mai mari probleme referitoare la prestația grefierilor au intervenit în prima perioadă monitorizată (i) în Curtea Supremă de Justiție, unde grefierii întocmeau procesul verbal în mod selectiv sau nu îl întocmeau deloc în 51% din ședințe; (ii) în Curtea de Apel Chișinău, unde grefierii întocmeau procesul verbal în mod selectiv sau nu îl întocmeau deloc în 43% din ședințe; și (iii) în Judecătoria Buiucani, unde grefierii întocmeau procesul verbal în mod selectiv sau nu îl întocmeau deloc în 12% din ședințe. Fiecare dintre aceste instanțe a înregistrat progrese semnificative în această privință în cea de-a doua perioadă monitorizată, procentajele menționate micșorîndu-se, respectiv, pînă la 20% în Curtea Supremă de Justiție, 5% în Curtea de Apel Chișinău și 6% în Judecătoria Buiucani. Îmbunătățirea prestației grefierilor se poate datora mai multor factori, inclusiv intrării în vigoare la 1 ianuarie 2008 a Legii privind statutul și organizarea activității grefierilor din instanțele judecătorești (în continuare „Legea privind grefierii”)⁵⁶ și cursurilor de instruire pentru grefieri, organizate de Institutul Național al Justiției.

54 În Moldova nu există mașini de stenografiere și stenografi care să înregistreze procesele de judecată. Grefierii sînt responsabili de înregistrarea proceselor prin însemnări manuale, desemnate prin termenul “proces verbal al ședinței de judecată”. În cea de-a doua perioadă monitorizată, un grefier a fost observat, dactilografiind însemnările la computer. Deși este o modalitate de înregistrare mai rapidă și mai lizibilă, nu este, totuși, atît de rapidă ca stenografierea.

55 A se vedea art. 83 alin. (2) pct. 2) al Codului de procedură penală.

56 A se vedea Legea privind statutul și organizarea activității grefierilor din instanțele judecătorești nr. 59 din 15 martie 2007, intrată în vigoare la 1 ianuarie 2008.

În pofida acestor progrese, monitorii au remarcat, totuși, multe cazuri în care grefierii nu notau toate cele discutate în procesul verbal. În unele cazuri rare, grefierii declarau că sînt oboșiți și nu pot lucra. În alte cazuri, grefierii le dădeau părților să semneze foi de hîrtie curate, spunînd că vor scrie declarațiile audiate mai tîrziu. Monitorii au notat cazuri izolate în care grefierii dădeau impresia că nu înregistrează exact sau complet procesul verbal, după cum este exemplificat mai jos:

Episod: În cadrul ședinței, judecătorul vorbea în limba rusă. Deși în sală era prezent un interpret, judecătorul însuși traducea și reformula declarațiile în limba română și îi dicta grefierului ce să scrie în procesul verbal. Nu numai judecătorul, dar și interpretul, avocatul apărării și procurorul erau implicați în întocmirea procesului verbal, deseori întrebînd grefierul: „Ați înregistrat aceasta?”. Monitorii au avut impresia că nimeni din participanți nu avea încredere că grefierul va întocmi corect procesul verbal.

Monitorii au notat că, în cazurile în care procurorul sau avocatul apărării menționau că au propriile susțineri alcătuite în scris, grefierii nu întocmeau deloc procesele verbale, spunînd că vor anexa declarațiile scrise, expediate ulterior de procuror sau avocat. Deși această practică poate fi un mod convenabil de economisire a timpului, totuși, ea rămîne a fi discutabilă: nu există garanții că avocatul sau procurorul nu vor face schimbările care au fost menționate în cadrul susținerilor verbale.

Monitorii au remarcat că unii grefieri nu-și îndeplinesc unele funcții. De exemplu, puțini dintre grefieri au verificat prezența la ședință.⁵⁷ În astfel de cazuri, cerința dată urmează să fie îndeplinită de judecători.

O problemă observată în toate instanțele monitorizate este încetineala cu care este întocmit procesul verbal al ședinței de judecată. Cauza acestei probleme poate consta în lipsa de stenografi, ea neputînd fi imputată doar grefierilor. În mod obișnuit, grefierii scriu lent, deseori întrerupînd părțile sau participanții la proces, pentru a-i ruga să repete ceea ce au spus. De multe ori, grefierii nu înțeleg sau, cel puțin, afirmă că nu au înțeles declarațiile; și atunci judecătorul îi dictează grefierului ce să scrie în procesul verbal, deseori parafrazînd ceea ce a spus participantul la proces.

Episod: În timpul audierii martorilor, judecătorul îi dicta grefierului ce să scrie în declarațiile separate care urmau a fi anexate la procesul verbal. Acesta i-a șoptit grefierului să scrie doar ceea ce el, judecătorul, spunea și nu ceea ce zicea martorul.

Această tendință poate fi înțeleasă, dat fiind faptul că judecătorii doresc să accelereze examinarea cauzei, pentru a se conforma cerinței de judecare a cauzei într-un termen rezonabil. Însă, ea constituie și o problemă, deoarece judecătorii ar putea încălca astfel principiul nemijlocirii, care cere judecătorului să ia decizia în temeiul probelor examinate direct în instanță. În cazul parafrazării, procesul verbal va cuprinde o expunere și nu o reproducere exactă, cuvînt cu cuvînt, a celor spuse de martor. Pe lîngă faptul că influențează cerința respectării termenului rezonabil, întocmirea lentă a procesului verbal deseori constituie o imixtiune în declarația ca atare, întrucît participanții la proces, în mod constant, sînt întrerupți și rugați să vorbească mai tare, mai lent, să repete cele spuse etc. Procedura oneroasă folosită de instanțe la întocmirea procesului verbal poate face ca martorii să piardă

⁵⁷ După cum cere art. 318 alin. (2) al Codului de procedură penală.

firul propriilor declarații și să facă declarații inexacte sau incomplete. De asemenea această repetare poate fi traumatică, în special, pentru victimele violenței în familie sau traficului de ființe umane.

Monitorii au scos în evidență câteva cazuri în care grefierul nu se limita doar la întocmirea procesului verbal, ci, depășindu-și obligațiile, îi adresa întrebări participantului la proces care făcea declarații. Într-un caz, procurorul a protestat, întrebând ironic dacă el și grefierul s-au schimbat cu locurile.

Monitorii au remarcat cazuri în care grefierii au avut o conduită lipsită de etică. Grefierii se adresau nepoliticos participanților la proces; vorbeau la telefonul mobil în timpul ședinței de judecată, nereușind, evident, să înregistreze ceea ce a avut loc în timpul conversației telefonice. Au fost și cazuri în care grefierii se angajau în discuții cu părțile, uneori chiar flirtând deschis cu avocatul apărării sau cu procurorul. Deși aceste cazuri de conduită nepotrivită au fost înregistrate în cea de-a doua perioadă monitorizată, atât în instanțele din Chișinău, cât și în cele din regiunea de sud-est, monitorii au menționat că asemenea situații sînt excepționale și nu constituie o regulă. La finele perioadei de monitorizare, monitorii au înregistrat o ameliorare laudabilă a receptivității și politeții grefierilor, comparativ cu situația menționată la începutul Programului.

Primul Raport al Programului MPJ a relevat faptul că mulți grefieri au un stil vestimentar neoficial, nepotrivit, uneori chiar provocator. Monitorii au remarcat o îmbunătățire în această privință în cea de-a doua perioadă de monitorizare. Un motiv posibil ar fi intrarea în vigoare a noii Legi privind grefierii, care le cere grefierilor să urmeze un stil vestimentar adecvat în cadrul ședințelor de judecată. Mai mult, Legea privind grefierii prevede dreptul grefierilor de a fi asigurați cu o vestimentație corespunzătoare instanței judecătorești în cadrul căreia își desfășoară activitatea. Codul vestimentar al grefierilor urmează a fi aprobat prin hotărîre de Guvern.⁵⁸ Monitorii au remarcat grefieri în mantii doar în Judecătoria Ciocana. Prevederea referitoare la ținuta vestimentară nu a fost implementată în nici o altă instanță.

Mulți grefieri au manifestat o conduită profesională exemplară față de public (inclusiv, monitorii proceselor de judecată), tratîndu-i cu considerație, indiferent de cît de ocupați erau. În același timp, mulți alți grefieri s-au comportat arogant, refuzînd să comunice chiar și informația de bază despre ședințele programate. Unii grefieri au refuzat să dea vreo informație înainte de a se consulta cu judecătorul.

Mulți judecători au recunoscut că reținerea grefierilor calificați este o problemă, din cauza salariului mic pe care îl primesc. Judecătorii au admis faptul că instanțele oferă grefierilor puține ocazii de instruire înainte ca aceștia să-și înceapă activitatea. În această privință, noua Lege privind grefierii cere tuturor grefierilor să frecventeze, înainte ca sa-și înceapă activitatea, un curs de instruire inițială de trei luni și, cel puțin o dată la cinci ani, cursuri de instruire profesională continuă. Toate aceste cursuri urmează a fi oferite de Institutul Național al Justiției. Cîteva cursuri de acest fel au fost organizate de Institutul Național al Justiției pe parcursul anului 2008.

ii. Interpretii

Monitorii au relevat două probleme majore în privința interpreților: numărul insuficient de interpreți disponibili, în particular de interpreți de alte limbi decît rusa; și calitatea proastă a traducerii.

⁵⁸ A se vedea art. 21 al Legii privind statutul și organizarea activității grefierilor din instanțele judecătorești.

Secțiunea de mai jos se referă în detaliu la lipsa unui număr suficient de interpreți, iar prezenta secțiune pune în discuție calitatea traducerii.

Monitorii au constatat că traducerea este de calitate proastă. Ei au remarcat că, de regulă, interpreții nu îi asigură o traducere completă persoanei care are nevoie de ea, cel mai adesea, inculpatului. De obicei, interpreții făceau un rezumat al întrebărilor adresate persoanei și al răspunsurilor date de aceasta. Interpreții rareori traduceau pe parcursul întregii ședințe, astfel încât persoana respectivă să poată urmări mersul acesteia. Monitorii au evidențiat cazuri de traducere proastă, aceasta datorându-se, în special, traducerii greșite a termenilor juridici.

Tabelul 14: Prestația interpreților în ședințele de judecată (rata medie pe toate instanțele din Chișinău în perioada aprilie 2006 – noiembrie 2008)

Prestația interpreților în ședințele de judecată		
Satisfăcătoare	Mixtă	Nesatisfăcătoare
60%	19%	21%

Tabelul 15: Prestația interpreților în ședințele de judecată (rata medie pe toate instanțele din regiunea de sud-est în perioada septembrie 2007 – noiembrie 2008)

Prestația interpreților în ședințele de judecată		
Satisfăcătoare	Mixtă	Nesatisfăcătoare
59%	24%	17%

Aceste tabele reflectă o situație similară în instanțele de judecată din Chișinău și din regiunea de sud-est.

După cum este indicat în următorul tabel, pe parcursul monitorizării, în anumite instanțe de judecată au fost înregistrate unele schimbări în ce privește calitatea traducerii.

Tabelul 16: Prestația interpreților în ședințele de judecată (instanțele din Chișinău)

Instanțele de judecată din Chișinău	Perioadele monitorizate	Prestația interpreților în ședințele de judecată		
	I perioadă monitorizată: aprilie 2006 – mai 2007 a II-a perioadă monitorizată: iunie 2007 – noiembrie 2008	Satisfăcătoare	Mixtă	Nesatisfăcătoare
Curtea Supremă de Justiție	I perioadă monitorizată	80%	20%	0%
	a II-a perioadă monitorizată	100%	0%	0%
Curtea de Apel Chișinău	I perioadă monitorizată	63%	8%	29%
	a II-a perioadă monitorizată	70%	12%	18%
Judecătoria Centru	I perioadă monitorizată	63%	22%	15%
	a II-a perioadă monitorizată	63%	18%	19%

Judecătoria Ciocana	I perioadă monitorizată	47%	0%	53%
	a II-a perioadă monitorizată	96%	0%	4%
Judecătoria Rîșcani	I perioadă monitorizată	56%	26%	18%
	a II-a perioadă monitorizată	41%	32%	27%
Judecătoria Botanica	I perioadă monitorizată	73%	11%	16%
	a II-a perioadă monitorizată	62%	23%	15%
Judecătoria Buiucani	I perioadă monitorizată	48%	17%	35%
	a II-a perioadă monitorizată	39%	30%	31%

Aceste date arată că prestația interpreților s-a îmbunătățit semnificativ în Curtea Supremă de Justiție și în Judecătoria Ciocana, de la 80% la 100% și, respectiv, de la 47% la 96%. S-a constatat o îmbunătățire și în Curtea de Apel Chișinău. Prestația interpreților s-a înrăutățit în judecătoriile Rîșcani, Botanica și Buiucani și a rămas aceeași în Judecătoria Centru. O explicație în acest sens ar fi numărul mic de cauze în baza cărora au fost analizate aceste date. Diferențele acestor date, în special, înrăutățirile, demonstrează că este nevoie de o cercetare mai profundă a acestei probleme.

În ceea ce privește prestația interpreților în instanțele din regiunea de sud-est, tabelul de mai jos arată că cele mai problematice instanțe sînt judecătoriile din Căușeni și Anenii Noi, în timp ce Curtea de Apel Bender și Judecătoria Ștefan-Vodă înregistrează rezultate foarte bune. Din nou, trebuie luat în considerație faptul, că analiza este efectuată în baza unui număr mic de cauze în care a fost prezent un interpret.

Tabelul 17: Prestația interpreților în ședințele de judecată (instanțele din regiunea de sud-est)

Prestația interpreților în ședințele de judecată	Instanțele de judecată din regiunea de sud-est (septembrie 2007 – noiembrie 2008)			
	Curtea de Apel Bender	Judecătoria Anenii Noi	Judecătoria Căușeni	Judecătoria Ștefan-Vodă
Satisfăcătoare	100%	57%	0%	100%
Mixtă	0%	27%	0%	0%
Nesatisfăcătoare	0%	16%	100%	0%

Monitorii au remarcat comportamentul necorespunzător al multor interpreți. În multe cazuri, interpreții se angajau în discuții cu alți participanți la proces, uitînd de persoana care avea nevoie de traducere. De cîteva ori, interpreții au refuzat să-i traducă inculpatului totul, spunîndu-i: „Aveți avocat, să vă traducă el”. În unele cazuri, interpreții au părăsit sala de ședințe fără vreo avertizare. Ca garant suprem al echității procesului, judecătorul trebuie să asigure o traducere adecvată. De cîteva ori, judecătorul l-a mustrat, pe bună dreptate, pe interpret pentru traducerea proastă. Judecătorii ar trebui să fie încurajați să-și exercite această prerogativă mai des. Uneori, interpreții își permiteau să răspundă nepolitic, spunînd că ei știu ce trebuie să facă. Aceste întâmplări nu doar scot în evidență problemele legate de traducere, ci și subminează autoritatea judecătorului și percepția sistemului judiciar.

III. PROCESUL ECHITABIL ȘI DREPTURILE CORESPUNZĂTOARE ALE INculpATULUI

Unul din principalele scopuri ale Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată este îmbunătățirea respectării dreptului la un proces echitabil în Moldova. Obiectul prezentului capitol îl constituie standardele unui proces echitabil și drepturile corespunzătoare ale inculpatului, care sînt inerente noțiunii de proces echitabil. Analiza juridică se întemeiază pe faptele observate direct în cadrul monitorizării proceselor. Acestea sînt comentate din perspectiva articolului 6 al Convenției Europene⁵⁹ și a dreptului procesual penal al Republicii Moldova.⁶⁰ În jurisprudența sa, Curtea Europeană a subliniat în repetate rînduri importanța articolului 6, menționînd că „Într-o societate democratică, în sensul Convenției, dreptul la înfăptuirea echitabilă a justiției ocupă un loc atît de important, încît interpretarea restrictivă a articolului 6 paragraful 1 nu ar corespunde scopului și finalității acestei prevederi”⁶¹

Dreptul la un proces echitabil este deseori explicat în două dimensiuni: principiul egalității armelor și dreptul fundamental la un proces penal bazat pe principiul contradictorialității.⁶² Statele au o obligație pozitivă de a crea și menține un sistem judiciar independent și imparțial, competent să examineze și să emită decizii finale în cauzele civile și penale. Instanțele judecătorești trebuie să asigure respectarea în cadrul proceselor atît a standardelor procesuale stabilite de instrumentele internaționale principale în domeniul drepturilor omului, cît și a celor prevăzute de sistemul juridic național. Atunci cînd decide dacă sînt respectate standardele de echitate prevăzute de articolul 6⁶³, Curtea Europeană examinează „procedura națională în integralitatea sa”. Prin urmare, drepturile referitoare la un proces echitabil sînt aplicabile la toate etapele procedurii, nu doar la examinarea judiciară în fond, dar și la etapele procesuale prejudiciare, și la etapele atacării hotărîrii judecătorești în apel și în recurs.

Înainte de a proceda la analiza diverselor drepturi și standarde ale unui proces echitabil, trebuie să subliniem că acest capitol nu oferă o analiză cuprinzătoare și exhaustivă a tuturor drepturilor la un proces echitabil și a garanțiilor procesuale prevăzute de articolul 6 al Convenției Europene și de legislația națională relevantă. O asemenea analiză depășește obiectul Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată. Acest capitol se referă, mai ales, la principalele drepturi care își au originea în articolul 6, a căror realizare a fost observată în cadrul ședințelor de judecată, fără a urmări evoluția cauzelor de la început pînă la sfîrșit.

59 *Convenția Europeană a drepturilor omului*, Roma, 4 noiembrie 1950, ratificată de Republica Moldova la 12 septembrie 1997.

60 Garanții relevante prevăzute de *Constituția Republicii Moldova*, adoptată la 29 iulie 2004, de *Codul de procedură penală*, adoptat prin Legea nr. 122-XV din 14 martie 2003, în vigoare de la 12 iunie 2003, și de alte legi organice referitoare la procedura penală.

61 A se vedea *Delcourt vs. Belgia*, Hotărîrea Curții Europene, 17 ianuarie 1979, paragraful 25.

62 A se vedea *Belziuk vs. Polonia*, Hotărîrea Curții Europene, 25 martie 1998, paragraful 37.

63 A se vedea *Granger vs. Marea Britanie*, Hotărîrea Curții Europene, 28 martie 1990, paragraful 44; *Imbrioscia vs. Elveția*, Hotărîrea din 24 noiembrie 1993, paragraful 38.

Monitorii proceselor nu au avut sarcina de a evalua aplicarea dreptului material. Misiunea lor a fost de a observa și de a raporta asupra respectării regulilor procesuale și a imaginii pe care o creează procesul de înfăptuire a justiției. Rezumatele standardelor internaționale relevante referitoare la un proces echitabil, de care s-a ghidat Programul de Monitorizare a Proceselor de Judecată, sînt prezentate la începutul fiecărei secțiuni din capitolul prezent al acestui Raport Final.

3.1. Dreptul la judecarea în mod public a cauzei

Dreptul la judecarea în mod public a cauzei este un component unic al dreptului la un proces echitabil. În timp ce celelalte drepturi componente servesc exclusiv drepturilor și intereselor inculpatului, dreptul la audiere publică are și o dimensiune mai generală, socială. Din perspectiva inculpaților în procesele penale sau a părților în procesele civile, caracterul public al procesului de judecată „protejează părțile aflate în litigiu de înfăptuirea justiției în secret, fără un control din partea publicului”⁶⁴ și, prin urmare, ocrotesc părțile de exercițiul abuziv al puterii de stat.

Dreptul la audiere publică este un instrument de asigurare a încrederii publicului în actul de justiție și reprezintă un „mijloc de menținere a încrederii în instanțele judecătorești superioare și inferioare”.⁶⁵ Alte argumente în favoarea proceselor publice constau în faptul că ele educă publicul, au un efect terapeutic asupra comunității; prezența publicului constituie o modalitate de control asupra puterii judiciare; publicitatea procesului poate duce la intensificarea activității de stabilire a circumstanțelor cazului, prin administrarea și descoperirea de noi probe, și prin influențarea celor care fac declarații să fie mai sinceri, decît în cazul efectuării acestora într-un proces închis.⁶⁶ Ca parte a obligației de a garanta publicitatea procesului, autoritățile trebuie să asigure publicarea informației referitoare la ziua și ora ședințelor de judecată. Acest aspect este, în special, important atunci cînd ședința de judecată nu are loc într-o sală de ședințe echipată corespunzător. În cazul în care ședința nu se desfășoară într-o asemenea sală, autoritățile competente trebuie să ia măsuri suplimentare pentru a facilita prezența la proces a publicului și a mass-media.⁶⁷

Principiul publicității procesului de judecată este garantat de Constituția Republicii Moldova (art. 117), Codul de procedură penală (art. 18) și Legea privind organizarea judecătorească (art. 10). Codul de procedură penală prevede unele excepții de la regula generală a desfășurării tuturor ședințelor de judecată în public, similare celor menționate în articolul 6, cînd accesul publicului la proces (inclusiv, la toate ședințele de judecată) poate fi restricționat printr-o încheiere motivată a instanței de judecată, din considerente de moralitate, ordine publică sau securitate națională, de protecție a intereselor minorilor sau a vieții private a părților în proces sau de existență a unor împrejurări speciale, în care publicitatea procesului ar putea prejudicia interesele justiției.⁶⁸ Art. 316 alin. (4) prevede o excepție suplimentară de la regula publicității ședinței de judecată, și anume „președintele ședinței de judecată poate limita

64 *Preto și alții vs. Italia*, Hotărîrea Curții Europene, 8 decembrie 1983, Seria A, nr. 71, la 21-22. A se vedea și *Axen vs. Republica Federativă Germană*, Hotărîrea Curții Europene, 8 decembrie 1983, paragraful 25.

65 A se vedea *Axen vs. Republica Federativă Germană*, Hotărîrea Curții Europene, 8 decembrie 1983, paragraful 25.

66 Judith Resnick, *Procesul echitabil: Dimensiunea publică*, 39 UNIV. FLORIDA L. REV. 405, 419 (1987).

67 A se vedea *Riepan vs. Austria*, Hotărîrea Curții Europene, 14 februarie 2001, paragraful 29.

68 Articolul 18 alin. (2) al Codului de procedură penală.

accesul publicului la ședință, ținând seama de condițiile în care se judecă cauza". Această ultimă prevedere ar trebui revizuită, pentru că este prea vag formulată și acordă președintelui împuterniciri nelimitate de a restricționa accesul publicului la ședință.

Monitorii au remarcat că, în general, dreptul la audiere publică este respectat. Publicul (inclusiv, monitorii proceselor de judecată) a fost admis la majoritatea ședințelor și prezența lor, chiar dacă nu era întotdeauna salutăată, cel puțin era tolerată. Totuși, după cum se menționează mai jos, accesul la ședințele de judecată nu a fost asigurat uniform pe parcursul Programului.

Un impediment important în exercitarea dreptului la audiere publică este rezistența opusă de unii judecători, avocați ai apărării și procurori. Pe parcursul Programului, monitorii au înregistrat cazuri în care judecătorii declarau ședințele închise, fără a motiva asemenea decizii. Monitorii au remarcat tendința unor judecători de a declara ședințele închise atunci când prezența monitorilor nu era „dorită”. Au fost semnalate câteva cazuri în care judecătorii nu au permis publicului să fie prezent la ședință, invocând faptul că aceea era o „ședință preliminară”. O asemenea interpretare a legii este greșită, dat fiind faptul că Codul de procedură penală prevede clar excepțiile de la dreptul la audiere publică, iar desfășurarea ședinței preliminare nu este prevăzută printre aceste excepții. Articolul 345 al Codului de procedură penală, care reglementează ședințele preliminare, nu prevede că asemenea ședințe sînt închise. Asemenea interpretări greșite au fost consemnate atît în instanțele din Chișinău, cît și în cele din regiunea de sud-est. O hotărîre din partea Consiliului Superior al Magistraturii în această privință ar fi oportună.

Accesul publicului la judecarea cauzelor este deseori imposibil din motive ce nu țin de voința participanților la proces, cum ar fi lipsa spațiului în biroul judecătorului, unde este desfășurată ședința, și/sau lipsa informației despre ședința de judecată pe panoul de informare.

După cum a fost menționat mai sus, un procentaj înalt de ședințe au loc în birourile judecătorilor. Aceste birouri sînt, de regulă, mici și în ele abia de încap părțile în proces. Astfel, nu mai rămîne spațiu și pentru public. (A se vedea secțiunea 2.2. a prezentului Raport Final pentru detalii suplimentare.)

Monitorii au constatat că informația privind ședințele de judecată afișată pe panourile de informare era deseori incompletă în toate instanțele monitorizate, constituind un impediment în realizarea dreptului la audiere publică. Cerința de a afișa public data și ora ședințelor de judecată este prevăzută expres de articolul 353 al Codului de procedură penală. Monitorii au remarcat că, pînă la finele Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată, toate instanțele judecătorești monitorizate au instalat panouri de informare. La începutul Programului nu toate instanțele de judecată aveau asemenea panouri.

Monitorii au evidențiat o creștere a procentajului de cauze afișate public în instanțele din Chișinău pe parcursul Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată. Procentajul a crescut de la 53% în prima perioadă monitorizată la 66% în cea de-a doua perioadă monitorizată. Datele din instanțele din regiunea de sud-est sînt mai bune, indicînd că 86% din ședințele monitorizate au fost afișate pe panourile de informare din instanțe.

Tabelul 18: Procentajul mediu al afișării publice a cauzelor fixate pentru judecare în toate instanțele de judecată (Chișinău și regiunea de sud-est)

	Chișinău			Regiunea de sud-est
	prima perioadă monitorizată: aprilie 2006 – mai 2007	a doua perioadă monitorizată: iunie 2007 – noiembrie 2008	perioada completă de monitorizare: aprilie 2006 – noiembrie 2008	perioada completă de monitorizare: septembrie 2007 – noiembrie 2008
Lista cauzelor afișată public în instanțe	53%	66%	62%	86%
Lista cauzelor neafișată public în instanțe	47%	34%	38%	14%
Numărul total de ședințe de judecată monitorizate	2.395	4.642	7.037	365

Unele instanțe sînt mult mai disciplinate decît altele în privința afișării cauzelor. Această situație poate fi observată în Tabelul 19.

Tabelul 19: Liste ale cauzelor fixate pentru judecare afișate public în instanțe (informație pe instanțe de judecată)

Instanțele de judecată din Chișinău	Perioadele monitorizate	Liste ale cauzelor afișate public în instanțe	
	I perioadă monitorizată: aprilie 2006 – mai 2007 a II-a perioadă monitorizată: iunie 2007 – noiembrie 2008	Da	Nu
Curtea Supremă de Justiție	I perioadă monitorizată	100%	0%
	a II-a perioadă monitorizată	95%	5%
Curtea de Apel Chișinău	I perioadă monitorizată	98%	2%
	a II-a perioadă monitorizată	97%	3%
Judecătoria Centru	I perioadă monitorizată	38%	62%
	a II-a perioadă monitorizată	63%	37%
Judecătoria Ciocana	I perioadă monitorizată	78%	22%
	a II-a perioadă monitorizată	79%	21%
Judecătoria Rîșcani	I perioadă monitorizată	3%	97%
	a II-a perioadă monitorizată	29%	71%
Judecătoria Botanica	I perioadă monitorizată	43%	57%
	a II-a perioadă monitorizată	40%	60%
Judecătoria Buiucani	I perioadă monitorizată	83%	17%
	a II-a perioadă monitorizată	73%	27%
Instanțele de judecată din regiunea de sud-est			
Curtea de Apel Bender	septembrie 2007 – noiembrie 2008	92%	8%
Judecătoria Anenii Noi	septembrie 2007 – noiembrie 2008	86%	14%
Judecătoria Căușeni	septembrie 2007 – noiembrie 2008	84%	16%
Judecătoria Ștefan-Vodă	septembrie 2007 – noiembrie 2008	83%	17%

Datele monitorizării au demonstrat că judecătorii de sector Rîșcani, Botanica și Centru sînt, în special, problematice în privința afișării listelor ședințelor de judecată programate. Este lăudabil faptul că Judecătoria Centru a realizat o îmbunătățire considerabilă la acest capitol în cea de-a doua perioadă monitorizată. Deși judecătorii Rîșcani și Botanica au înregistrat unele ameliorări, ele continuă să rămîină în urma celorlalte instanțe. Judecătoria Buiucani a avut un procentaj mai mare de ședințe de judecată afișate pe panoul de informare, dar acesta a scăzut în cea de-a doua perioadă monitorizată, în comparație cu prima.

Monitorizarea a arătat că informația pe care o conțin listele cauzelor fixate pentru judecare afișate este inadecvată. Monitorii au remarcat că, în nici una dintre instanțele monitorizate, nu erau afișate informații suficiente, corecte și actualizate privind viitoarele ședințe de judecată. În regiunea de sud-est, monitorii au ratat cîteva ședințe, pentru că informația afișată pe panou era greșită. Monitorii s-au confruntat cu probleme legate de informația afișată în toate instanțele din Chișinău. Cele mai obișnuite probleme sînt omisiunea sau întîrzierea de a afișa sau de a actualiza informația sau omiterea de a include informația privind ora sau numărul sălii pentru ședințele de judecată afișate. Deși unii judecători întotdeauna afișau informația privind propriile ședințe programate, alții plasau doar informația privind aflarea lor în concediu medical sau în concediu de odihnă. S-a constatat că Curtea de Apel Chișinău și Curtea Supremă de Justiție au plasat cea mai exactă informație referitoare la ședințele programate.

3.2. Dreptul de a fi judecat de o instanță independentă și imparțială

Dreptul de a fi judecat de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, este considerat „...cea mai importantă garanție prevăzută de articolul 6”, pentru că este temelia supremației legii.⁶⁹ Încălcarea acestui drept în instanța de fond nu poate fi remediată în instanța de apel. Prin contrast, încălcarea altor drepturi în instanța de fond, precum principiul publicității, poate fi redresată în apel. În cazul în care Curtea Europeană a Drepturilor Omului stabilește că instanța de fond nu a respectat cerințele de independență și imparțialitate, prevăzute de articolul 6, ea nu mai examinează celelalte aspecte procesuale, ci constată încălcarea generală a dreptului la un proces echitabil, reglementat în articolul 6.

Instanța trebuie să fie independentă atît de puterea executivă, cît și de părțile în proces.⁷⁰ La aprecierea independenței instanței, Curtea Europeană acordă atenție:

- modului de desemnare a membrilor instanței;
- duratei termenului de exercitare a funcției (inamovibilitatea);
- existenței garanțiilor contra imixtiunilor;
- existenței aparenței de independență.⁷¹

Conceptul de imparțialitate este înțeles de Curtea Europeană ca „...o absență a părtinirii și ideilor preconcepute. [...] În acest context, se poate face o distincție între abordarea subiectivă, care tinde să reafirme convingerile personale ale unui anume judecător într-o anumită cauză, și abordarea obiectivă, care necesită stabilirea faptului dacă [judecătorul] a oferit suficiente garanții pentru a exclude orice îndoieli justificate.”⁷²

69 Trechsel, Stefan, Op, cit, pag. 47.

70 A se vedea *Ringeisen vs. Austria*, Hotărîrea Curții Europene, 16 iulie 1971, paragraful 95.

71 A se vedea *Campbell și Fell vs. Marea Britanie*, Hotărîrea Curții Europene, 28 iunie 1984, paragraful 78.

72 A se vedea *Piersack vs. Belgia*, Hotărîrea Curții Europene, 1 octombrie 1982, paragraful 30.

Cerințele de independență și imparțialitate sînt strîns legate între ele, iar uneori chiar dificil de disociat;⁷³ de aceea Curtea Europeană le analizează împreună.

În Capitolul IX al Constituției Republicii Moldova, care se referă la autoritatea judecătorească, art. 116 alin. (1) prevede că judecătorii instanțelor judecătorești sînt independenți, imparțiali și inamovibili, potrivit legii. Codul de procedură penală prevede în articolele 25 și 26 dreptul de acces la o instanță independentă și imparțială, instituită de lege. Legile care reglementează funcționarea sistemului judiciar, și anume Legea cu privire la statutul judecătorului⁷⁴ și Legea privind organizarea judecătorească⁷⁵, de asemenea, prevăd și detaliază cerința de independență și imparțialitate a justiției.

Majoritatea garanțiilor de independență și imparțialitate se referă la cadrul instituțional al sistemului judiciar,⁷⁶ și care nu cad sub incidența Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată, care analizează doar aspectele de procedură. Totuși, în cadrul Programului au fost făcute unele constatări legate de aparența de independență și de faptul dacă judecătorii prezintă suficiente garanții pentru a fi exclusă orice îndoială justificată privind imparțialitatea lor.

Monitorii au remarcat că aparența de independență și imparțialitate a fost afectată de următoarele practici din instanțele judecătorești: comunicarea separată a judecătorilor cu părțile în proces (una din părți intrînd în biroul judecătorului înainte de ședință, fără a da explicații celeilalte părți); implicarea activă a judecătorilor în audieri; susținerea de către judecător a unei părți în proces; grăbirea părților de către judecători, în particular la susțineri și la ultimul cuvînt al inculpatului; și practica Curților de Apel de a delibera asupra cîtorva cauze simultan.

Tipurile de încălcări legate de independența și imparțialitatea judecătorilor au fost deja menționate în al Doilea Raport al Programului MPJ. Perioada finală de monitorizare în instanțele din Chișinău nu a prezentat schimbări semnificative în comportamentul judecătorilor. Nici monitorizarea din regiunea de sud-est nu a stabilit diferențe esențiale în comparație cu instanțele de judecată din Chișinău. Constatările din această secțiune se referă atît la observațiile realizate în instanțele de judecată din Chișinău, cît și la cele din regiunea de sud-est.

Al Doilea Raport al Programului MPJ a evidențiat practica problematică de comunicare separată a judecătorilor cu una din părțile în proces sau manifestarea unui exces de familiaritate ori a relațiilor amicale cu una din părți. Consiliul Superior al Magistraturii a emis o decizie⁷⁷ cu privire la „accesul participanților la proces și al reprezentanților lor în

73 A se vedea *Langborger vs. Suedia*, Hotărîrea Curții Europene, 22 iunie 1989, paragraful 32.

74 Legea cu privire la statutul judecătorului nr. 544-XIII, adoptată la 20 iulie 1995, în vigoare de la 16 octombrie 1995.

75 Legea privind organizarea judecătorească nr. 514-XIII, adoptată la 6 iulie 1995, în vigoare de la 19 octombrie 1995.

76 Cadrul instituțional al sistemului judiciar se referă la înființarea legală a instanțelor judecătorești, la componența instanțelor și modul de numire în funcția de judecător, la durata mandatului judecătorilor, existența garanțiilor contra imixtiunii exterioare (mai ales, din partea ramurilor executive și legislative ale puterii de stat și a părților în proces), la regulile de participare a unuia și aceluiași judecător la judecarea aceleiași cauze în diferite roluri și recuzarea judecătorilor, atunci cînd există motive serioase de a bănui lipsa de imparțialitate.

77 A se vedea decizia Consiliului Superior al Magistraturii nr. 351/14 din 15 noiembrie 2007.

birourile judecătorilor”, care prevede că „se interzice accesul părților și al reprezentanților lor în birourile judecătorilor, cu excepția cazului când se prezintă în ședința de judecată”. Deși această decizie a fost afișată pe ușile tuturor birourilor judecătorilor, monitorii au remarcat că practica intrării avocaților apărării sau a procurorilor în birourile judecătorilor înainte de ședința de judecată, fără a prezenta explicații celeilalte părți, a continuat. Aceeași practică a fost observată și în regiunea de sud-est.

Cîteva monitori au semnalat tendința unor judecători de a se implica activ în audierea inculpatului, martorilor, victimelor sau experților, punîndu-le nu numai întrebări de clarificare, dar și întrebări cu o tentă pronunțată de acuzare sau apărare.

Episod: Într-un caz, judecătorul s-a adresat martorului și inculpatului, spunînd: „Am să-mi iau curajul și am să vă întreb eu în locul procurorului: Cine minte dintre voi doi?”.

În unele cazuri izolate, judecătorii favorizau evident una dintre părți. Într-un caz, judecătorul l-a presat pe procuror să modifice calificarea faptei imputate inculpaților, de la proxenetism la trafic de ființe umane.

Episod: Într-un caz de proxenetism, după cîteva ședințe amîinate de judecător, acesta a menționat că trebuie „să se sfătuiască cu șeful” și i-a spus procurorului: „Aiși îi trafic! Hai, cî o sî aibî timp (inculpata) sî sî gîndeascî la închisoari!”. Această declarație a fost făcută la începutul examinării judiciare a cauzei, în timpul interogării primului martor.

Astfel de fapte constituie o încălcare a drepturilor inculpatului la o instanță independentă și imparțială și la prezumția de nevinovăție.

Monitorii au remarcat că, uneori, judecătorii își subminează propria imparțialitate prin comentarii nepotrivite adresate unora dintre părți. De exemplu, la finele unei ședințe, judecătorul s-a adresat avocatului apărării, în prezența tuturor celorlalți participanți la proces: „Dle ... (numele avocatului), discuția noastră de astăzi să rămînă între noi”. Chiar dacă această discuție a avut un caracter privat și nu avea nici o legătură cu ședința sau cauza examinată, impresia participanților a fost că între judecător și avocatul apărării există o legătură, ceea ce a știrbit din aparența de imparțialitate a judecătorului în ochii celorlalți participanți.

În alte cazuri, judecătorii aveau o poziție evident părtinitoare față de o parte. Într-un caz, judecătorul nu l-a întrebat niciodată pe inculpat dacă are întrebări față de martori, în timp ce le oferea procurorului și părții vătămate ocazii de a pune întrebări. Într-un caz excepțional, un judecător, care era foarte pasiv și nu manifesta nici un interes în a conduce ședința, a comentat cu privire la procuror, care era foarte activ: „E foarte bine că conduceți Dvs., nimeni nu vă poate opri”.

Independența judecătorilor a fost pusă sub semnul întrebării în anumite cazuri, menționate și în al Doilea Raport al Programului MPJ, în care, spre exemplu, un judecător a recunoscut deschis că este presat de Ministerul Afacerilor Interne.

Cîteva monitori au specificat că mai mulți judecători încercau să grăbească susținerile părților sau declarațiile făcute de inculpat și de participanți în cadrul procesului. Într-un caz, judecătorul l-a descurajat pe procuror să mai pună întrebări, spunînd: „Încă o întrebare? E ora

patru deja!". În câteva cazuri, judecătorii au întrerupt susținerile avocaților apărării, spunând că aceștia trebuie să se refere la circumstanțe noi sau la ceva suplimentar celor incluse deja în cererea de apel. Într-un alt caz, judecătorul grăbea constant martorii la prezentarea declarațiilor, astfel încît părțile nu puteau să-și facă însemnările necesare.

După cum s-a menționat în Capitolul II al prezentului Raport Final, monitorii au remarcat volumul de lucru foarte mare al completelor de judecată din Curțile de Apel și Curtea Supremă de Justiție și faptul că aceste complete examinează, de regulă, câteva cazuri într-o succesiune rapidă, după care se retrag pentru deliberare asupra tuturor acestor cauze. Această practică reflectă deficiențele organizaționale, care afectează negativ percepția publicului privind instanțele de judecată și încalcă dreptul inculpatului la examinarea cazului său de o instanță independentă și imparțială. Când examinării unui caz nu i se acordă suficient timp, aceasta poate sugera faptul că decizia a fost luată pînă la începerea procesului. Practica examinării concomitente a cîtorva cauze are un impact negativ și asupra capacității judecătorilor de a se concentra asupra unui singur caz, pentru a-l examina, corespunzător, în mod echilibrat și în deplinătatea sa. De asemenea, nu există garanții că vreuna dintre aceste cauze nu va influența decizia judecătorului în alte cauze, examinate concomitent.

3.3. Dreptul la judecarea în mod echitabil a cauzei

Articolul 6 paragraful 1 din Convenția Europeană garantează tuturor dreptul la judecarea „în mod echitabil” a cauzei. Curtea Europeană a extins considerabil sensul acestei noțiuni, stabilind o serie de standarde fundamentale ale unui proces echitabil, care nu sînt prevăzute expres în textul Convenției. Aceste standarde includ următoarele garanții: dreptul de acces la instanța judecătorească; dreptul de a fi prezent la propriul proces; dreptul de a nu mărturisi împotriva sa; egalitatea armelor; dreptul la o procedură bazată pe principiul contradictorialității și dreptul la o hotărîre judecătorească întemeiată.

Standardele unui proces echitabil sînt prevăzute, mai mult sau mai puțin, de legislația Republicii Moldova. Accesul liber la instanța judecătorească este garantat de Constituție⁷⁸ și de Codul de procedură penală.⁷⁹ Codul de procedură penală prevede dreptul inculpatului de a fi prezent la examinarea cauzei sale în instanța de judecată⁸⁰ și stabilește că judecarea cauzei în lipsa inculpatului poate avea loc numai în anumite cazuri prevăzute.⁸¹ Codul de procedură penală interzice expres mărturisirea silită împotriva sa și stabilește că nimeni nu poate fi obligat să-și recunoască vinovăția sau să mărturisească împotriva sa, împotriva rudelor sale apropiate, a soțului, soției, logodnicului, logodnicei.⁸² Codul garantează drepturi egale părților pe durata examinării cauzei și principiul contradictorialității procesului⁸³ și cere

78 Art. 20 al Constituției.

79 Art. 19 al Codului de procedură penală.

80 Art. 66 alin.(2) pct. 23) din Codul de procedură penală.

81 Art. 321 al Codului de procedură penală.

82 Art. 21 alin. (1) din Codul de procedură penală.

83 Articolele 24, 314 și 315 ale Codului de procedură penală. Totuși, conform prevederilor legale în vigoare, egalitatea armelor este întrucîtva limitată la etapa prejudiciară, deoarece apărarea poate administra probe doar prin intermediul părții opuse. Spre exemplu, art. 100 alin.(2) din Codul de procedură penală prevede dreptul apărării de a purta convorbiri cu persoane fizice, dacă acestea sînt de acord să fie audiate în modul stabilit de lege. Această formulare înseamnă că persoana are dreptul să refuze să discute cu apărarea și, ulterior, să depună mărturii. Prin contrast, dacă organul de urmărire penală consideră necesar să audieze o persoană, aceasta nu poate refuza să facă declarații și poartă răspundere penală pentru un asemenea

ca hotărârile judecătorești să fie legale, întemeiate și motivate.⁸⁴

Dat fiind obiectul de studiu limitat al Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată, nu a fost realizată observarea tuturor aspectelor unui proces echitabil. Dreptul de acces la o instanță judecătorească prevede că tuturor trebuie să li se acorde dreptul de a aduce orice pretenție legată de drepturi și obligații civile în fața unei instanțe judecătorești și include dreptul la soluționarea definitivă a litigiului.⁸⁵ Acest drept depășește evident sfera de acoperire a Programului, întrucât ultimul se referă, în sens strict, doar la cazurile care deja sînt în curs de examinare. După cum s-a menționat mai sus, Programul nu urmărește procesele în integralitatea lor, ci ședințele de judecată, luate separat. Prin urmare, nu a fost posibilă o evaluare a respectării garanției de acces la o instanță de judecată.

Dreptul de a nu mărturisi împotriva sa cuprinde „dreptul persoanei acuzate de comiterea unei infracțiuni [...] de a nu face declarații și de a nu contribui la propria incriminare”.⁸⁶ Acesta are ca scop protejarea inculpatului, „...de constrîngerii abuzive din partea autorităților, evitîndu-se, astfel, erorile judiciare și contribuind la realizarea scopurilor articolului 6...”⁸⁷ Monitorii Programului nu au putut face observări asupra respectării acestui drept, pentru că acest aspect este relevant mai ales la etapa prejudiciară.

Dreptul la o hotărîre judecătorească motivată include obligația instanțelor judecătorești „de a-și motiva hotărârile, chiar dacă acest lucru nu urmează a fi înțeles ca necesitatea de a da un răspuns detaliat pentru fiecare argument”.⁸⁸ Întinderea acestei obligații depinde de natura hotărîrii și este determinată de împrejurările cauzei.⁸⁹ Instanța trebuie să analizeze în hotărîrea sa toate argumentele importante pentru soluționarea cazului. Programul nu a inclus trecerea în revistă a hotărîrilor judecătorești și, astfel, nu a fost evaluată respectarea cerinței motivării acestora. Totuși, monitorii au făcut unele observații referitoare la cerința în cauză. Ei au semnalat practica răspîndită de a nu motiva hotărârile privind declararea ședințelor de judecată închise pentru public. De multe ori, judecătorii doar declarau că ședința este închisă „pentru a proteja intimitatea victimei” sau „în interesele justiției”. Această practică a fost menționată în al Doilea Raport al Programului MPJ, iar monitorii au continuat să înregistreze cazuri de acest fel și în a doua perioadă monitorizată, atît în Chișinău, cît și în regiunea de sud-est. Monitorii au remarcat și cazuri în care Curțile de Apel au ignorat demersul avocatului apărării de a audia încă un martor sau au dat un răspuns superficial la demersul avocatului de a desemna un alt complet de judecată, pe motiv că acesta nu era imparțial. În cel din urmă caz, președintele ședinței pur și simplu a dat citire prevederilor legale de recuzare a judecătorilor (articolul 35 al Codului de procedură penală).

refuz. Pentru o analiză detaliată a acestei probleme a se vedea Igor Dolea, *Principiul egalității armelor și dreptul apărării de a administra probe în procesul penal din Moldova*, Analele Științifice ale USM, 2004, pag. 371.

84 Art. 384 alin.(3) din Codul de procedură penală.

85 A se vedea *Burdov vs. Rusia*, Hotărîrea Curții Europene, 7 mai 2002, paragraful 34. A se vedea, de asemenea, *Jasiuniene vs. Lituania*, Hotărîrea Curții Europene, 6 martie 2003, paragraful 27.

86 A se vedea *Funke vs. Franța*, Hotărîrea Curții Europene, 25 februarie 1993, paragraful 44.

87 A se vedea *Saunders vs. Marea Britanie*, Hotărîrea Curții Europene, 17 decembrie 1996, paragrafele 68-69.

88 A se vedea *Van de Hurk vs. Țările de Jos*, Hotărîrea Curții Europene, 19 aprilie 1994, paragraful 19.

89 A se vedea *Balani vs. Spania*, Hotărîrea Curții Europene, 9 decembrie 1994, paragraful 27. A se vedea, de asemenea, *Ruiz Torija vs. Spania*, Hotărîrea Curții Europene, 9 decembrie 1994, paragraful 29.

Dreptul de a fi prezent la proces cere ca inculpatul să participe la toate ședințele de judecată.⁹⁰ În mod corespunzător, absența inculpatului trebuie să fie un temei de amânare a ședinței, cu excepția (i) cazului în care autoritățile au acționat cu diligența necesară, dar nu au putut să notifice inculpatul despre ședință,⁹¹ sau (ii) cazurilor de îmbolnăvire, când interesele justiției reclamă examinarea cauzei.⁹² Ședințele desfășurate în lipsa inculpatului nu sînt complet incompatibile cu Convenția Europeană, dar nu sînt salutare și reclamă respectarea strictă a unor anumite condiții, pe care Curtea Europeană le verifică în fiecare caz examinat. Inculpatul poate fi scos din sala de judecată, dacă tulbură ordinea în ședință⁹³. Aceste cazuri sînt de natură excepțională. Ședințele în lipsa inculpatului pot avea loc și atunci cînd trebuie protejată victima.⁹⁴

Monitorii nu au înregistrat încălcări semnificative care afectează dreptul inculpatului de a fi prezent la propriul proces. Judecătorii respectă dreptul inculpatului de a fi prezent la proces și au amînat ședințele ori de cîte ori acesta era absent. Monitorii au înregistrat și cazuri în care inculpații arestați nu puteau fi prezenți la proces, pentru că, așa cum explicau audienței judecătorii, poliția nu avea suficient combustibil pentru a-l aduce pe inculpat cu mașina din penitenciar în acea zi. Asemenea cazuri ar putea fi considerate încălcări ale dreptului inculpatului de a fi prezent la propriul proces. Mai mult ca atît, dacă asemenea cazuri duc la amînări repetate, ele ar putea constitui și o încălcare a garanției termenului rezonabil.

Principiul egalității armelor prevede ca fiecare parte în proces să aibă oportunități rezonabile de a-și prezenta argumentele în fața instanței judecătorești, în condiții care să nu o plaseze într-o poziție substanțial dezavantajată față de oponentul său, astfel încît să se asigure un echilibru de forțe între părți.⁹⁵

Acest principiu este strîns legat de dreptul la un proces bazat pe principiul contradictorialității, care cere părților în procesul civil sau penal să li se dea posibilitatea de a cunoaște și comenta asupra tuturor probelor și observațiilor prezentate.⁹⁶ Acest principiu implică accesul părților la toate probele prezentate judecătorilor, care ar putea să influențeze decizia acestora, inclusiv probele prezentate de un magistrat independent. Curtea Europeană a decis că dreptul național poate asigura respectarea acestei cerințe în diferite feluri. Exigența fundamentală constă în informarea „părții opuse” despre probele administrate și acordarea acestei părți a posibilității de a comenta asupra probelor.⁹⁷ Un element inerent al „procesului echitabil” este posibilitatea pe care o are inculpatul de a comenta asupra probelor pertinente pentru faptele aflate în dezbatere, chiar dacă acestea se referă, preponderent, la aspecte de procedură, și nu la presupusa infracțiune ca atare.⁹⁸

Monitorii au remarcat că, în general, judecătorii au respectat egalitatea armelor și procedura bazată pe principiul contradictorialității, arătînd același respect pentru acuzare și apărare,

90 A se vedea *Ekbatani vs. Suedia*, Hotărîrea Curții Europene, 26 mai 1988, paragraful 25.

91 A se vedea *Colozza vs. Italia*, Hotărîrea Curții Europene, 22 ianuarie 1985, paragraful 28.

92 A se vedea *Ensslin și alții vs. Republica Federativă Germană*, 14 DR 64.

93 A se vedea Articolul 334 alin.(2) al Codului de procedură penală.

94 A se vedea Articolul 15 al *Recomandării R (85) 11*, Comitetul Miniștrilor, Consiliul Europei, 28 iunie 1985.

95 A se vedea *De Haes și Gijssels vs. Belgia*, Hotărîrea Curții Europene, 24 februarie 1997, paragraful 53.

96 A se vedea *Ruiz-Mateos vs. Spania*, Hotărîrea Curții Europene, 23 iunie 1993, paragraful 63.

97 C. Bîrsan, Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentarii pe articole, București, Editura ALL BECK, 2005, pag. 512-513.

98 A se vedea *Kamasinski vs. Austria*, Hotărîrea Curții Europene, 19 decembrie 1989, paragraful 102.

oferind posibilități egale pentru ambele părți de a-și prezenta poziția și de a administra probe suplimentare. În general, judecătorii acordau atât acuzării, cât și apărării timpul și posibilitățile necesare pentru a comenta asupra noilor probe. Totuși, după cum se menționează mai jos, monitorii au atestat câteva cazuri de aparentă încălcare a principiilor egalității armelor și contradictorialității. Monitorii nu au înregistrat o modificare substanțială privind realizarea acestor drepturi în perioada monitorizată și nici diferențe semnificative în această privință între instanțele din Chișinău și cele din regiunea de sud-est. Astfel, constatările de mai jos se referă la întreaga perioadă monitorizată și la ambele regiuni.

Monitorii au notat că, în câteva cazuri, judecătorii i-au întrerupt pe avocați în timpul audierilor sau a susținerilor. Această practică a fost observată mai puțin în ceea ce-i privește pe procurori. Monitorii au remarcat că, atunci când ședințele erau desfășurate în birourile judecătorilor, cu puțin loc la masa de scris, de regulă, avocații apărării erau cei care ședeau pe scaune și își făceau însemnări pe genunchi, în timp ce procurorii stăteau, de obicei, la masă. Într-un caz, procurorul a stat la aceeași masă cu judecătorul.

După cum s-a menționat mai sus, monitorii au remarcat tendința multor judecători de a se implica activ în audierea inculpatului, părții vătămate, a experților și martorilor, punând întrebări care, în mod normal, ar fi trebuit să vină de la procuror. Acest lucru afectează atât aparența de imparțialitate a judecătorului, cât și dreptul la procedura bazată pe principiul contradictorialității.

În Curtea de Apel Chișinău, monitorii au semnalat o problemă, și anume faptul că judecătorii nu acordă atenție întrebărilor sau susținerilor avocatului, decît dacă acesta este un avocat cu renume.

De câteva ori, monitorii au consemnat că judecătorii le permiteau procurorilor să dea citire declarațiilor martorilor înregistrate la etapa urmăririi penale, în absența acestor martori și în pofida obiecțiilor avocaților apărării, care invocau lipsa impedimentelor de a-l cita pe martor în instanță.

Monitorii au remarcat că, cadrul juridic din Republica Moldova pare să plaseze părțile pe poziții inegale. De exemplu, Legea cu privire la Procuratură⁹⁹ cere ca procurorii să poarte uniformă. Această cerință este analizată mai minuțios în Capitolul II de mai sus. Actuala uniformă a procurorilor este o reminiscență a stilului sovietic, care seamănă cu uniforma militară. Uniforma are însemne distinctive originare din perioada cînd Procuratura avea funcția „generală de supraveghere a legalității”, care plasa procurorii deasupra sistemului judiciar. Faptul că doar procurorii poartă uniformă, nu și avocații apărării, creează impresia că părțile sînt puse pe poziții inegale. Parlamentul ar trebui să examineze posibilitatea de a obliga atât avocații cât și procurorii să poarte uniforme, ce i-ar distinge de alte părți; fie nici una din părți să nu poarte uniformă.

3.4. Dreptul la judecarea cauzei într-un termen rezonabil

Jurisprudența Curții Europene privind dreptul la judecarea cauzei într-un termen rezonabil este deosebit de bogată. Conform unor estimări, garanția termenului rezonabil a fost

⁹⁹ Art. 36 al Legii cu privire la Procuratură din 14 martie 2003, aplicabilă în perioada desfășurării Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată. Prevederi similare sînt incluse în art. 55 al noii Legi cu privire la Procuratură din 25 decembrie 2008.

analizată în hotărârile Curții Europene mai mult decât orice altă problemă.¹⁰⁰ În cifre, aceasta a făcut obiect de examinare a circa o treime din hotărârile emise din anul 1968.¹⁰¹

Există mai multe motive pentru care dreptul la judecarea într-un termen rezonabil este considerat atât de important. Rațiunea generală poate fi rezumată în dictonul axiomatic, care afirmă că justiția întârziată este o justiție negată. Din perspectiva inculpatului, un proces de judecată nejustificat de lung este inechitabil; incertitudinea psihologică este inevitabilă în procesele penale. Dintr-o perspectivă mai largă de siguranță juridică, garanția termenului rezonabil se întemeiază pe principiul fundamental al unui proces echitabil, care prevede că un proces exagerat de lung devine inechitabil și subminează îndeplinirea justiției. Curtea Europeană a explicat că scopul garanției termenului rezonabil este de a proteja „...toți participanții la proces [...] de întârzieri procedurale excesive,”¹⁰² și de a garanta „...îndeplinirea justiției fără întârzieri care ar putea periclita eficiența și credibilitatea actului de justiție.”¹⁰³

Prin jurisprudența sa vastă, Curtea Europeană a lărgit treptat semnificația garanției termenului rezonabil și a stabilit că evaluarea rezonabilității duratei procesului de judecată trebuie efectuată în baza următoarelor criterii: complexitatea faptelor sau aspectelor juridice analizate în cadrul procesului; conduita reclamantului; conduita autorităților judiciare și administrative de stat; și interesul reclamantului.¹⁰⁴

Legislația Republicii Moldova prevede expres principiul realizării procesului penal (a urmăririi penale și judecării) într-un termen rezonabil.¹⁰⁵ Criteriile folosite pentru evaluarea rezonabilității duratei procesului le reflectă pe cele elaborate de Curtea Europeană. În legislația moldovenească, obligația de a asigura respectarea garanției termenului rezonabil este pusă în sarcina procurorului la etapa urmăririi penale și a judecătorului la etapa procesului judiciar.¹⁰⁶

Monitorizarea a arătat că întârzierile și amînările ședințelor de judecată constituie mai degrabă o regulă decât o excepție în toate instanțele monitorizate, după cum s-a menționat detaliat mai sus, Capitolul II secțiunea 2.3. Amînarea ședințelor de judecată este acceptată ca o practică înrădăcinată, 62% din toate ședințele programate fiind amînate. Această rată înaltă de ședințe amînate poate fi explicată, în primul rînd, prin tradiția de a examina un caz în mai multe ședințe de-a lungul unei perioade de timp, și nu într-una singură. În orice caz, procentajul este foarte înalt. Deosebit de îngrijorătoare a fost rata amînărilor din cauza neprezentării procurorilor (7% în instanțele din Chișinău și 10% în cele din regiunea de sud-est) și a avocaților apărării (13% în instanțele din Chișinău și 10% în cele din regiunea de sud-est). Acești oficiali au obligația profesională de a se prezenta la timp. Monitorii au înregistrat cazuri în care avocatul apărării sau procurorul și-au motivat absența de la ședința anterioară (care fusese amînată) prin suprapunerea aceleia cu alte ședințe. Aceasta este, aparent, o problemă sistemică, a cărei soluționare reclamă implicarea celor trei categorii de

100 N. Mole, C. Harby, Op. cit, pag. 24.

101 Frederic Edel, *Durata proceselor civile și penale în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului* (Dosarele privind drepturile omului nr. 16), 10 iulie 2007.

102 A se vedea *Stogmuller vs. Austria*, Hotărîrea Curții Europene, 10 noiembrie 1969, paragraful 5.

103 A se vedea *H vs. Franța*, Hotărîrea Curții Europene, 24 octombrie 1989, paragraful 58.

104 A se vedea *Zimmermann și Steiner vs. Elveția*, Hotărîrea Curții Europene, 13 iulie 1983, paragraful 24; a se vedea, de asemenea, *Buchholz vs. Germania*, Hotărîrea Curții Europene, 6 May 1981, paragraful 49.

105 A se vedea art. 20 al Codului de procedură penală.

106 A se vedea art. 20 alin.(4) al Codului de procedură penală.

participanți la proces (a instanțelor de judecată, procuraturilor și avocaților apărării) într-un efort sporit de coordonare și programare eficientă a ședințelor.

Monitorii au notat că judecătorii deseori îi grăbesc pe participanții la proces în susținerile lor sau când aceștia le adresează întrebări martorilor, justificînd graba lor prin necesitatea asigurării examinării cauzei într-un termen rezonabil. Este dificil de a înțelege această atitudine comparată cu tolerarea amînărilor. De cîteva ori, ședința a fost amînată pentru că lipsea judecătorul (din cauza ședințelor de serviciu, a concediilor sau din motive necunoscute) sau pentru că acesta se prezenta prea tîrziu și părțile erau deja plecate. În unele cazuri, judecătorii amînau ședințele fără vreun motiv anume. Asemenea situații erau deosebit de neplăcute atunci cînd inculpatul era ținut în stare de arest.

Întîrzierile și amînările afectează negativ dreptul inculpatului la judecarea cauzei într-un termen rezonabil. Ele afectează și calitatea declarațiilor martorilor, întrucît mulți martori obolesc de întîrzierile și amînările permanente și încetează să se mai prezinte la ședințe. Deși pe parcursul perioadei monitorizate s-au înregistrat îmbunătățiri în ceea ce privește ora începerii ședințelor de judecată, instanțele trebuie să depună eforturi mai mari în această privință.

3.5. Dreptul la prezumția de nevinovăție

Articolul 6 paragraful 2 din Convenția Europeană prevede că: „Orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată pînă ce vinovăția sa va fi legal stabilită”. După cum a constatat Curtea Europeană, prezumția de nevinovăție, prevăzută de articolul 6 paragraful 2, și alte drepturi enumerate exemplificativ în paragraful 3, sînt, între altele, elementele constitutive ale conceptului de proces echitabil în procedura penală.¹⁰⁷ Acest drept prevede că „[în] îndeplinirea funcțiilor lor, membrii unui tribunal să nu pornească de la ideea preconceptută că cel trimis în judecată a comis actul incriminat; sarcina probei revine acuzării și orice dubiu trebuie tratat în beneficiul acuzatului”.¹⁰⁸ Prin urmare, judecătorul și alte autorități publice¹⁰⁹ trebuie să fie imparțiali față de inculpat și să se abțină de la orice acțiuni sau declarații care ar putea sugera vinovăția inculpatului. La examinarea probelor acuzării, judecătorul trebuie să interpreteze orice dubiu în favoarea inculpatului.

Prezumția de nevinovăție a oricărei persoane acuzate este garantată de articolul 21 al Constituției și de articolul 8 al Codului de procedură penală.

Unele aspecte ale dreptului la prezumția de nevinovăție, în interpretarea Curții Europene, depășesc cadrul de evaluare al Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată (de ex., aprecierea probelor și admiterea prezumțiilor de drept și de fapt). Această secțiune descrie numai observările legate de atitudinea în timpul ședințelor de judecată a judecătorului și a altor participanți la proces față de inculpat.

107 A se vedea *Deweert vs. Belgia*, Hotărîrea din 27 februarie 1980, paragraful 56.

108 A se vedea *Barbera, Messegue și Joabardo vs. Spania*, 6 decembrie 1988, paragraful 77.

109 A se vedea, de exemplu, *Allenet de Ribemont vs. Franța*, Hotărîrea din 10 februarie 1995, paragrafele 36 și 37, în care Curtea a considerat că remarcile a doi ofițeri de poliție de rang superior la o conferință de presă, ținută de Ministerul Afacerilor Interne în timpul examinării judiciare a cauzei, au încălcat dreptul la prezumția de nevinovăție pentru că erau „...în mod evident o declarație a vinovăției reclamantului, care, în primul rînd, a încurajat publicul să creadă că acesta este vinovat și, în al doilea rînd, a prejudicat aprecierea probelor de către autoritatea judecătorească”.

Monitorii au remarcat că dreptul inculpatului de a fi prezumat nevinovat, de obicei, este respectat. Totuși, în câteva cazuri, comentariile judecătorilor sau atitudinea acestora (manifestată fie prin remarce, fie prin felul de a pune întrebări inculpatului și avocatului apărării) au indicat o încălcare evidentă a dreptului inculpatului la prezumția de nevinovăție. Acest gen de comentarii și atitudine a fost înregistrat în al Doilea Raport al Programului MPJ și a continuat în a doua perioadă monitorizată atât în instanțele din Chișinău, cât și în cele din regiunea de sud-est.

Episod: Judecătorul le-a spus inculpaților înainte de a se fi terminat procesul și de a fi pronunțată hotărîrea: „Spuneți, unde ați amăgit, că voi oricum sînteți vinovați și nu mă amăgiți și pe mine”.

Prezumția de nevinovăție a fost încălcată și în cazurile în care judecătorii nu ascultau cu atenție declarațiile părților, creînd impresia că deja au luat o decizie cu privire la cauza examinată. În alte cazuri, judecătorii păreau să fi luat decizia asupra cazului pînă la examinarea tuturor probelor.

Episod: Într-un caz în Curtea de Apel Chișinău, unde nu era spațiu suficient pentru toți participanții la proces și inculpatul a luat loc lîngă avocatul său, judecătorul a făcut următoarea remarcă în adresa avocatului apărării: „Locul inculpatului e după gratii sau în rîndul doi sau trei în sală... nu în spatele Dvs.”.

Episod: Într-un alt caz, judecătorul s-a adresat mamei inculpatei, care a dorit să asiste la ședință: „Și, aș crescut o prostitutcî și mai veniț și la ședinți?”.

Remarcele de mai sus dovedesc părtinirea judecătorilor în defavoarea inculpaților și infirmă faptul că sistemul judiciar face eforturi suficiente pentru a respecta dreptul la un proces echitabil al inculpatului.

De-a lungul perioadei monitorizate, monitorii au semnalat cazuri în care judecătorii erau foarte grăbiți să examineze cauza, nu acordau suficient timp pentru prezentarea și aprecierea probelor sau îi grăbeau pe avocații apărării, procurori sau inculpați. S-au remarcat și cazuri de grăbire a inculpatului chiar și atunci cînd acesta lua ultimul cuvînt. O asemenea grabă ar putea fi justificată ca instrument de asigurare a respectării cerinței de judecare a cauzei într-un termen rezonabil, dar această practică trebuie aplicată limitat și cu prudență, pentru a nu avea un efect negativ asupra altor drepturi importante ale inculpatului.

Pentru a apăra dreptul inculpatului de a fi prezumat nevinovat, procurorii trebuie să fie atenți cînd prezintă acuzația în fața instanței de judecată. Deși procurorul trebuie să fie convingător atunci cînd prezintă acuzațiile, el trebuie să evite folosirea termenilor, frazelor și expresiilor care prezumă vinovăția inculpatului înainte ca aceasta să fi fost dovedită într-un proces echitabil. De exemplu, în câteva cazuri, monitorii au semnalat că procurorii folosesc termenul „criminal” atunci cînd se adresează inculpatului.

Gradul de respectare a prezumției de nevinovăție poate fi dedus și din modul în care inculpații sînt aduși în instanță și ținuți în timpul ședințelor de judecată. Standardele internaționale

de proces echitabil prevăd că „pe parcursul procesului, inculpatul nu trebuie să poarte nici un semn, care ar sugera vinovăția sa și care ar putea influența prezumția de nevinovăție a lui. Asemenea semne includ: ținerea inculpatului într-o celulă în sala de judecată; cerința ca inculpatul să fie încătușat, înlănțuit sau să poarte uniformă de deținut în sala de judecată sau aducerea inculpatului în proces ras pe cap, în țările în care celor condamnați li se rade părul”.¹¹⁰ În această privință, trebuie menționată practica moldovenească de a ține inculpații încătușați sau în cuști metalice în timpul procesului. Pe de altă parte, aceste practici trebuie să fie raportate la necesitatea de a asigura ordinea publică și securitatea în instanțele de judecată, avându-se în vedere numărul insuficient de ofițeri de poliție judiciară și faptul că au existat cazuri (nu și în perioada monitorizării) când în sălile de judecată au pătruns persoane înarmate și i-au amenințat pe judecători. Trebuie să se ia în considerare că asemenea practici, pe lângă faptul că generează îngrijorări privind prezumția de nevinovăție, în unele circumstanțe pot constitui și un tratament degradant al inculpatului.¹¹¹ Judecătorii trebuie să aprecieze oportunitatea unor asemenea măsuri în fiecare caz aparte și să nu le aplice decât atunci când sînt absolut necesare. Monitorii deseori au semnalat lipsa în instanța de judecată a ofițerilor de poliție judiciară. Acest lucru poate fi principalul motiv pentru care judecătorii permit mult prea des încătușarea inculpaților.

3.6. Dreptul la asistență juridică și dreptul de a dispune de timpul și înlesnirile necesare

Articolul 6 paragraful 3 (b) din Convenția Europeană prevede că „[la determinarea drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil sau a oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa, oricine are dreptul] să dispună de timpul și înlesnirile necesare pregătirii apărării sale”. Rezultă că acest drept are două dimensiuni: timpul necesar și înlesnirile necesare. Jurisprudența Curții Europene referitoare la acest drept se încadrează, mai mult sau mai puțin, în aceste două categorii.

Suficiența timpului nu este definită exact în jurisprudența Curții Europene. Aceasta depinde de complexitatea cazului și de etapa la care a ajuns procesul.¹¹² De obicei, Curtea Europeană analizează fiecare caz în parte pentru a decide dacă apărarea a avut suficient timp pentru a se pregăti și a-și prezenta argumentele.¹¹³ Caracterul adecvat al înlesnirilor constă, de obicei, în accesul oportun și complet la dosarul cauzei. Procurorul este obligat să pună la dispoziția apărării toate probele în favoarea sau împotriva acuzatului¹¹⁴, cu excepția cazului când este necesară tănuirea unor probe față de partea apărării, pentru a respecta drepturile fundamentale ale unei alte persoane sau pentru a apăra un interes public important. Măsurile care limitează drepturile apărării sînt permise numai atunci când sînt strict necesare și cu

110 A se vedea Manualul Amnesty International privind procesul echitabil, capitolul privind prezumția de nevinovăție, disponibil la http://www.amnestyusa.org/Fair_Trials_Manual/151_The_presumption_of_innocence/page.do?id=1104715&n1=3&n2=35&n3=843, 20 decembrie 2007.

111 A se vedea *Șarban vs. Moldova*, Hotărîrea Curții Europene, 4 octombrie 2005, paragraful 90.

112 A se vedea *Albert și Le Compte vs. Belgia*, 10 februarie 1983, paragraful 41; a se vedea, de asemenea, *X vs. Belgia*, 9 DR 169.

113 Spre exemplu, în *Ocalan vs. Turcia*, Hotărîrea Curții Europene, 12 mai 2005, paragrafele 145-148, un interval de două săptămîni pentru a citi un dosar de 17.000 de pagini, accesul la care nu a fost permis decât la o etapă foarte tîrzie a procesului, a fost considerat „...atît de restrictiv în raport cu drepturile apărării, încît principiul unui proces echitabil, prevăzut de articolul 6, a fost considerat încălcat”.

114 A se vedea *Edwards vs. Marea Britanie*, Hotărîrea Curții Europene, 16 decembrie 1992, paragraful 36.

condiția că judecătorul¹¹⁵ are acces la toate probele și poate lua o decizie privind dezvăluirea informației.¹¹⁶ Caracterul adecvat al înlesnirilor include accesul la materialele judiciare, la copia textului hotărârii motivate, posibilitatea efectuării examenului medical, după caz,¹¹⁷ și accesul prompt și liber la un avocat.¹¹⁸

Articolul 6 paragraful 3 (c) din Convenția Europeană prevede că „[la determinarea drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil sau a oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa, oricine are dreptul] să se apere el însuși sau să fie asistat de un avocat al apărării ales de el și, dacă nu dispune de mijloacele necesare pentru a plăti un avocat, să poată fi asistat în mod gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției o cer”. Rezultă că inculpatul are dreptul: (1) să se apere personal, dacă dorește; (2) să beneficieze de asistență juridică la alegerea sa sau (3) să i se asigure asistență juridică gratuită, când nu are mijloace suficiente pentru a plăti pentru asistența juridică și când interesele justiției o cer.

Dreptul inculpatului de a se apăra personal nu este absolut. Statul are opțiunea de a desemna un avocat în pofida dorinței inculpatului, dacă acest lucru este în mod cert în interesele justiției.¹¹⁹ Dreptul de a beneficia de asistență juridică la propria alegere nu este nici el absolut, statul avînd posibilitatea de a restricționa categoriile de persoane care pot acționa în calitate de avocați ai apărării, de ex.: avocați specializați pentru instanțele supreme¹²⁰ sau avocați profesioniști în locul nespecialiștilor.¹²¹

Dacă inculpatul este sărac și interesele justiției o cer, acesta are dreptul la asistență juridică gratuită. Inculpatul are sarcina de a dovedi că nu dispune de mijloace suficiente pentru a angaja un avocat, totuși inculpatul nu este obligat să dovedească acest lucru „dincolo de orice îndoială”.¹²² La deciderea faptului dacă interesele justiției reclamă desemnarea unui avocat din contul statului, factorul de decizie trebuie să ia în considerare unul din următoarele criterii: gravitatea infracțiunii imputate acuzatului și severitatea sancțiunii prevăzute de legea națională sau „miza acuzatului”, complexitatea cauzei, personalitatea inculpatului.¹²³ Curtea Europeană a stabilit, în continuare, că „În cazul când există pericolul privării de libertate, interesele justiției reclamă, în principiu, asigurarea reprezentării juridice”.¹²⁴

Asistența juridică trebuie să fie eficientă, întrucît Convenția Europeană are scopul de a garanta drepturi care sînt utile și efective, dar nu teoretice sau iluzorii.¹²⁵ Cerința „utilității și eficacității” a servit drept temei pentru examinarea ulterioară de către Curtea Europeană a calității asistenței juridice acordate inculpaților. Totuși, jurisprudența Curții Europene în

115 Sau o altă autoritate neutră; a se vedea pentru discuții asupra acestui subiect Stefan Trechsel, Op. cit., pag. 227.

116 A se vedea *Rowe și Davis vs. Marea Britanie*, Hotărîrea Curții Europene, 16 februarie 2000, paragrafele 61-67.

117 A se vedea pentru detalii și exemple de precedente Stefan Trechsel, Op. cit., pag. 236-241.

118 A se vedea *Ocalan vs. Turcia*, Hotărîrea Curții Europene, 12 mai 2005, paragrafele 131-137, unde Curtea a considerat că limitarea numărului și duratei întîlnirilor reclamantului cu avocații săi a fost unul din factorii care au făcut dificilă pregătirea apărării.

119 A se vedea *Crossant vs. Germania*, Hotărîrea Curții Europene, 25 septembrie 1992, paragraful 34.

120 A se vedea *Meftah și alții vs. Franța*, Hotărîrea Curții Europene, 26 iulie 2002, paragraful 47.

121 A se vedea *Mayzit vs. Rusia*, Hotărîrea Curții Europene, 20 ianuarie 2006, paragraful 68.

122 A se vedea *Pakelli vs. Germania*, Hotărîrea Curții Europene, 25 aprilie 1983, paragraful 34.

123 A se vedea *Quaranta vs. Elveția*, Hotărîrea Curții Europene, 24 May 1991, paragrafele 33-35.

124 A se vedea și *Behnam vs. Marea Britanie*, Hotărîrea Curții Europene, 10 iunie 1996, paragraful 61.

125 A se vedea *Artico vs. Italia*, Hotărîrea Curții Europene, 30 aprilie 1980, paragraful 33.

domeniu este restrînsă și subiectul continuă să fie dezbătut la nivel național. Cerința de asigurare a asistenței juridice nu este îndeplinită doar prin simpla prezență sau desemnarea formală a avocatului: „Desemnarea, în sine, nu asigură o asistență efectivă, pentru că avocatul desemnat pentru acordarea asistenței juridice garantate de stat poate [...] să-și neglijeze obligațiile. Dacă află despre asemenea împrejurări, autoritățile trebuie fie să-l înlocuiască pe avocat, fie să-l determine să-și îndeplinească aceste obligații”.¹²⁶ Autoritățile trebuie să ia „măsuri pozitive” pentru a se asigura că inculpatul beneficiază de o apărare eficientă și să-i acorde timpul și înlesnirile necesare pentru o asemenea apărare. Pe de altă parte, autoritățile naționale competente sînt obligate să intervină, conform articolului 6 paragraful 3 (c), doar dacă este evident că avocatul desemnat să ofere asistență juridică, nu asigură o reprezentare efectivă sau dacă acest lucru le este cunoscut în alt mod, cu suficiente dovezi.¹²⁷

Jurisprudența nu face o distincție clară între garanțiile prevăzute de paragraful 3 (b) și alte garanții. Plîngerile legate de suficiența timpului și/sau a înlesnirilor de pregătire a apărării sînt deseori examinate în cadrul sau în combinație cu paragraful 3 (c), care garantează dreptul la o apărare reală și efectivă; sau paragraful 3 (a), care garantează dreptul de a fi informat prompt despre acuzație. Uneori, plîngerile privind înlesnirile pentru apărare sînt examinate și în temeiul articolului 8, ce se referă la comunicarea confidențială cu avocatul. Datorită acestor suprapuneri, nu este surprinzător faptul că multe dintre remarcele monitorilor ce vizează suficiența timpului și a înlesnirilor sînt similare cu observațiile ce vizează dreptul la asistență juridică. Din această cauză, cele două categorii de drepturi referitoare la un proces echitabil sînt analizate în aceeași secțiune a prezentului Raport.

Legislația Republicii Moldova garantează dreptul la timpul și înlesnirile necesare în articolul 17 al Codului de procedură penală. Obligația de a asigura timpul și înlesnirile necesare este pusă pe seama organului de urmărire penală și a instanței de judecată. Codul de procedură penală reglementează în detaliu în articolul 293 procedura studierii întregului dosar al cauzei de către avocatul apărării și inculpat pînă la transmiterea acestuia în judecată. Timpul pentru studierea dosarului cauzei nu este limitat, dar procurorul poate stabili o asemenea limită, dacă inculpatul sau avocatul apărării abuzează de acest drept. Deși nu este prevăzut expres, se subînțelege că, dacă inculpatul sau avocatul apărării au senzația că procurorul le limitează timpul necesar, ei pot înainta o plîngere în instanța de judecată. La cererea procurorului, judecătorul de instrucție poate limita accesul la unele materiale sau date ale persoanelor menționate în dosar, pentru a asigura păstrarea secretelor de stat, comerciale sau alte secrete ocrotite de lege, ori viața, integritatea corporală și libertatea martorului sau ale altor persoane. Deși judecătorul este principala autoritate care asigură dreptul la timpul și înlesnirile necesare, organele de urmărire penală, procurorii și autoritățile penitenciare au și ele roluri importante, în special la etapa prejudiciară. Avocatul apărării și inculpatul au și ei o anumită responsabilitate, pentru că această garanție nu este absolută prin natura sa și încălcarea este prezentă numai în cazul în care se constată existența vreunui prejudiciu. Sarcina principală a judecătorului este de a asigura echilibrul adecvat între cerința de a asigura timpul și înlesnirile necesare și obligația de finalizare a procesului într-un termen rezonabil.

Constituția garantează dreptul la apărare în articolul 26, stabilind în alineatul (3) că, pe tot parcursul procesului, părțile au dreptul de a fi asistate de un avocat, ales sau numit din oficiu.

¹²⁶ A se vedea *Artico vs. Italia*, Hotărîrea Curții Europene, 30 aprilie 1980, paragraful 33.

¹²⁷ A se vedea *Kamasinski vs. Austria*, Hotărîrea Curții Europene, 19 decembrie 1989, paragraful 65.

Codul de procedură penală reafirmă garanția dreptului la apărare în articolele 17 și 69, care stabilesc o listă detaliată și exhaustivă de împrejurări, în care este obligatorie participarea avocatului.¹²⁸ Organul de urmărire și instanța de judecată au obligația de a asigura participarea avocatului, cînd aceasta este cerută de lege. Noua Lege cu privire la asistența juridică garantată de stat¹²⁹, care a intrat în vigoare la 1 iulie 2008, a instituit Consiliul Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat și oficiile sale teritoriale, care sînt responsabile de desemnarea avocaților care acordă asistență juridică garantată de stat. Programul de Monitorizare a Proceselor de Judecată s-a suprapus cu noul sistem de asistență juridică pe parcursul a doar două luni.¹³⁰ Prin urmare, concluziile prezentului Raport în privința implementării dreptului la asistență juridică se întemeiază pe observarea funcționării sistemului anterior de acordare a asistenței juridice. Pentru claritate, în secțiunea curentă vor fi utilizate atît noțiunea de „avocat care acordă asistență juridică garantată de stat”, referindu-se în general la sistemul de asistență juridică garantată de stat sau la situația curentă; cît și cea de „avocat din oficiu”, referindu-se la situația de pînă la 1 iulie 2008, utilizată în primele două rapoarte.

Dreptul la asistență juridică începe pînă la transmiterea cauzei în instanța de judecată și are importanță pentru inculpat doar dacă acesta îl poate exercita fără restricții atît la etapele inițiale ale cauzei, cît și în cadrul procesului judiciar. Dată fiind sfera de acoperire a Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată, au fost posibile doar observările la etapa judiciară a procesului și nu pe parcursul întregului proces de judecată.

Monitorii au remarcat că, în general, dreptul la asistență juridică este respectat în ce privește cerința de a asigura prezența sau desemnarea unui avocat. Monitorii au notat că, de obicei, avocații apărării sînt prezenți la proces, atît în instanțele din Chișinău, cît și în cele din

128 Participarea avocatului apărării la procesul penal este obligatorie în cazul în care:

- 1) aceasta o cere bănuitul, învinuitul, inculpatul;
- 2) bănuitul, învinuitul, inculpatul întâmpină dificultăți pentru a se apăra el însuși, fiind mut, surd, orb sau avînd alte dereglări esențiale ale vorbirii, auzului, vederii, precum și defecte fizice sau mintale;
- 3) bănuitul, învinuitul, inculpatul nu posedă sau posedă în măsură insuficientă limba în care se desfășoară procesul penal;
- 4) bănuitul, învinuitul, inculpatul este minor;
- 5) bănuitul, învinuitul, inculpatul este militar în termen;
- 6) bănuitul, învinuitul, inculpatul i se incriminează o infracțiune gravă, deosebit de gravă sau excepțional de gravă;
- 7) bănuitul, învinuitul, inculpatul este ținut în stare de arest ca măsură preventivă sau este trimis la expertiza judiciară psihiatrică în condiții de staționar;
- 8) interesele bănuiților, învinuiților, inculpaților sînt contradictorii și cel puțin unul din ei este asistat de apărător;
- 9) în cauza respectivă participă apărătorul părții vătămate sau al părții civile;
- 10) interesele justiției cer participarea lui în ședința de judecată în primă instanță, în apel și în recurs, precum și la judecarea cauzei pe cale extraordinară de atac;
- 11) procesul penal se desfășoară în privința unei persoane iresponsabile, căreia i se incriminează săvîrșirea unor fapte prejudiciabile sau în privința unei persoane care s-a îmbolnăvit mintal după săvîrșirea unor asemenea fapte;
- 12) procesul penal se desfășoară în privința reabilitării unei persoane decedate la momentul examinării cauzei.

129 Legea nr. 198-XVI din 26 iulie 2007 cu privire la asistența juridică garantată de stat, în vigoare de la 1 iulie 2008.

130 Deși Legea cu privire la asistența juridică garantată de stat ar fi trebuit să intre în vigoare la 1 iulie 2008, procesul de intrare în vigoare a fost amînat pînă la 1 septembrie 2008. De aceea, Programul de Monitorizare a Proceselor de Judecată s-a suprapus, efectiv, cu noul sistem de asistență juridică garantată doar pe parcursul a două luni.

regiunea de sud-est, iar atunci cînd avocatul apărării lipsea, judecătorul, de regulă, desemna un avocat care acordă asistență juridică garantată de stat sau amîna ședința. Doar în cîteva cazuri, judecătorul fie a început ședința, fie a pronunțat sentința în lipsa avocatului în sala de judecată sau în biroul judecătorului.

Monitorii au notat că, atunci cînd avocatul apărării nu era prezent la ședința de judecată, judecătorul, de regulă, îl întreba pe inculpat, dacă este de acord să fie desemnat un avocat din oficiu, pentru a preveni amînarea ședinței. În cazurile în care nu se prezenta procurorul, în mod obișnuit, judecătorul amîna ședința. Desemnarea avocatului din oficiu/care acordă asistență juridică garantată de stat în asemenea împrejurări are drept scop accelerarea procedurii, pentru a se conforma cerinței termenului rezonabil. În același timp, desemnarea aproape automată a avocatului apărării (în loc de verificarea motivelor lipsei avocatului, amînarea ședinței și înștiințarea avocatului în vederea participării la următoarea ședință), împreună cu practica stabilită de amînare a ședinței atunci cînd lipsește procurorul, denotă o atitudine pătinoasă a judecătorilor, care consideră mai puțin importantă continuitatea reprezentării inculpatului de către același avocat al apărării, în raport cu reprezentarea statului de unul și același procuror pe durata unui proces. Această practică este, probabil, încurajată și de legislația în vigoare, care stabilește în articolul 331 alineatul (1) al Codului de procedură penală că instanța poate amîna ședința de judecată în cazul neprezentării în ședință a uneia din părți sau a martorilor, ori din alte motive, în urma consultării părților. Articolul 320 alineatul (3) al Codului de procedură penală prevede că neprezentarea procurorului la ședința de judecată atrage după sine amînarea ședinței. Articolul 322 alineatul (3) al Codului de procedură penală stabilește că în cazul neprezentării în ședință a avocatului apărării și *al imposibilității de a-l înlocui în ședința respectivă*, ședința de judecată se amîna. Ulterior, articolul 322 alineatul (4) prevede că înlocuirea avocatului apărării care nu s-a prezentat la ședință se admite doar cu consimțămîntul inculpatului.

În ceea ce privește prestația avocaților apărării în instanța de judecată, după cum s-a menționat mai sus în Capitolul II secțiunea 2.4., monitorii au remarcat (atît în instanțele din Chișinău, cît și în cele din regiunea de sud-est) că, deși mulți dintre avocații apărării erau bine pregătiți pentru a-și apăra clienții, au existat multe cazuri în care avocatul apărării era fie nepregătit, fie pasiv. Au fost observate cîteva cazuri în care avocații apărării nu cunoșteau împrejurările de bază ale cauzei; deși Legea cu privire la avocatură interzice expres avocatului să participe la proces fără a lua cunoștință în prealabil de materialele dosarului.¹³¹

În prima perioadă monitorizată, după cum s-a menționat în cele două rapoarte de monitorizare precedente, monitorii au remarcat diferențe în felul în care avocații își reprezentau clienții, în dependență de faptul dacă au fost contractați de client sau desemnați din oficiu/acordau asistență juridică garantată de stat. Aceste diferențe au fost semnalate și în a doua perioadă monitorizată, atît în Chișinău, cît și în regiunea de sud-est. De-a lungul perioadei monitorizate, avocații apărării care activau ca avocați din oficiu/acordau asistență juridică garantată de stat tindeau să fie mai puțin activi și manifestau mai puțin interes pentru executarea propriilor obligații, decît cei contractați în mod privat.

Una din cauzele diferențelor în prestația avocaților care acordă asistență juridică garantată/din oficiu, după cum au recunoscut ei înșiși, este remunerarea joasă.

131 A se vedea art. 46 alin.(5) din Legea Republicii Moldova cu privire la avocatură.

Episod: Într-un caz de trafic, inculpații au fost condamnați la 15 și, respectiv, la 10 ani de închisoare. La finele procesului, avocatul care acorda asistență juridică garantată de stat s-a apropiat de monitori și a spus: „Inculpații trebuie să atace hotărîrea. Martorii care au fost prezenți astăzi trebuie audiați și trebuie prezentate noi probe, iar aceasta înseamnă că este important să se lucreze puțin mai mult și ei (inculpații) vor fi, probabil, achitați”. Avocatul apărării a mai adăugat: „Aș fi putut să merg la poliție cu mandat, pentru ca să găsesc niște probe și chiar este posibil să faci ceva, dacă lucrezi, dar nu pot să o fac pentru 20 de lei, pe care mi-i dă statul, îmi pare rău. Chiar nu este posibil să se plătească măcar 150 de lei pentru ședință?”¹³²

Avocații din oficiu/care acordă asistență juridică garantată de stat au participat la 11% din ședințele de judecată monitorizate în Chișinău și la 15% din regiunea de sud-est, ceea ce reprezintă o proporție suficient de mare de cazuri care permit aprecierea destul de negativă a prestației avocaților din oficiu/care acordă asistență juridică garantată de stat, inclusă în prezentul Raport.¹³³ Pe de altă parte, au fost înregistrate cazuri izolate în care avocații angajați prin contract erau prost pregătiți (de ex.: creau impresia că nici nu au citit dosarul cauzei și nu puneau întrebări, ci repetau doar: „Susțin demersul sau apelul clientului”). Pentru a implementa dreptul la o apărare efectivă în procesul penal, este imperios necesar ca îmbunătățirea standardelor profesionale ale avocaților apărării în general să devină o prioritate.

O descriere mai detaliată a prestației avocaților apărării este prezentată mai sus. Totuși, trebuie reiterat faptul că 13% din amînările din instanțele din Chișinău și 10% din amînările din instanțele din regiunea de sud-est au avut drept cauză absența sau întîrzierea avocaților apărării. Unii avocați ai apărării s-au plîns că acest lucru este un rezultat al faptului că judecătorii și procurorii nu se consultă cu avocații apărării atunci cînd stabilesc data și ora ședinței. Amînările frecvente ale ședințelor de judecată din cauza absenței avocaților apărării sînt dăunătoare pentru clienți, în particular pentru cei arestați.

Cînd erorile avocatului apărării sînt evidente sau aduse, cu suficiente dovezi, în atenția autorităților responsabile, aceste autorități trebuie să ia măsuri de asigurare a dreptului la o apărare efectivă, în special în cazurile de asistență juridică garantată de stat.¹³⁴ Articolul 70 alin. (4) pct. 3) al Codului de procedură penală prevede că organul de urmărire penală sau instanța cere oficiului teritorial al Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat (pînă la 1 iulie 2008 - biroului de avocați relevant) substituirea avocatului care acordă asistență juridică garantată de stat (pînă la 1 iulie 2008 – avocatului din oficiu) dacă acesta

132 Notă: tarifele de asistență juridică garantată au fost mărite, după cum prevede regulamentul Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată privind tarifele de asistență juridică garantată din 29 ianuarie 2009. Este notabil faptul că suma menționată de acel avocat este semnificativ mai mică chiar și decît cea prevăzută de vechiul regulament privind reprezentarea din oficiu. Fie că avocatul nu-și cunoștea drepturile la remunerare pentru asistență juridică garantată, fie implementarea acestor prevederi în practică este problematică.

133 De menționat că acest procentaj ar putea să nu fie reprezentativ pentru întregul volum de cazuri aflate în examinare în instanțe, deoarece gravitatea infracțiunilor, incluse în Programul de Monitorizare a Proceselor de Judecată, și subiectele speciale ale acestor infracțiuni, de regulă, determină clientul mai degrabă să contracteze un avocat decît să-și folosească dreptul la asistență juridică garantată.

134 A se vedea *Czekalla vs. Portugalia*, Hotărîrea Curții Europene, 10 octombrie 2002, paragrafele 60-71.

nu este în stare să asigure asistență juridică eficientă. Monitorii au înregistrat câteva cazuri în care judecătorii le-au reproșat avocaților apărării prestația proastă. Într-un caz, judecătorul i-a spus avocatului apărării că acesta a depus apelul cu întârziere și l-a avertizat că va informa Consiliul Baroului despre acest fapt. Pe de altă parte, în multe cazuri, în care avocații apărării, mai ales avocații din oficiu/care acordă asistență juridică garantată de stat, erau pasivi și nu-și apărau activ clienții, judecătorii nu-i substituiau sau nu-i determinau să-și execute obligațiile. Judecătorii își dădeau deseori seama că avocații apărării nu erau pregătiți, dar continuau să tolereze acest fapt, fără a lua măsuri de asigurare a dreptului inculpatului la o apărare efectivă.

Avocații apărării se plîngeau ocazional de faptul că demersurile lor nu sînt tratate la egalitate cu demersurile procurorilor. Monitorii au înregistrat cazuri în care judecătorul ignora avocatul apărării sau restrîngea capacitatea acestuia de a-și apăra eficient clientul. Monitorii au remarcat cazuri în care judecătorii îl întrerupeau pe avocatul apărării, rîdeau sau vorbeau între ei în timp ce acesta își prezenta argumentele sau nu-i permiteau să pună întrebări.

Primele două rapoarte de monitorizare au relevat practica problematică din instanțele din Chișinău de desemnare a avocaților din oficiu cu foarte puțin timp înainte de ședința de judecată. Această practică a continuat și în a doua perioadă monitorizată. Ea generează o îngrijorare serioasă privind eficiența apărării, pentru că această eficiență poate fi afectată de timpul și înlesnirile insuficiente acordate (i) pentru pregătirea apărării, (ii) pentru discutarea detaliată a strategiei apărării cu clientul și (iii) pentru reprezentarea calitativă a acestuia. Problema privind desemnarea avocaților din oficiu, cu puțin timp înainte de ședință a fost tratată pe larg în cele două rapoarte precedente. Prezentul Raport Final confirmă persistența acestei practici, sistematic în Curtea de Apel Chișinău și în Curtea Supremă de Justiție, și ocazional în judecătoriile de primă instanță. În perioada monitorizată, monitorii au semnalat o îmbunătățire în judecătoriile de primă instanță, judecătorii preferînd să acorde mai degrabă timp suplimentar pentru găsirea avocatului apărării decît să desemneze un alt avocat pe loc, care să nu aibă timp pentru pregătire.

Episod: Ambii inculpați erau reprezentați de un avocat al apărării, care nu s-a prezentat la ședință. Inculpații au declarat în fața instanței că au renunțat la acest avocat și au convenit să fie reprezentați de un avocat care acordă asistență juridică garantată de stat. Judecătorul le-a răspuns următoarele: „Da, credeți că avocații publici stau pe gard și voi îi luați și îi aduceți în proces? Vă dau timp pînă vineri pentru ca să veniți la mine și să-mi spuneți ce s-a întîmplat cu avocatul”. *Notă:* acest caz a avut loc în noiembrie 2008, după intrarea în vigoare a Legii privind asistența juridică garantată de stat.

Monitorizarea a înregistrat cazuri în care accesul apărării la materialele dosarului nu a fost asigurat pe deplin. Asemenea încălcări au avut loc, în general, la etapa prejudiciară a procesului și, prin urmare, nu au căzut sub incidența Programului.

Monitorii au semnalat, de asemenea, un caz în care avocatul a cerut ca obiecția sa să fie consemnată în procesul verbal al ședinței de judecată, dar acest demers a fost respins de judecător. Prin refuzul consemnării unei plîngeri sau al unui demers al apărării în procesul verbal, judecătorul poate periclita plenitudinea procesului verbal. Un asemenea refuz îl poate priva pe inculpat de posibilitatea de a invoca acest argument în apel.

Multe probleme legate de dreptul la o apărare efectivă, care au fost menționate în al Doilea Raport al Programului MPJ, au continuat să aibă loc atît în instanțele din Chișinău, cît și în cele din regiunea de sud-est în cea de-a doua perioadă monitorizată. În special în regiunea de sud-est, au fost notate cauze în care avocații apărării nu aveau la ei buletinele de identitate, care sînt necesare pentru înregistrarea participanților în procesul verbal al ședinței de judecată sau avocații nu vorbeau limba de stat, chiar dacă aceasta este o cerință inclusă în Legea cu privire la avocatură.

3.7. Dreptul la interpret

Articolul 6 paragraful 3 (e) din Convenția Europeană prevede că „[la determinarea drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil sau a oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa, oricine are dreptul] să fie asistat în mod gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere”. Curtea Europeană a dezvoltat acest drept în jurisprudența sa, constatînd că „articolul 6 în integralitatea sa garantează dreptul învinutului la o participare efectivă în procesul penal. În general, aceasta presupune, *inter alia*, nu numai dreptul de a fi prezent, dar și de a audia și urmări judecarea cauzei”.¹³⁵ Aceasta înseamnă că inculpatul nu trebuie să aibă nici un impediment legat de audiere sau de limbaj în cadrul procesului de judecată.

Acest articol garantează dreptul la traducere gratuită, ceea ce înseamnă „... pentru oricine care nu poate vorbi sau înțelege limba vorbită în instanță, dreptul de a fi asistat gratuit de un interpret, fără a se putea pretinde la orice etapă ulterioară a procesului compensarea pentru costurile de traducere suportate”.¹³⁶ Mai mult, „învinutul care nu înțelege sau nu vorbește limba folosită în instanță are dreptul la asistența gratuită a unui interpret pentru traducerea scrisă sau orală a tuturor acelor documente și declarații din cadrul procesului intentat împotriva sa, pe care trebuie să le înțeleagă pentru a beneficia de un proces echitabil”.¹³⁷ Astfel, Curtea Europeană a stabilit că „dreptul de a fi asistat gratuit de un interpret este aplicabil nu numai declarațiilor verbale din cadrul ședinței de judecată, ci și documentelor și fazei prejudiciare...”.¹³⁸ Totuși, articolul 6 paragraful 3 (e) nu merge atît de departe, încît să reclame traducerea în scris a tuturor probelor scrise sau a documentelor procesuale oficiale. „Asistența interpretului trebuie să-i permită inculpatului să ia cunoștință de acuzațiile aduse și să se apere, în particular prin posibilitatea de a prezenta în fața instanței versiunea proprie a celor întîmplate”.¹³⁸

Inculpatul trebuie să obiecteze dacă nu poate urmări mersul procesului sau dacă simte că traducerea nu este adecvată, deși judecătorul este cel care, în calitate de „garant suprem al echității procesului judiciar”,¹³⁹ are sarcina de a verifica dacă inculpatul are nevoie de interpret și de a se asigura că traducerea este adecvată. În ceea ce privește „limba folosită în instanță”, articolul 6 paragraful 3 (e) nu-i acordă inculpatului dreptul de a folosi o anumită limbă sau limba sa maternă. Prin urmare, standardul va fi respectat dacă procesul se va desfășura într-o limbă, în care inculpatul poate conversa ori pe care o înțelege și o vorbește, sau dacă este asigurată traducerea în această limbă.¹⁴⁰

135 A se vedea *Standford vs. Marea Britanie*, Hotărîrea Curții Europene, 23 februarie 1994, paragraful 26.

136 A se vedea *Luedicke, Belkacem și Koç vs. Germania*, Hotărîrea Curții Europene, 28 noiembrie 1978, paragrafele 40 și 46.

137 Ibid. paragraful 48.

138 A se vedea *Kamasinski vs. Austria*, Hotărîrea Curții Europene, 19 decembrie 1989, paragraful 74.

139 A se vedea *Cuscani vs. Marea Britanie*, Hotărîrea Curții Europene, 24 decembrie 2002, paragrafele 38-39.

140 Trechsel, Op, cit. p. 330.

Articolul 118 al Constituției Republicii Moldova și articolul 16 al Codului de procedură penală garantează dreptul de a lua cunoștință de toate actele și materialele dosarului, de a vorbi în fața organelor de urmărire penală și a instanței de judecată prin interpret, dacă inculpatul nu posedă sau nu vorbește limba de stat. Constituția și Codul de procedură penală, de asemenea, prevăd dreptul la desfășurarea procesului penal în altă limbă, acceptată de majoritatea persoanelor participante la proces, cu condiția că toate hotărârile procesuale sînt emise și în limba de stat.

Monitorii au remarcat trei probleme majore legate de implementarea dreptului la interpret: (i) lipsa interpreților, în special a celor de alte limbi decît rusa; (ii) probleme privind calitatea traducerii și (iii) încălcări procesuale legate de traducere. Aceste probleme au fost descrise în al Doilea Raport al Programului MPJ și au persistat în cea de-a doua perioadă monitorizată în instanțele din Chișinău. Probleme similare au fost semnalate și în instanțele din regiunea de sud-est. Această secțiune analizează disponibilitatea interpreților și problemele procesuale legate de desemnarea acestora. Calitatea traducerii este analizată în Capitolul II al prezentului Raport Final, în secțiunea 2.5.

În instanțele din Chișinău, monitorii au sesizat că a fost nevoie de traducere în 18% din ședințele monitorizate. Deși a fost necesară traducerea în 1.256 de ședințe de judecată, instanța a asigurat traducerea în doar 1.082 de ședințe. Divizarea pe categorii de participanți care au solicitat traducere în instanțele din Chișinău, exprimată în procente, a fost următoarea: inculpați și avocați ai apărării – 65%, părți vătămate – 22%, martori – 11%, procurori – 1% și alți participanți – 1%. În regiunea de sud-est a fost nevoie de traducere în 51 de ședințe dintr-un total de 365 (14%), iar repartizarea pe categorii de participanți care au solicitat-o a fost următoarea: inculpați și avocați ai apărării – 89%, părți vătămate – 4% și martori – 7%. Aceste cifre arată că în toate instanțele monitorizate a existat o necesitate substanțială de traducere.

Insuficiența traducătorilor și interpreților este o problemă recunoscută și larg răspîndită în țară. Au remarcat-o nu numai monitorii. Mulți judecători și-au exprimat profunda nemulțumire față de această situație, plîngîndu-se că au fost nevoiți, deseori, să amîne ședințele sau să-și asume rolul de traducător, din cauza lipsei acestuia. Deși interpreții de limbă rusă sînt mai mult sau mai puțin disponibili, traducători de alte limbi sînt foarte dificil de găsit.

Monitorii au notat că, pe parcursul întregii perioade monitorizate în instanțele din Chișinău, interpreții nu au fost asigurați în 16% din 1.256 de ședințe. Situația în regiunea de sud-est pare să fie mai bună. Interpreții au lipsit în 2% din ședințele la care au fost solicitați. Totuși, această cifră a fost calculată din doar 51 de ședințe de judecată, în care a fost nevoie de un traducător.

Monitorii au remarcat că, atunci cînd interpreții erau prezenți, calitatea traducerii era deseori sub nivelul standard. După cum s-a menționat mai sus, Capitolul II secțiunea 2.5., monitorii au notat că, de regulă, interpreții nu traduceau întreaga ședință persoanei care avea nevoie de traducere (cel mai des, inculpatului). De obicei, interpretul făcea un rezumat al întrebărilor unei părți și al răspunsurilor celeilalte. Rareori, interpreții traduceau de-a lungul întregii ședințe pentru participantul care avea nevoie de traducere. Monitorii au semnalat cazuri de traducere proastă, mai ales prin traducerea greșită a terminologiei juridice.

Monitorii au menționat că, drept urmare a lipsei interpretului sau a calității proaste a traducerii, judecătorul deseori își asuma rolul interpretului, avînd cîteva roluri concomitent: cel de judecător, cel de interpret și cel de grefier (dictîndu-i grefierului ce trebuie să scrie în procesul verbal al ședinței). Se înțelege că judecătorii acționează în acest fel pentru a accelera procesul sau multe procese s-ar tărăgăna pe o durată nedefinită. Pe de altă parte, asumîndu-și rolul de interpret, judecătorii riscă să compromită alte drepturi și principii ale unui proces echitabil. Este îndoielnic faptul că judecătorul poate să-și păstreze rolul său imparțial și neutru și să se concentreze asupra audierii cauzei, dacă, în același timp, traduce și îi dictează grefierului.

Monitorii au consemnat și cîteva cazuri în care judecătorii au amînat ședința din lipsa interpretului, motivînd că dreptul la interpret merită atenția cuvenită. Acestea sînt exemple de bună practică, pe care trebuie încurajați să o preia mai mulți judecători. Dacă procesele ar fi tergiversate mai mult din cauza lipsei interpreților, statul ar putea lua mai serios în considerare această problemă și ar putea alocă mai multe resurse pentru interpreți.

Multe dintre problemele menționate mai sus nu sînt imputabile judecătorilor sau interpreților. În special, interpreții nu beneficiază de o instruire specializată privind terminologia juridică și nu sînt remunerați corespunzător pentru serviciile lor. Monitorii au remarcat, totuși, încălcări procesuale și erori de comportament, care ar fi putut fi evitate, dacă judecătorii și interpreții și-ar asuma rolurile cu mai multă responsabilitate. De exemplu, atît în instanțele din Chișinău, cît și în cele din regiunea de sud-est, monitorii au semnalat numeroase cazuri în care interpreții nu au fost avertizați despre răspunderea lor penală pentru traducere incorectă.

O ultimă problemă legată de traducere a fost menționată în cele două rapoarte precedente de monitorizare, aceasta fiind practica desfășurării ședințelor în două limbi alternativ – în limba de stat și în limba rusă – fără asigurarea unui interpret. În asemenea cazuri, participanții erau deseori confuzi, pentru că nu erau în stare să urmărească declarațiile în ambele limbi și, prin urmare, nici procesul ca atare. Această practică a creat dificultăți și grefierului, care trebuia să traducă și să recapituleze simultan declarațiile. În conformitate cu prevederile legale, grefierului i s-a cerut să întocmească procesul verbal al ședinței de judecată într-o singură limbă, în limba selectată pentru ședință.

IV. PROCESUL ECHITABIL ȘI DREPTURILE CORESPUNZĂTOARE ALE VICTIMELOR ȘI MARTORILOR

Principiul proporționalității între necesitatea de a lupta cu criminalitatea (inclusiv protecția drepturilor victimelor) și interesele învinuitului este infiltrat în jurisprudența Curții Europene, Convenția Europeană¹⁴¹ și recomandările și deciziile Consiliului Europei¹⁴² și ale Uniunii Europene¹⁴³. Alte instrumente internaționale prevăd garanții importante pentru victime și martori.¹⁴⁴

Legislația Republicii Moldova definește termenii „victimă”¹⁴⁵, „parte vătămată”,¹⁴⁶ „parte civilă”¹⁴⁷ și „martor”¹⁴⁸ și garantează fiecareia dintre acestea diverse drepturi materiale și

141 A se vedea *Doorson vs. Țările de Jos*, Cererea nr. 20524/92, 26 martie 1996, paragraful 70, unde Curtea Europeană a stabilit că: „Este adevărat că articolul 6 nu cere expres ca interesele martorilor, în general, și cele ale victimelor care fac declarații, în particular, să fie luate în considerare. Totuși, viața, libertatea sau securitatea unei persoane ar putea fi în pericol, după cum ar putea fi periclitate în general interesele rezultate din articolul 8 al Convenției. Asemenea interese ale martorilor și victimelor sînt, în principiu, protejate de alte prevederi materiale ale Convenției, ceea ce înseamnă că statele membre trebuie să organizeze procesul penal în așa fel, încît aceste interese să nu fie puse în pericol nejustificat. În acest context, principiile unui proces echitabil, de asemenea, reclamă că, în cazurile respective, interesele apărării să fie în echilibru cu cele ale martorilor și victimelor invitate să facă declarații”.

142 A se vedea Recomandarea Nr. R (85) 11 a Comitetului de Miniștri pentru statele membre referitoare la poziția victimei în cadrul dreptului și procedurii penale, 28 iunie 1985.

143 A se vedea Decizia-cadru a Consiliului European privind statutul victimelor în procesul penal, 15 martie 2001.

144 Articolul A (4), Declarația principiilor de bază ale justiției pentru victimele infracțiunilor și abuzului de putere, Rezoluția Adunării Generale a Națiunilor Unite nr. 40/34, 29 noiembrie 1985.

145 „...orice persoană fizică sau juridică căreia, prin infracțiune, i-au fost aduse daune morale, fizice sau materiale”, art. 58 alin.(1) din Codul de procedură penală. A se nota că, în comparație cu dreptul internațional, criteriile de definire din legislația moldovenească sînt mai restrictive, pentru că nu recunosc drept victime persoanele legate direct de victima propriu-zisă (A se vedea Secțiunea A (2), Declarația principiilor de bază ale justiției pentru victimele infracțiunilor și abuzului de putere, GA Res. 40/4, 29 noiembrie 1985, care declară că noțiunea de victimă la fel poate include, „acolo unde este aplicabil, membrii cei mai apropiați ai familiei sau persoanele întreținute de victima nemijlocită, precum și persoanele care au suferit mult la intervenția de evaluare a victimei suferinde sau de evitare a victimizării”). Victima are dreptul la înregistrarea plîngerii de către organul de urmărire penală și din acel moment să fie informată despre rezultatele urmăririi.

146 „...persoana fizică sau juridică căreia i s-a cauzat prin infracțiune un prejudiciu moral, fizic sau material, recunoscută în această calitate, conform legii, cu acordul victimei”. - art. 59 alin.(1) din Codul de procedură penală.

147 „...persoana fizică sau juridică în privința căreia există suficiente temeiuri de a considera că în urma infracțiunii i-a fost cauzat un prejudiciu material sau moral, care a depus la organul de urmărire penală sau la instanța de judecată o cerere de chemare în judecată a bănuțului, învinuitului, inculpatului sau a persoanelor care poartă răspundere patrimonială pentru faptele acestuia. Acțiunea civilă se judecă de către instanță în cadrul procesului penal dacă volumul prejudiciului este incontestabil”. - art. 61 alin.(1) din Codul de procedură penală.

148 „...persoana citată în această calitate de organul de urmărire penală sau de instanță, precum și persoana care face declarații, în modul prevăzut de prezentul cod, în calitate de martor. Ca martori pot fi citate persoane care posedă informații cu privire la vreo circumstanță care urmează să fie constatată în cauză”. A se vedea art. 90 alin.(1) din Codul de procedură penală. Martorii sînt obligați să facă declarații, cu excepția unui șir de persoane stabilite de art. 90 alin.(3), care nu au această obligație. Rudele apropiate, precum și soțul, soția sau logodnicul/logodnica inculpatului nu sînt obligați să facă declarații. Organul de urmărire

procesuale. Pentru concizie, în prezentul Raport Final termenul „victimă” este folosit cu referință la toate trei categorii – victimă, parte vătămată și parte civilă, – cu excepția cazului când sublinierea calității procesuale de parte vătămată sau de parte civilă este importantă în contextul respectiv.

Programul de Monitorizare a Proceselor de Judecată s-a axat pe protejarea drepturilor omului ale victimelor și martorilor, mai ales în cazurile de trafic de ființe umane și de violență în familie. Multe dintre garanțiile prevăzute de standardele internaționale și de dreptul național pentru victime și martori se referă la etapa prejudiciară a procesului și, astfel, sînt în afara obiectivelor Programului. Cu toate acestea, cîteva cazuri monitorizate în cadrul Programului au permis a se face observări asupra protecției drepturilor victimelor și martorilor pe parcursul proceselor de judecată, în special cu privire la următoarele: dreptul la securitate fizică, dreptul de a fi tratat cu respect, dreptul la inviolabilitatea vieții private, dreptul la servicii adecvate de interpretare, dreptul la asistență juridică și dreptul la examinarea cauzei într-un termen rezonabil.

4.1. Dreptul la securitate fizică

„În timp ce drepturile apărării trebuie respectate, acolo unde este necesar trebuie organizată și protecția martorilor, a rudelor lor și a altor persoane apropiate, inclusiv protecția vieții și securității lor personale înainte, în timpul și după finele procesului”.¹⁴⁹

Codul de procedură penală prevede: „Dacă există temeieri suficiente de a considera că partea vătămată, martorul sau alte persoane participante la proces, precum și membrii familiei acestora ori rudele apropiate pot fi sau sînt amenințate cu moartea, cu aplicarea violenței, cu deteriorarea sau distrugerea bunurilor ori cu alte acte ilegale, organul de urmărire penală și instanța de judecată sînt obligate să ia măsurile prevăzute de legislație pentru ocrotirea vieții, sănătății, onoarei, demnității și bunurilor acestor persoane, precum și pentru identificarea vinovaților și tragerea lor la răspundere”.¹⁵⁰ Mai concret, legislația națională prevede diverse măsuri urgente și de protecție, care includ protecția personală, protecția domiciliului, protecția bunurilor personale, protecția datelor de identitate, interogarea cu utilizarea metodelor speciale, schimbarea identității, schimbarea domiciliului.¹⁵¹

Monitorii au constatat cîteva tipuri de încălcări ale drepturilor victimelor pe parcursul ambelor perioade de monitorizare, atît în instanțele din Chișinău, cît și în cele din regiunea de sud-est.

Într-o serie de cazuri, inculpatul a amenințat victima în mod direct. Aceasta s-a întîmplat cel mai des în cadrul examinării cauzelor de trafic de ființe umane și de violență domestică. În aceste situații, nici judecătorul și nici procurorul nu au dispus aplicarea măsurilor de protecție și nici nu l-au mustrat pe inculpat. Chiar și în cazurile în care martorul a declarat că inculpatul l-a telefonat pentru a-i influența declarațiile, nici judecătorul și nici procurorul nu au reacționat la aceste alegații.

penală sau instanța sînt obligați să comunice acest fapt acestor persoane sub semnătură.

149 A se vedea Recomandarea nr. R (97) 13 privind intimidarea martorilor și drepturile apărării, Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei, adoptată la 10 septembrie 1997.

150 A se vedea art. 215 alin.(1) din Codul de procedură penală.

151 A se vedea pentru detalii articolele 13 și 14 ale Legii privind protecția martorilor și altor participanți la procesul penal, nr. 105, din 16 mai 2008, în vigoare de la 27 septembrie 2008.

Episod: Victima a declarat: „Onorată instanță, nu am încredere în nimeni, eu mă tem și acum, cînd am venit în acest birou, sînt încă îngrijorat, deoarece inculpații sînt niște persoane foarte influente și mă amenință”. La care judecătorul i-a răspuns: „Dacă vă temeți și sînteți îngrijorat, de ce nu vă adresați la medic?”.

După cum s-a menționat mai sus, în Capitolul II secțiunea 2.2., lipsa sălilor de așteptare speciale pentru victime și martori prezintă o problemă în toate instanțele din Chișinău și din regiunea de sud-est. Sălile de așteptare speciale sau coridoarele separate le-ar permite victimelor și martorilor să intre în și să părăsească sala de judecată și/sau să aștepte pînă începe ședința fără a fi nevoiți să se vadă sau să stea într-un spațiu mic împreună cu inculpații și/sau rudele acestora. În condițiile curente, victimele sînt îndeosebi vulnerabile față de presiunile din partea rudelor inculpatului. O preocupare aparte o constituie practica din Curtea de Apel Chișinău de programare a mai multor ședințe la aceeași oră și de îngrămădire a tuturor participanților într-un spațiu restrîns. În mod similar, probleme legate de protecția victimelor și martorilor au apărut în cazurile în care ședințele erau desfășurate în birourile mici ale judecătorilor, unde participanții ședeau unii lîngă alții, avînd ușor posibilitatea să se influențeze sau să se amenințe reciproc.

Monitorii nu au înregistrat cazuri în care identitatea martorului să fi fost ascunsă pentru a-i garanta securitatea. Monitorii nu au observat aplicarea mijloacelor speciale, folosite la audierea martorilor care aveau nevoie de protecție. Monitorii nu au relevat cazuri în care inculpatul să fi fost rugat să părăsească sala în timpul declarațiilor victimei sau martorului, pentru a le proteja securitatea.

4.2. Dreptul de a fi tratat cu respect

Judecătorii și organele de urmărire penală sînt obligați să asigure respectarea „onoarei și demnității” persoanelor implicate în procesul penal și să ia toate măsurile necesare dacă acestea sînt încălcate.¹⁵² În timpul judecării cauzei, acest drept presupune ca judecătorul să se abțină de la acțiuni care ar putea compromite onoarea ori demnitatea victimelor sau martorilor și să reacționeze în modul corespunzător la asemenea acțiuni din partea altor participanți.

Al Doilea Raport al Programului MPJ a menționat cîteva cazuri în care victimele și martorii au fost tratați fără respect. O asemenea conduită încalcă drepturile victimelor și martorilor și are impact negativ asupra colectării probelor. Asemenea incidente au continuat în Chișinău pe parcursul celei de a doua perioade monitorizate și au survenit și în instanțele din regiunea de sud-est.

Spre exemplu, într-un caz, procurorul a pus întrebări sugestive, cu răspunsuri implicite. Avocatul apărării a obiectat, însă judecătorul nu a oprit audierea. Procurorul îi intimida pe martori în așa măsură încît unul din ei a început să transpire, iar altul, o doamnă, a spus că are tensiune arterială înaltă și nu înțelege de ce procurorul repetă întrebările la care ea deja a răspuns.

¹⁵² A se vedea art. 15 al Legii nr. 544-XIII din 20 iulie 1995 cu privire la statutul judecătorului, în vigoare de la 16 octombrie 1995.

Într-un caz de trafic, judecătorul a întrebat victima în mod repetat despre numărul de clienți pe care îi avea pe noapte, cât timp petrecea cu fiecare, cât lua pentru o oră etc. Într-un alt caz, judecătorul a întrebat victima dacă a avut relații sexuale înainte de a părăsi țara. Aceste întrebări, în contextul cauzei, păreau improprii și irelevante.

Monitorii au notat cazuri în care victima sau martorul nu aveau la ei buletinul de identitate, judecătorul fiind nevoit să amâne audierea și să-și manifeste iritarea față de victimă sau martor. În câteva cazuri, judecătorii le-au permis victimelor sau martorilor să facă declarații fără buletinele sale de identitate.

După cum s-a precizat mai sus, în Capitolul II secțiunea 2.3., pe parcursul perioadei monitorizate, monitorii au remarcat că victimele și martorii, de regulă, erau punctuali la primele ședințe de examinare a cauzei, dar ulterior deveneau mai puțin preocupați de prezența sa în instanță din cauza numeroaselor întâzieri și amânări.

Monitorii au consemnat că judecătorii deseori omiteau să le amintească victimelor și martorilor că ei au dreptul să-și citească declarațiile înainte de a le semna. Monitorii au înregistrat puține cazuri în care judecătorii au făcut această remarcă. Din cauza dificultății de deplasare la instanța de judecată, valabilă pentru multe victime și martori, este puțin probabil ca aceștia să revină pentru a revizui procesul verbal al ședinței (care include și declarațiile lor), întru a verifica exactitatea acestuia, în termenul de trei zile prevăzut de lege. Rezultatul efectiv este că majoritatea victimelor și martorilor nu revizuiesc declarațiile pe care le-au semnat, chiar dacă poartă răspundere penală pentru conținutul acestora.

4.3. Dreptul la inviolabilitatea vieții private

Referindu-se la interesele victimelor și martorilor în cadrul procesului penal, Curtea Europeană a stipulat: „Viața, libertatea sau securitatea persoanei pot fi puse în pericol, la fel ca și interesele care cad sub incidența articolului 8 al Convenției. Asemenea interese ale martorilor și victimelor sînt, în principiu, protejate prin alte prevederi materiale ale Convenției, care presupun că statele contractante trebuie să-și organizeze procedura penală astfel încît aceste interese să nu fie periclitare nejustificat.”¹⁵³

În cazurile de trafic de ființe umane și de violență domestică, protecția vieții private are importanță deosebită pentru victime și martori în aceeași măsură. Atît standardele internaționale¹⁵⁴, cît și legislația națională¹⁵⁵ cere statelor să protejeze viața privată și identitatea victimelor prin mijloacele stabilite, inclusiv prin ședințe închise și/sau nedivulgarea identității, și/sau schimbarea numelui, și altele.

Monitorii au remarcat că, în general, judecătorii au luat în considerare dreptul victimelor și martorilor la inviolabilitatea vieții private. Monitorii au observat cîteva cazuri în care judecătorii au declarat ședința închisă, pentru a proteja interesele victimei. În anumite împrejurări, aceasta este o măsură legitimă și necesară pentru protecția vieții private a victimelor. Limitarea accesului publicului la ședința de judecată în aceste cazuri permite

153 *Doorson vs. Țările de Jos*, Cererea nr. 20524/92, 26 martie 1996, paragraful 70.

154 A se vedea, de exemplu, art. 11 al Convenției Consiliului Europei privind lupta contra traficului de ființe umane, 6 mai 2005.

155 A se vedea art. 12 al Legii privind protecția de stat a părții vătămate, a martorilor și a altor persoane care acordă ajutor în procesul penal, nr. 1458-XIII, 28 ianuarie 1998, Op. cit.

evitarea divulgării publice a informației confidențiale despre victimă, în conformitate cu dreptul ei la inviolabilitatea vieții private. Pe de altă parte, monitorii au remarcat că asemenea decizii de declarare a ședinței închise erau deseori luate de judecător în mod unilateral, fără consultarea victimei. În unele cazuri, acest lucru poate veni în contradicție cu dorințele victimei. De aceea, judecătorii trebuie să ia în considerație doleanțele victimei la luarea deciziei de declarare a ședinței închise pentru protejarea vieții private a victimei.

Atît în prima, cît și în a doua perioadă monitorizată, monitorii au consemnat cîteva cazuri în care judecătorii au pus întrebări nepotrivite privind viața intimă a victimei, care, aparent, nu aveau nici o relevanță pentru fondul cauzei.

4.4. Dreptul la servicii adecvate de interpretare

Victimele și martorii au dreptul să facă declarații în limba maternă sau în altă limbă pe care o posedă și să ia cunoștință de declarațiile sale înregistrate.¹⁵⁶ Asigurarea unei traduceri adecvate pentru victime și martori este esențială pentru garantarea eficienței comunicării dintre aceștia și judecători.

Monitorii au relevat că asigurarea cu interpreți a tuturor victimelor și martorilor care au nevoie de traducere este o problemă dificilă. Mulți judecători s-au plîns de lipsa interpreților în instanțe. Totuși, în multe cazuri, judecătorul nu a rugat pe nimeni să caute un interpret, în pofida necesității evidente a prezenței unuia. Monitorii au avut impresia că, din cauza lipsei cronice a interpreților, mulți judecători nici nu încercau să asigure un interpret pentru victimă sau martor. După cum s-a menționat mai sus, în Capitolul III secțiunea 3.7., în unele cazuri, înșiși judecătorii serveau drept interpreți sau treceau alternativ de la limba rusă la limba de stat, pentru a asigura desfășurarea procesului. În alte cazuri, interpreții erau implicați numai atunci cînd declarațiile erau făcute de victimă. Următorul episod prezintă un caz tipic.

Episod: Judecătorul conducea ședința într-o manieră neprofesionistă în general. Ea îi grăbea pe martori atunci cînd aceștia făceau declarații și, într-un moment, le-a spus în rusă: „Mai avem încă nouă martori. Nu vă gîndiți prea mult. Nu este vorba de matematică aici pentru care trebuie să te gîndești”. Mai tîrziu, cînd unul din martori a cerut permisiunea instanței de a da declarații în limba rusă, judecătorul i-a răspuns: „Sînteți moldovean, deci veți face declarații în limba în care se desfășoară ședința”. (Trebuie de menționat că în sală era prezent un interpret.) Martorul a început să vorbească prost în limba de stat, continuînd să insiste ca el să fie audiat în limba rusă. Judecătorul a devenit iritată, spunîndu-i: „Nu faceți demagogie în ședință! Eu văd că știți limba română foarte bine. Vorbiți pe jumătate în română și pe jumătate în rusă. Cînd ați făcut declarații în fața organului de urmărire penală, ați avut nevoie de interpret?”. Martorul a declarat că organul de urmărire penală nu i-a asigurat un traducător. Judecătorul i-a indicat grefierului să înscrie în procesul verbal al ședinței declarația cu privire la faptul că martorul a nu a avut nevoie de un interpret în timpul urmăririi penale.

Aceeași interpreți asigură traducerea atît pentru inculpați, cît și pentru victime, după necesitate, și monitorii au consemnat probleme referitoare la calitatea traducerii pentru

¹⁵⁶ A se vedea art. 16 și art. 90 alin. (12) pct. 8) din Codul de procedură penală.

victime similare cu cele menționate mai sus, în Capitolul III, cu referire la calitatea traducerii pentru inculpați. Principala diferență este că problema legată de asigurarea cu interpret cu care se confruntă victimele este mai dificilă decât în cazul inculpaților, din cauza lipsei interpreților în instanțe.

4.5. Dreptul la asistență juridică

Codul de procedură penală prevede că, în cazul unor infracțiuni deosebit de grave sau excepțional de grave, victima are dreptul să fie asistată de un avocat ales de ea sau de un avocat care acordă asistență juridică garantată de stat în cazul în care nu dispune de mijloace bănești pentru a plăti avocatul.¹⁵⁷ Codul prevede că partea vătămată de asemenea este în drept să fie asistată de un avocat ales de ea sau un avocat care acordă asistență juridică garantată de stat în cazul în care nu are mijloace pentru a plăti avocatul.¹⁵⁸

Prevederile menționate sînt noi și deocamdată par a nu fi aplicate de organele relevante. Monitorii au remarcat că victimele și părțile vătămate nu fac uz de aceste prevederi în mod regulat. Victimele și părțile vătămate au fost reprezentate în puține cazuri și în toate aceste cazuri reprezentarea a fost asigurată de un ONG.

Martorii au dreptul la asistență juridică,¹⁵⁹ însă statul nu este obligat prin lege să le ofere un avocat. Martorii trebuie să angajeze un avocat prin contract pentru a-i reprezenta; aceasta este, probabil, cauza pentru care martorii rar își exercită dreptul la asistență juridică.

4.6. Dreptul la examinarea cauzei într-un termen rezonabil

Pe tot parcursul perioadei monitorizate, un număr semnificativ de amînări ale ședințelor s-a datorat absenței victimelor și/sau martorilor. În instanțele din Chișinău, 8% din ședințele monitorizate au fost amînate din cauza absenței victimelor și 14% din cauza absenței martorilor. Valorile corespunzătoare în instanțele din regiunea de sud-est au fost, respectiv, 9% și 10%.

Monitorii au notat în cîteva cazuri de amînare a ședinței că judecătorul nu a fost în stare să stabilească imediat data următoarei ședințe și a lăsat programarea acesteia pentru mai tîrziu. În asemenea cazuri, monitorii au remarcat că judecătorii, de regulă, se consultau cu procurorii și avocații apărării despre timpul următoarei ședințe, dar nu cu victimele sau martorii. Reprogramarea ședințelor fără consultarea sau notificarea imediată a martorilor și victimelor despre data noii ședințe reduce probabilitatea prezentării lor. Deși evident este imposibilă consultarea tuturor participanților la proces privind timpul pentru ședință, trebuie depuse eforturi pentru a include victimele și martorii în procesul de programare a ședințelor, în special atunci cînd victimele și martorii au de parcurs o distanță lungă pentru a se prezenta la ședință. Asemenea eforturi de includere ar putea îmbunătăți prezența acestora la ședințe.

157 Art. 58 alin. (4) pct. 2) al Codului de procedură penală.

158 Art. 60 alin. (1) pct. 18) al Codului de procedură penală.

159 A se vedea art. 90 alin. (12) pct. 10) al Codului de procedură penală.

V. CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

Dreptul la un proces echitabil este esențial pentru democrație, pentru supremația legii și protecția drepturilor omului, deoarece oferă un mecanism pentru apărarea valorilor democratice și a altor drepturi ale omului și garantează echitatea procesuală persoanelor acuzate de comiterea unor fapte infracționale.

Valul recent de reformare legislativă în Republica Moldova a rezultat într-un cadru legal progresist, care poate asigura respectarea standardelor internaționale ale unui proces echitabil. Prevederi care garantează dreptul la un proces penal echitabil se regăsesc în Constituție, în Codul de procedură penală, Legea privind organizarea judecătorească, Legea cu privire la statutul judecătorului, Legea cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii, Legea cu privire la asistența juridică garantată de stat, Legea privind statutul și organizarea activității grefierilor din instanțele judecătorești, Legea privind autorizarea și plata interpreților și traducătorilor antrenați de Consiliul Superior al Magistraturii, de Ministerul Justiției, de organele procuraturii, organele de urmărire penală, instanțele judecătorești, de notari, avocați și de executorii judecătorești, în alte acte legislative și numeroase decizii ale Consiliului Superior al Magistraturii. Dacă există neconcordanțe între legea națională și tratatele internaționale privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care Moldova este parte, prioritate au normele de drept internațional. În particular, Convenția Europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale este parte integrantă a sistemului juridic național și se bucură de aplicabilitate directă. Jurisprudența Curții Europene este obligatorie pentru instanțele judecătorești din Moldova și are prioritate asupra prevederilor legale naționale care o contrazic.

În pofida realizării unor îmbunătățiri ale standardelor procesului echitabil în perioada implementării Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată, totuși mai există probleme care urmează a fi soluționate. În special, nu întotdeauna sînt implementate în mod adecvat în practică standardele juridice consacrate în lege. Faptele constatate în cadrul Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată au demonstrat că, în general, tradițiile moștenite din trecut continuă să influențeze sistemul judiciar moldovenesc, întîrziind conformarea, de fapt, cu standardele internaționale și naționale ale unui proces echitabil.

Unul din principalii factori care împiedică asigurarea prestației optime a judecătorilor și a altor participanți este tradiția subordonării și dependenței sistemului judiciar de alte ramuri ale puterii de stat. Poziția inferioară a justiției în sistemul de guvernare este evidențiată prin alocațiile bugetare insuficiente, care rezultă într-o infrastructură materială de calitate inferioară și un cadru operațional ineficient. Clădirile deteriorate, insuficiența spațiului și echipamentului, volumul de lucru excesiv, salariile mici și calitatea nesatisfăcătoare a resurselor umane – toate afectează negativ prestația judecătorilor și a altor participanți la proces. Aceste probleme urmează a fi soluționate prin alocarea investițiilor capitale și curente, prin sprijinirea modificării cadrului operațional și educarea unor noi abilități și priceperi ale funcționarilor, pentru a facilita un pas decisiv spre implementarea în practică a standardelor procesului echitabil.

Cultura operațională din sistemul judiciar mai este influențată de atitudinea dominantă care presupune că justiția este un instrument „de luptă cu criminalitatea”, și nu un arbitru neutru și obiectiv. O astfel de atitudine, îmbinată cu o loialitate precară față de normele deontologice, care încurajează înfăptuirea justiției cu demnitate și compasiune, deseori rezultă în favorizarea părții acuzării, fapt ce periclitează o serie de garanții ale unui proces echitabil și subminează încrederea publicului în justiție. Judecătorii, în particular, trebuie să conștientizeze faptul că, în actualul sistem de guvernare, ei reprezintă o putere independentă, care are îndatorirea superioară de a proteja democrația, supremația legii și drepturile omului. Judecătorii urmează să depună toate eforturile pentru a ridica standardele etice, a asigura administrarea și soluționarea solemnă, imparțială și eficientă a cauzelor.

Probleme legate de infrastructură

Monitorii au remarcat existența incintelor inadecvate ale instanțelor judecătorești, inclusiv a clădirilor care nu sînt adaptate pentru scopurile instanțelor, a clădirilor deteriorate, a clădirilor cu o acustică proastă, a clădirilor cu spațiu insuficient, cărora le lipsesc echipamentul necesar și condițiile, cum ar fi WC-urile publice. Pe lângă inconveniențele create, aceste condiții diminuează demnitatea și autoritatea instanței judecătorești. Condițiile proaste de asemenea generează dificultăți sistemice în respectarea dreptului inculpatului la audiere publică și echitabilă și a drepturilor victimei la securitatea fizică, la inviolabilitatea vieții private și a dreptului de a fi tratat cu respect.

Un procent mare de ședințe de judecată au avut loc în birourile judecătorilor, în care nu era loc pentru public. În asemenea cazuri, mulți judecători ignoră cerințele de procedură, nu poartă mantia de judecător, răspund la telefon și admit întreruperea ședințelor de către persoane din afară. Motivul principal al desfășurării ședințelor în birourile judecătorilor este lipsa suficientă de săli de judecată. O altă cauză pe timp de iarnă este temperatura scăzută din încăpere, din moment ce birourile mici sînt mai bine încălzite decît sălile de judecată mai mari. Unii judecători sau grefieri se pare că preferă să țină ședințele în birourile judecătorilor chiar și atunci cînd sălile de judecată sînt disponibile. Desfășurarea ședințelor în birourile judecătorilor afectează nu numai dreptul la publicitatea ședințelor, dar și atenția judecătorilor.

Întrucît nici una din instanțele monitorizate nu avea intrări separate sau săli de așteptare în incinta instanței de judecată destinate victimelor și martorilor, aceștia erau deseori expuși contactului traumatizant și periculos cu rudele și susținătorii inculpaților. Această problemă este agravată de amînările sistematice, care uneori duc la tergiversarea soluționării cauzelor. La nivelul instanțelor de apel și de recurs, această problemă este exacerbată de practica de fixare a mai multor ședințe la aceeași oră.

Starea proastă a infrastructurii instanțelor judecătorești impune ținerea inculpaților în cătușe sau în cuști de metal pe parcursul ședinței. În unele cazuri, monitorii au remarcat că inculpații erau ținuți în cătușe sau în cuști de metal pe parcursul ședinței fără o justificare din partea judecătorului. Standardele unui proces echitabil cer ca inculpatul să nu poarte asupra sa simboluri ale vinovăției pe parcursul procesului, pentru a se asigura prezumția de nevinovăție a lui.

Procesele verbale ale ședințelor de judecată – un document procesual esențial pentru asigurarea echității – sînt în continuare întocmite manual de către grefieri. Această metodă învechită, combinată cu neglijența profesională a grefierilor, duce la încălcări serioase. La multe ședințe, grefierii în general nu au întocmit procesul verbal. În anumite cazuri, grefierii i-au rugat pe participanți să semneze o foaie de hîrtie curată, informîndu-i că declarațiile lor vor fi înscrise mai tîrziu. Atunci cînd procesul verbal era întocmit, grefierii lucrau lent, întrerupîndu-i pe participanți pentru a-i ruga să repete ceea ce au spus. Întreruperile duc la depunerea unor mărturii incomplete sau inexacte, dat fiind că participanții pierd firul gîndurilor. La unele ședințe, judecătorii le dădeau grefierilor indicații cu voce tare ce să înscrie în procesul verbal sau în declarații, deseori parafrazînd incomplet ceea ce a fost spus. Aceste practici generează îngrijorări în ce privește exactitatea procesului verbal și a declarațiilor și, prin urmare, caracterul echitabil al ședințelor.

Interpreții asigură respectarea dreptului inculpatului de a înțelege acuzațiile și procedura. Cu toate acestea, monitorii au remarcat că proasta calitate a traducerii deseori îi determina pe judecători să-și asume rolul de interpret. O problemă aparte o prezintă practica ținerii ședințelor în două limbi – de stat și rusă – alternativ atunci cînd serviciile de traducere sînt lipsă. Această practică este o încălcare directă a dreptului inculpatului și al victimei la traducere într-o limbă pe care ei o înțeleg.

Monitorii au menționat numeroase cazuri de comportament neprofesionist și lipsit de etică din partea personalului auxiliar al instanțelor judecătorești. Grefierii îi interogau pe participanții la proces, preluînd rolul acuzatorului. Atît grefierii, cît și interpreții vorbeau la telefon sau conversau cu alți participanți la proces în timpul ședinței. Uneori, grefierii și interpreții dădeau dovadă de lipsă de politețe și de cele mai elementare bune maniere. În unele cazuri, interpreții au părăsit ședința fără avertizare. Judecătorii în rare cazuri i-au mustrat pe grefieri sau interpreți pentru calitatea proastă a lucrului sau pentru comportament inadecvat. Această indulgență poate fi explicată prin interesul judecătorului de a reține grefierul sau interpretul, chiar dacă prestația acestora este nesatisfăcătoare. Condițiile de muncă sub standardele acceptabile, salariile mici, volumul de lucru mare și oportunitatea limitată de instruire profesională face dificilă atragerea și reținerea grefierilor și interpreților calificați și motivați.

Este nevoie de decizii strategice noi și efective, urmate de alocarea unor resurse suficiente și de depunerea unor eforturi concentrate din partea ramurilor politice ale puterii de stat și a autorităților judiciare, pentru a îmbunătăți starea materială a instanțelor judecătorești, a le moderniza din punct de vedere tehnic și a perfecționa calitatea resurselor umane, acestea fiind necesare pentru a asigura emiterea în termen a unor hotărîri judecătorești penale echitabile.

Cultura operațională ineficientă

Întîrzierile și amînările regulate ale ședințelor de judecată reflectă cultura operațională ineficientă a instanțelor de judecată moldovenești. Lipsa de punctualitate este o normă acceptată. De cele mai multe ori, întîrzierile sînt cauzate de sosirea tardivă a apărării sau acuzării și, mai rar, de judecători. Amînările ulterioare îi determină pe victime și martori să devină mai puțin punctuali sau să lipsească în general. Amînările deseori au loc fără a se stabili data următoarei ședințe, reducînd probabilitatea prezentării ulterioare a martorilor

și victimelor și conducînd la amînări ulterioare. Amînările afectează dreptul la judecarea cauzei într-un termen rezonabil și pot afecta calitatea actului final de îmfăptuire a justiției, dacă martorii cruciali renunță să se mai prezinte. Întîrzierile și amînările duc la suprapuneri de ședințe pentru procurori și avocații apărării, contribuind la acumularea cazurilor nesoluționate. Aceasta rezultă într-o constantă presiune de timp și duce la precipitare pentru a se compensa timpul pierdut, timpul insuficient pentru prezentare și evaluare și, în consecință, afectează grav caracterul echitabil al ședințelor de judecată.

Practicile operaționale ineficiente s-au reflectat în funcționarea deficientă a sistemului poștal, folosit pentru citarea la proces. Deși toate instanțele monitorizate au instalat panouri de informare pînă la finele Programului de monitorizare, informația plasată pe aceste panouri nu era suficientă, corectă sau actuală. Aceste practici afectează dreptul la un proces public și pot afecta dreptul la judecarea cauzei într-un termen rezonabil.

Monitorii au remarcat în special la etapa apelului și recursului lacune organizaționale, care afectează echitatea, imparțialitatea și solemnitatea procesului de judecată și dreptul la o apărare efectivă. Instanțele de apel și de recurs, în mod consecvent, programau mai multe ședințe la aceeași oră, contribuind la crearea în instanțele judecătorești a unui mediu nepotrivit și lipsit de siguranță. Monitorii au menționat că participanții la proces, inclusiv victimele infracțiunilor, deseori trebuiau să aștepte ore întregi pe coridoare aglomerate pentru a face declarații de 10-15 minute. Avocații apărării nu aveau suficient spațiu la mesele destinate lor din sălile de judecată.

În mod obișnuit, completele de judecată din Curțile de Apel și din Curtea Supremă de Justiție examinează cîteva – în unele cazuri pînă la 30 – de contestații într-o succesiune rapidă, înainte de a intra în deliberare. Această practică ridică semne de întrebare privind calitatea și, prin urmare, echitatea reexaminării cauzelor în apel și în recurs. În astfel de împrejurări, trezește dubii abilitatea judecătorilor de a se concentra suficient asupra faptelor relevante în fiecare caz aparte. Practica în cauză pune sub semnul întrebării imparțialitatea judecătorilor, din moment ce ei ar putea fi influențați de alte cazuri, care sînt examinate în paralel.

Practica mai multor țări demonstrează că îmbunătățirea administrării profesionale (de ex.: organizarea internă optimă; administrarea efectivă a cadrelor, spațiilor și a fluxului de cauze; automatizarea funcțiilor, precum furnizarea informației referitoare la cauze și înregistrarea ședințelor de judecată și atenția față de victime și martori, inclusiv față de protecția vieții private și securitatea lor) contribuie în mod considerabil la realizarea echității ședințelor de judecată. Unele măsuri în acest sens întreprinse recent în Moldova urmează a fi continuate și extinse. În special, implementarea unui management profesionist în instanțele judecătorești moldovenești sau, cel puțin, instruirea judecătorilor și personalului instanțelor în materie de tehnici manageriale relevante ar trebui să devină una din prioritățile reformei judiciare. Capacitatea instanțelor de judecată moldovenești de a se conforma standardelor unui proces echitabil va continua să fie afectată pînă nu va fi încurajat un management mai profesionist.

Probleme de etică profesională

O trăsătură dominantă a deontologiei judecătorilor, procurorilor și a unor avocați ai apărării este persistența tradiției procedurii penale dominate de stat, care reduce semnificația avocaților apărării și contravine direct dreptului inculpatului la asistență juridică efectivă și la egalitatea armelor.

Urmele acestei moșteniri pot fi găsite în legislația în vigoare. Codul de procedură penală prevede că, dacă avocatul apărării nu se prezintă la ședință, judecătorul poate examina posibilitatea înlocuirii acestuia cu consimțământul inculpatului. Dacă înlocuirea nu este posibilă, judecătorul poate amâna ședința. În cazul în care nu se prezintă procurorul, pe de altă parte, ședința este amânată necondiționat. Continuitatea asistenței juridice acordate de avocatul apărării este astfel considerată mai puțin importantă decât continuitatea reprezentării de procuror.

Practica înlocuirii cu puțin timp înainte de ședință a avocaților apărării care nu s-au prezentat este obișnuită la etapa apelului și a recursului. Avocații apărării desemnați astfel se prezintă nepregătiți în fața completului de judecată și nu pot asigura o apărare efectivă. Prezența avocaților apărării deseori este tratată ca o formalitate, la toate etapele fiind întreruptă ori ignorată de judecători; în unele cazuri judecătorii manifestau dispreț deschis față de cererile, întrebările, pledoariile și declarațiile lor. O asemenea conduită vine în contradicție directă cu dreptul la egalitatea armelor.

Puterea statului este evidențiată prin cerința legală (care nu este respectată cu strictețe) ca procurorii să poarte o uniformă în stil cazon pe parcursul procesului de judecată. Nu există prevederi legale care să ceară ca avocații apărării să poarte mantie sau uniformă.

Monitorizarea a scos în evidență o serie de practici etice îngrijorătoare, care, se pare, sînt influențate de tradiția supremației statului în procesul penal, cum ar fi gradul mai mare de considerație și respect pe care judecătorii le manifestă față de procurori în comparație cu avocații apărării.

Pe parcursul monitorizării, atitudinea și acțiunile procurorilor reflectau prezumția de vinovăție a inculpatului. Procurorii foloseau termenul „criminal”, referindu-se la inculpați în cadrul ședinței de judecată fără vreo reacție din partea judecătorului care prezida ședința. Judecătorii se angajau activ în interogarea din partea acuzării, punînd sub semnul întrebării imparțialitatea statului.

În unele cazuri, implementarea inadecvată a dreptului inculpatului la un proces echitabil poate fi atribuită acțiunilor sau inacțiunilor avocaților apărării, inclusiv prestației necorespunzătoare și comportamentului neetic. Uneori, avocații apărării demonstau necunoașterea cazului și/sau o conduită procesuală. Monitorizarea a concluzionat că avocații care acordau asistență juridică garantată de stat¹⁶⁰ au realizat o prestație proastă în comparație cu avocații angajați prin contract. Totuși, avocații angajați prin contract de asemenea erau nepregătiți în mod evident. În cîteva situații, avocații apărării au contribuit la atitudinea preconcepută față de clienții săi, referindu-se la aceștia într-o manieră lipsită de respect.

În pofida excepțiilor încurajatoare, judecătorii, de regulă, nu acționează ca garanți ai echității procesului penal. În mod deosebit, judecătorii, în pofida interzicerii exprese de către Consiliul Superior al Magistraturii a comunicării separate cu părțile în afara ședinței, le permit procurorilor sau avocaților apărării să intre în birourile sale înainte de ședință, fără a oferi explicații părții opuse.

Monitorizarea a relevat desconsiderarea drepturilor participanților neprofesioniști la proces. Deseori, judecătorii nu explică clar drepturile procesuale ale părților și nu întreprind măsuri

160 Noțiunea de „avocați din oficiu” a fost utilizată pînă la 1 iulie 2008.

pentru a le asigura. Judecătorii au ignorat alegațiile de tortură și presiune asupra martorilor. În unele cazuri, judecătorii au dat dovadă de lipsă de reacție față de amenințările adresate victimelor și martorilor în sala de judecată. Judecătorii, în mod consecvent, omiteau să consulte martorii și victimele în ce privește reprogramarea ședinței amânate.

În unele situații, judecătorii exercită și le permit procurorilor și avocaților apărării să exercite presiuni inadecvate la audierea martorilor și victimelor. Judecătorii adresează și le permit altor oficiali să adreseze întrebări neadecvate privind viața intimă a victimelor, care sînt irelevante pentru cauză. Judecătorii utilizează și le permit altora să utilizeze un limbaj nepotrivit, fac și le permit altora să facă comentarii improprii referitoare la părțile în proces. Judecătorii nu asigură concentrarea, ordinea și solemnitatea în cadrul ședinței de judecată. Dreptul la un proces echitabil este mai mult decît o însumare a garanțiilor juridice definite expres și depinde de desfășurarea procesului în ansamblu. Efectul cumulativ este inechitatea procedurii și reducerea încrederii publicului în sistemul judiciar.

Standardele deontologiei judiciare, acceptate la nivel internațional, cer judecătorilor să evite situațiile care ar putea fi în mod rezonabil percepute ca trezind dubii în ce privește independența și imparțialitatea judecătorilor. În cadrul ședințelor, ei trebuie să acționeze cu diligență și promptitudine, pentru a menține ordinea, să-și păstreze calmul și să fie amabili cu toți participanții. În special, judecătorii trebuie să fie vigilenți la supravegherea modului de audiere a martorilor și victimelor, în conformitate cu regulile de procedură, și să acorde o atenție specială modalității de abordare a părților în proces. Judecătorii trebuie să evite comentariile sau conduita degradantă și să se asigure că toți participanții la proces se abțin de la asemenea comentarii sau conduită. Încurajarea respectării și aplicarea strictă a acestor practici trebuie să constituie un element esențial al reformei judiciare în continuare.

Îndepărtarea practicilor de declarare a ședințelor de judecată închise fără motive serioase sugerează o antipatie generală față de publicitatea ședințelor. Totuși, o asemenea atitudine este un semn că judecătorii și alți oficiali relevanți sînt conștienți de deficiențele sistemului de justiție penală. Conștientizarea problemelor constituie o șansă de schimbare. Următorul pas trebuie să fie elaborarea și implementarea eficientă a unui set cuprinzător de măsuri bine gîndite, menite să sporească respectarea standardelor internaționale și naționale ale unui proces echitabil în funcționarea actuală a sistemului de justiție penală din Moldova. Eforturile coordonate ale ramurilor politice ale puterii de stat și ale autorităților judiciare trebuie să cuprindă măsuri legislative, financiare, organizaționale și educaționale într-un spectru larg de domenii.

Constatările și concluziile Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată generează următorul set de recomandări:

Pentru ramurile politice ale puterii de stat

- Realizarea angajamentului de reformare amplă a justiției prin acordarea unei priorități mai mari în agenda politică de stat consolidării ramurii judiciare;
- Susținerea acestei priorități prin sporirea alocațiilor bugetare pentru sistemul judiciar, în vederea îmbunătățirii infrastructurii și, în particular, asigurării investițiilor capitale pentru construcția și renovarea sediilor instanțelor de judecată;
- Consolidarea rolului Consiliului Superior al Magistraturii în cadrul reformei, prin eliminarea confuziilor dintre împuternicirile Consiliului și ale Departamentului de administrare

judecătorească din cadrul Ministerului Justiției și prin asigurarea Consiliului cu un număr suficient de personal și cu mijloace adecvate;

- Prin modificări legislative
 - ◆ Introducerea managementului profesionist în instanțe;
 - ◆ Introducerea unei proceduri juridice de atacare a întârzierilor procesuale, acordându-le părților dreptul de a depune plângeri împotriva tergiversării soluționării cauzei în cazul în care procesele aflate în examinare durează prea mult;
 - ◆ Eliminarea simbolurilor de putere ale părții acuzării în raport cu participanții privați. În particular, trebuie să se ia în considerare eliminarea cerinței față de procurori de a purta uniforme în stil cazon sau să fie prevăzută o cerință comună atât pentru acuzare, cât și pentru apărare de a purta mantii în instanța de judecată.

Pentru Consiliul Superior al Magistraturii

- Inițierea măsurilor de asigurare a finanțării, în vederea soluționării problemelor de infrastructură, care afectează caracterul echitabil al ședințelor de judecată, inclusiv a problemelor legate de starea proastă a clădirilor instanțelor, de lipsa de spațiu și echipament modern și de ineficiența personalului auxiliar al instanțelor;
- Actualizarea standardelor minime de activitate a instanțelor judecătorești, cum ar fi raportul dintre numărul de judecători și personal auxiliar și volumul de lucru, valorile de referință privind numărul și mărimea sălilor de judecată, normele de spațiu de lucru pentru judecători și personalul auxiliar, standardele privind asigurarea cu echipament și rechizite, în vederea argumentării cererii sporite de fonduri. Acumularea de informații privind nivelul de conformare cu aceste standarde în practică;
- Elaborarea unui plan cuprinzător privind obstacolele practice ce stau în calea implementării obligațiilor internaționale și a soluțiilor legislative recente, menite să asigure echitatea procedurii în instanțele judecătorești. Planul trebuie să includă măsuri de soluționare a problemelor de infrastructură și de sporire a capacităților organizaționale, a eficienței și productivității instanțelor. Planul trebuie să prevadă acțiuni concrete pentru sporirea cunoștințelor și eticii profesionale;
- Continuarea eforturilor de implementare a managementului profesional în instanțe la toate nivelurile, pentru a spori capacitatea administrativă. Stabilirea cerinței de posedare a cunoștințelor și abilităților relevante pentru persoanele care doresc să fie desemnate în posturi manageriale;
- Acordarea de prioritate instruirii continue a președinților instanțelor, judecătorilor și cadrelor în materie de tehnici manageriale, organizaționale și de optimizare a spațiului, participanților, personalului, timpului și administrării fluxului de cauze, înregistrării proceselor, precum și folosirii tehnologiilor curente, pentru a spori abilitatea instanțelor judecătorești de a administra în mod disciplinat și prompt numărul crescând de cauze;
- Folosirea atribuțiilor de reglementare și a mecanismelor disponibile de supraveghere a eticii profesionale, pentru a aborda – în cooperare cu Procuratura Generală și cu Baroul – situația întârzierilor și amînărilor, care duc la acumularea cazurilor nesoluționate și la creșterea duratei proceselor;
- Inițierea introducerii unei proceduri juridice de atacare a întârzierilor în cadrul proceselor, prin acordarea părților a dreptului de a depune plângeri în instanță împotriva tergiversării soluționării cauzei în cazul proceselor aflate pe rol un timp îndelungat;

- Elaborarea unor mecanisme efective de eliminare a practicii de desfășurare a ședințelor de judecată în birourile judecătorilor atunci când sînt săli de judecată disponibile;
- Interzicerea, prin reglementări adecvate, a practicii din instanțele de apel și de recurs de programare a unui număr mare de cauze la aceeași oră, de examinare a mai multor cauze și apoi de deliberare asupra acestora în mod simultan;
- Eliminarea, prin reglementări adecvate, a practicii de înlocuire a avocatului apărării cu puțin timp înainte de ședința de judecată;
- Încurajarea modalităților alternative existente de soluționare a cauzelor penale, ca mijloc de reducere a numărului de cauze nesoluționate acumulate și a duratei proceselor de judecată, de ex.: medierea și încheierea acordului de recunoaștere a vinovăției (cu modificarea corespunzătoare a celei din urmă, pentru a asigura certitudinea inculpatului privind pedeapsa care i se va stabili în cazul în care își va recunoaște vinovăția);
- Îmbunătățirea statutului și sporirea profesionalismului grefierilor și interpreților judiciari. Asigurarea faptului că cerințele de calificare, aplicate față de ei, includ cunoașterea standardelor unui proces echitabil, conștientizarea propriei importanțe procesuale și familiarizarea cu cerințele deontologice. De asemenea, asigurarea instruirii lor profesionale continue;
- Realizarea automatizării unor anumite funcții judiciare, inclusiv a furnizării informației referitoare la cauze și a practicilor de înregistrare a ședințelor, pentru a spori eficiența și precizia lucrului. Încurajarea înregistrării audio a ședințelor de judecată, pentru a asigura o mai mare exactitate a proceselor verbale;
- Inițierea eliminării simbolurilor rămase ale puterii procurorilor în raport cu participanții privați, inclusiv a cerinței față de procurori de a purta uniformă în lipsa unei cerințe similare față de avocații apărării;
- Soluționarea, prin reglementări adecvate, a problemelor legate de practicile și condițiile din sistemul judiciar care sînt în detrimentul drepturilor victimelor și martorilor, inclusiv de: (i) condițiile care duc la contacte periculoase dintre martori ori victime și inculpați, rudele și susținătorii acestora și (ii) practicile nechibzuite și ineficiente de programare și reprogramare a ședințelor de judecată. În particular, se va insista asupra eliminării practicii de programare a mai multor cauze la aceeași oră și de examinare a mai multor cauze în mod simultan la etapele de apel și de recurs. Sublinierea obligației instanțelor de judecată de a asigura respectarea siguranței, demnității, timpului și cheltuielilor suportate de victime și martori;
- Revizuirea standardelor și interpretărilor existente ale normelor deontologice ale judecătorilor și procurorilor. Asigurarea faptului că drept temeiuri directe pentru pornirea procedurii disciplinare vor servi următoarele practici:
 - ♦ manifestările de inegalitate între părți, în particular între partea acuzării și partea apărării; comunicările *ex parte* între judecători și procurori sau avocați ai apărării;
 - ♦ încălcarea drepturilor inculpaților; în particular, a se interzice orice aluzie la vinovăția inculpatului înainte de pronunțarea verdictului, întîrzierea soluționării cauzelor la care participă persoane aflate în stare de arest și încălcarea dreptului la o traducere calificată și exactă. Utilizarea coerciției pentru a constrînge persoana să depună declarații sau să-și recunoască vinovăția urmează a fi interzisă expres. Alegațiile de tortură sau de alt tratament crud, inuman sau degradant, în temeiul codurilor deontologice, urmează a fi examinate fără întîrziere;
 - ♦ lipsa de respect față de victime și martori și restrîngerea drepturilor acestora, inclusiv citarea necorespunzătoare și practicile nepotrivite de programare a ședințelor,

tratatamentul cu indiferență în incinta instanței de judecată, explicarea neadecvată a drepturilor procesuale, încălcarea dreptului de a nu face declarații împotriva membrilor familiei, aplicarea de presiuni la depunerea mărturiilor, lipsa de reacție la amenințările adresate victimelor și martorilor, divulgarea inutilă a informației personale și folosirea unui limbaj impropriu și a unor comentarii nepotrivite;

- ◆ lipsa de diligență și supraveghere la administrarea cauzelor, inclusiv neinformarea participanților despre ședințe, programarea haotică, întârzierile și amînările neîntemeiate, tergiversarea proceselor, lipsa unor motive serioase pentru declararea ședinței închisă și alte semne de dezorganizare;
- Utilizarea autorității desemnate în vederea sporirii responsabilizării disciplinare a judecătorilor pentru acțiuni sau omisiuni incompatibile cu probitatea și integritatea funcției de judecător și care, în special, prejudiciază integritatea proceselor de judecată;
- Consolidarea legăturii dintre regulile deontologice și mecanismele de selectare, promovare și evaluare periodică a prestației judecătorilor. În particular, a se asigura că indicatorii cantitativi ai prestației, folosiți la evaluarea și promovarea periodică, sînt contrabalansați de criteriile calitative, cum ar fi eficiența administrării cauzelor și comportamentul profesionist. Evaluarea președinților de instanțe trebuie să includă eficiența activității instanței respective;
- Încurajarea contribuției societății moldovenești, în special a clienților instanțelor de judecată, la evaluarea prestației judecătorilor și la promovarea lor. Reprezentanții ai altor instituții publice și private și ai societății civile ar trebui să fie incluși în mecanismele existente de evaluare. Urmează să fie oferite oportunități pentru manifestarea reacțiilor de răspuns față de activitatea instanțelor și prestația judecătorilor și a personalului instanțelor. În acest scop, se va lua în considerare posibilitatea instalării în fiecare instanță a unor cutii securizate de colectare a opiniilor și plîngerilor publicului;
- Evaluarea faptului dacă planul actual de instruire continuă a magistraților abordează „întreaga personalitate” a acestora, dincolo de cerințele profesionale, sau dacă se concentrează doar nemijlocit asupra subiectelor juridice relevante. Dacă va fi necesar, se va iniția o extindere a acestui plan, prin includerea temelor aduse în actualitate prin relevanța crescîndă a justiției în sistemul de guvernare democratic și solicitarea consecventă de către public a competenței, eficienței și integrității din partea oficialităților judiciare;
- Întreprinderea măsurilor pentru eliminarea restrîngerii nejustificate a publicității ședințelor de judecată, prin concretizarea temeiurilor juridice vag formulate de declarare a ședințelor închise și descurajarea sau interzicerea aplicării nejustificate a acestora de către judecători.

Pentru Institutul Național al Justiției

- Extinderea planului de instruire continuă a judecătorilor și procurorilor, pentru a reflecta relevanța crescîndă și responsabilitatea sistemului judiciar în Moldova, prin includerea subiectelor legate de:
 - ◆ teoria democrației;
 - ◆ rolul judecătorului, procurorului și avocatului în societatea democratică;
 - ◆ analiza profundă a standardelor unui proces echitabil;
 - ◆ standardele și aplicarea practică a eticii și conduitei profesionale ale judecătorului, procurorului și avocatului;

- ♦ psihologia procesului judiciar;
- ♦ abilitățile judiciare, cum ar fi logica juridică, metodele de interpretare juridică, întocmirea hotărârilor judecătorești și formularea opiniilor;
- ♦ abilitățile administrative, cum ar fi organizarea efectivă a lucrului, tehnicile de reducere a acumulării cazurilor nesoluționate, administrarea efectivă a cauzelor, gestionarea timpului și folosirea tehnologiilor.
- Ca prioritate imediată, elaborarea și organizarea cursurilor manageriale pentru președinții de instanțe, care să includă informații referitoare la tehnicile moderne de gestionare, organizare și optimizare a spațiului disponibil, de administrare a clienților și personalului instanțelor de judecată și a fluxului de cauze, la avantajele și oportunitățile de automatizare etc.;
- Perfecționarea instruirii personalului instanțelor judecătorești, în particular a grefierilor și interpreților, cu luarea în considerare a impactului garanțiilor unui proces echitabil și a deontologiei asupra funcțiilor lor.

Pentru Procuratura Generală

- Revizuirea actualei redacții și a aplicării codului deontologic al procurorului. Asigurarea faptului că aluziile la vinovăția inculpatului înainte de pronunțarea sentinței și exercitarea presiunii în scopul obținerii declarațiilor sau recunoașterii vinovăției constituie temeuri exprese pentru declanșarea acțiunii disciplinare;
- Sporirea responsabilizării disciplinare a procurorilor pentru acțiuni sau omisiuni incompatibile cu integritatea funcției de procuror, în particular pentru acelea care afectează integritatea procesului judiciar;
- Încurajarea utilizării modalităților alternative existente de soluționare a cauzelor la etapa prejudiciară, pentru a reduce volumul de lucru al instanțelor de judecată.

Pentru Barou și Consiliul Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat

- Luarea măsurilor disponibile și adecvate pentru îmbunătățirea profesionalismului, eticii și prestației avocaților în procesele de judecată. Sublinierea faptului că acceptarea de către Republica Moldova a standardelor internaționale ale unui proces echitabil reclamă o percepție schimbată a procedurii penale și o contribuție sporită pe parcursul procesului penal din partea avocatului apărării. Încurajarea și impunerea unei pregătiri mai bune a avocaților apărării și adoptarea unei atitudini mai categorice în cadrul ședințelor (în limitele legii). Avocații apărării trebuie încurajați să-și valorifice, în circumstanțe corespunzătoare, împuternicirile legale de înaintare a cererilor, de adresare a întrebărilor și comunicare a observațiilor în beneficiul clienților săi chiar și în cazul în care judecătorii și procurorii se opun unor asemenea măsuri;
- Acordarea unui statut prioritar îmbunătățirii calității asistenței juridice, pentru a reduce apărarea inefectivă și comportamentul neetic al avocaților apărării. Acordarea unei atenții speciale controlului calității lucrului avocaților care activează în cadrul sistemului de asistență juridică garantată de stat. Încurajarea eforturilor de eliminare a practicilor de înlocuire a avocaților apărării cu puțin timp înainte de ședință. Reglementarea și implementarea acțiunilor disciplinare împotriva avocaților apărării în cazurile de prezentare a lor la proces nepregătiți, de prezență indiferentă sau pasivă la ședințe ori de tratament lipsit de respect față de clienți.

Semnat: (semnătura monitorilor)

I. Informații despre cauza penală

Numărul dosarului/cauzei _____
Categoriza infracțiunii (numărul articolului) _____
Data și ora la care a fost monitorizată această ședință de judecată _____
Data la care a fost monitorizată prima ședință de judecată _____

Organul de urmărire penală

Urmărirea penală a fost efectuată de:

- procuror
- organele de poliție ale Ministerului Afacerilor Interne
- Centrul pentru Combaterea Crimelor Economice și a Corupției
- Serviciul vamal

Instanța de judecată unde a fost monitorizată cauza

Indicați instanța de judecată:

Etapa de examinare a cauzei

- primă instanță
- apel
- recurs

Pentru „apel” și „recurs” indicați

Data înaintării apelului/recursului _____

Persoana care a declarat apel/recurs:

- procurorul
- inculpatul/avocatul apărării
- partea vătămată
- alte persoane

Indicați temeiul pentru apel/recurs _____

Apelul/recursul a fost admis (da/nu/nu a fost cazul)

Detalii despre inculpat

Numele și prenumele inculpatului _____

Naționalitatea (cetățenia) inculpatului _____

Inculpatul are antecedente penale (da/nu/nu știu)

Data înmînării actului de învinuire (rechizitoriu) _____

Participarea avocatului apărării este obligatorie în această cauză (art. 69 al Codului penal) (da/nu)

Dacă „da”,

Temeiul pentru participarea obligatorie a avocatului apărării conform art. 69 al CP:

Reținerea

Numele inculpatului (separat pentru fiecare inculpat) _____

Inculpatul a fost reținut (da/nu/nu știu)

Dacă „da”,

Data reținerii _____

Indicați temeiul reținerii _____

Inculpatul a fost eliberat după expirarea termenului reținerii (da/nu/nu știu)

Semnat:

Măsuri preventive

Au fost aplicate măsuri preventive (da/nu/nu știu)

Dacă „da”,

Numele inculpatului (separat pentru fiecare inculpat) _____

Indicați categoria măsurii preventive aplicate _____

În cazul „arestului preventiv”, indicați

Data aplicării arestului preventiv _____

Temeiul arestului preventiv _____

Inculpatul a fost ulterior eliberat de sub arest (da/nu/nu știu)

Dacă „da”,

Indicați data eliberării de sub arest _____

Arestul preventiv a fost înlocuit cu altă măsură preventivă (da/nu/nu știu)

Dacă „da”,

Indicați categoria măsurii preventive _____

Comentarii

Învinuirea adusă și sentința pronunțată

Inculpatul (separat pentru fiecare inculpat) _____

Învinuirea adusă (articolul) _____

Expuneți pe scurt învinuirea adusă:

Sentința a fost pronunțată (da/nu)

Dacă „da”,

Data pronunțării sentinței _____

Fapta a fost recalificată (da/nu; dacă „da”, precizați)

Sentința:

- de condamnare
- de achitare
- de încetare a procesului penal

Dacă a fost pronunțată sentință de condamnare, indicați

Pedeapsa stabilită prin sentință _____

Pedeapsa a fost redusă drept recompensă pentru încălcări ale drepturilor inculpatului, comise pe parcursul urmăririi penale sau judecării cauzei (da/nu)

Comentarii

II. Informații despre ședința de judecată

Detalii privind ședința de judecată

Data la care a fost monitorizată ședința _____

Lista cauzelor fixate pentru judecare era afișată în instanță la un loc public (da/nu)

Ședința era deschisă pentru public (da/nu)

Dacă „nu”,

Temeiul pentru judecarea cauzei în ședință închisă:

- moralitatea
- ordinea publică
- securitatea națională
- interesele minorilor
- protecția vieții private a părților
- interesele justiției

Reacția judecătorului și a părților la solicitarea monitorilor de a asista la ședința închisă:

Limba în care a fost desfășurat procesul:

- limba de stat
- limba rusă
- limba de stat și cea rusă

Ședința a început la ora stabilită (da/nu)

Dacă „nu”, indicați

Cu cât a fost întârziată începerea ședinței de judecată?

- 0-15 min
- 15-30 min
- 30-60 min
- mai mult de o oră

Întârzierea cauzată de:

- judecător
- procuror
- avocatul apărării
- inculpat
- partea vătămată
- martor

Amînarea ședinței

Ședința de judecată a avut loc (da/nu)

Ședința de judecată a fost amînată pentru altă dată (da/nu)

Dacă „da”,

Motivul amînării:

- neprezentarea judecătorului
- neprezentarea procurorului
- neprezentarea avocatului apărării
- neprezentarea inculpatului
- neprezentarea părții vătămate
- neprezentarea martorului
- necesitatea de a administra noi probe
- necesitatea de a modifica învinuirea adusă inculpatului în sensul agravării
- alt motiv

Data și ora fixată pentru viitoarea ședință _____

Comentarii

Semnat:

Judecătorul/instanța

Cauza a fost examinată de:

- un judecător
- un complet de judecători

Numele judecătorului/judecătorilor _____

Judecătorul/judecătorii au fost îmbrăcați în mantie (da/nu/nu a fost cazul)

Ședința de judecată a avut loc în biroul judecătorului (da/nu; „nu” înseamnă că ședința a avut loc în sala de judecată)

Sala unde a avut loc ședința de judecată a fost suficient de încăpătoare pentru a acomoda toți participanții la proces (da/nu)

Sala unde a avut loc ședința de judecată era amenajată cu atribute oficiale (drapel, stemă de stat) (da/nu)

Monitorii au avut acces neîngrădit în sala de judecată (sau în biroul judecătorului, în cazul în care cauza se judecă acolo) (da/nu/nu a fost cazul)

Pe durata ședinței judecătorul/judecătorii au adresat doar întrebări de precizare, fără a se implica activ în audierea inculpatului, victimei, părții vătămate, martorului (da/nu/nu a fost cazul)

Judecătorul/judecătorii au asigurat ordinea și solemnitatea ședinței de judecată (da/nu/nu a fost cazul)

Judecătorul/judecătorii au părut independenți (da/nu)

Judecătorul/judecătorii au părut imparțiali, nepărtinitori și fără prejudecăți (da/nu)

Judecătorul/judecătorii au vorbit și s-au comportat profesional și cu tact (da/nu)

Judecătorul/judecătorii au respins întrebările nepertinente și jignitoare, care pot leza demnitatea părților în proces (da/nu/nu a fost cazul)

Judecătorul/judecătorii au respins întrebările sugestive și întrebările care nu se referă la fondul cauzei (da/nu/nu a fost cazul)

Grefierul a întocmit cu atenție procesul verbal al ședinței de judecată (da/nu/nu a fost cazul)

Comentarii (*explicați fiecare încălcare sesizată*)

Partea vătămată/victimă

În această cauză figurează victimă/parte vătămată (da/nu/nu se știe)

Dacă „da”;

Precizați statutul procesual:

- parte vătămată
- victimă

Partea vătămată/victimă este prezentă la această ședință (da/nu)

Partea vătămată/victimă este reprezentată la această ședință de un avocat (da/nu/nu se știe)

Comentarii

Martorul

În această cauză figurează martori (da/nu/nu se știe)

Dacă „da”;

Martorii au fost prezenți la această ședință (da/nu)

Comentarii

Avocatul apărării

Numele inculpatului _____

Inculpatul a fost reprezentat de un avocat la această ședință (da/nu)

Dacă „nu”, indicați

Motivul din care inculpatul nu a fost reprezentat de avocat la această ședință

Dacă „da”;

Numele avocatului apărării (dacă e cunoscut, indicați pentru fiecare inculpat separat) _____

Semnat:

Avocatul a fost numit din oficiu (da/nu/nu știu)

Avocatul a demonstrat familiaritate cu materialele dosarului și a fost bine pregătit pentru proces (da/nu)

Avocatul a demonstrat abilități bune de audiere a participanților, obținând informații relevante și pertinente de la aceștia (da/nu/nu a fost cazul)

Avocatul a protestat împotriva întrebărilor sugestive și a probelor inadmisibile (da/nu/nu a fost cazul)

Avocatul a fost în general activ pe durata procesului (da/nu/nu a fost cazul)

Comentarii

Procurorul

Numele procurorului (dacă e cunoscut) _____

Procurorul a fost îmbrăcat în uniformă (da/nu)

Procurorul a demonstrat familiaritate cu materialele dosarului și a fost bine pregătit pentru proces (da/nu/nu a fost cazul)

Procurorul a demonstrat abilități bune de audiere a participanților, obținând informații relevante și pertinente de la aceștia (da/nu/nu a fost cazul)

Procurorul a protestat împotriva întrebărilor sugestive și a probelor inadmisibile (da/nu/nu a fost cazul)

Procurorul a fost în general activ pe durata ședinței de judecată (da/nu/nu a fost cazul)

Traducătorul

A fost nevoie de traducere/interpretare (da/nu)

Dacă „da”, indicați

Cine a avut nevoie de traducere:

- procurorul
- inculpatul
- partea vătămată/victima
- martorul

Limba străină pentru care a fost nevoie de traducere _____

Instanța de judecată a asigurat un traducător/interpret (da/nu)

Dacă „nu”,

Motivul din care nu a fost asigurat un traducător/interpret _____

Dacă „da”,

Traducătorul a fost prevenit de răspundere penală pentru traducerea intenționat greșită sau pentru eschivarea de la îndeplinirea obligațiilor sale (da/nu)

Prestația traducătorului:

- satisfăcătoare
- nesatisfăcătoare
- mixtă

Comentarii

Informații suplimentare

Indicați ce exact s-a întâmplat la această ședință (ex.: este ședință preliminară, cum sînt audiați martorii, cum au loc dezbaterile judiciare, ultimul cuvînt etc.). Cît a durat ședința? Au fost sesizate careva încălcări de procedură în timpul examinării cauzei?

Prezentul chestionar a fost întocmit corect și detaliat, fapt pe care îl confirm contra semnătură.

Primul monitor _____

Al doilea monitor _____

